

ΠΡΟΤΑΣΗ

Κριτική Αρθρογραφία και Νομολογία

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

A. Θρησκευτική ελευθερία
(ΣτΕ ολ 926/ 2018)

B. Θρησκευτική ελευθερία
(ΠΕ ΣτΕ 347/ 2002)

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

A. Διενέργεια ΕΔΕ
(Εγκύκλιος υπ' αριθμ. ΔΙΔΑΔ/Φ.69 / 103 /οικ. 1422/
8.1.2020 (ΑΔΑ: Ω1Γ046ΜΤΛ6-Ο9Π) του Υπουργείου
Εσωτερικών)

**B. Μισθολογική κατάταξη και εξέλιξη κατό-
χων μεταπτυχιακών τίτλων**
(Εγκύκλιος υπ' αριθμ. οικ.2/77507/ΔΕΠ/ 5.11.2019
(ΑΔΑ: 6Ω2ΨΗ-ΡΧ0) του Υπουργείου Οικονομικών)

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Περί αλλαγής Επωνύμου και Κύριου Ονόματος
Βασιλική Κορδαλή

**Παρουσίαση πρότασης επίλυσης προβλημάτων
πολυνομίας και κακονομίας με το εργαλείο
«regulatory guillotine»**
Αλέξανδρος Τζουμαϊλής

πρ ΟΤΑ ση

Διμηνιαία Επιθεώρηση για την Τοπική Αυτοδιοίκηση Κριτική Αρθρογραφία και Νομολογία

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Θ. ΜΑΥΡΙΚΑΣ

Αντιπρόεδρος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, ε.τ.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΥΛΗΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΒΛΑΧΟΥ

Πολιτικός Επιστήμων,
Εμπειρογνώμων Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΚΙΜΩΝ ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ

Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΡΔΙΚΑΚΗΣ

τέως Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών

ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΛΑΝΗΣ

Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΔΙΑΜΑΝΤΙΔΟΥ

Προϊσταμένη του Τμήματος Αδειών Διαμονής του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΝΑΣΑΙΝΑ

Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΑ ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ

Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών

DTP

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΤΣΟΥΛΑΚΗΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΡΔΙΚΑΚΗΣ

ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΙΣΤΟΤΟΠΟΥ

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ Δ/ΝΣΗ
ΤΟΠΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ISSN

ΚΙΜΩΝ ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ

www.diaplous-autodioikisi.gr

ΑΘΗΝΑ

info@diaplous-autodioikisi.gr

2459- 4172

ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ

Ηλεκτρ. περιοδικό «πρΟΤΑση», τμ., τχ., σελ...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΑΡΘΡΩΝ, ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ	iv
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ	iv
ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	1
Περί αλλαγής Επωνύμου και Κύριου Ονόματος, <i>Βασιλική Κορδαλή</i>	1
Παρουσίαση πρότασης επίλυσης προβλημάτων πολυνομίας και κακονομίας με το εργαλείο «regulatory guillotine», <i>Αλέξανδρος Τζουμαϊλής</i>	26
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	35
A. Θρησκευτική ελευθερία, <i>ΣτΕ ολ 926/ 2018</i>	35
B. Θρησκευτική Ελευθερία, <i>Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ 347/ 2002</i>	55
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ	59
A. Διενέργεια ΕΔΕ.....	59
B. Μισθολογική κατάταξη και εξέλιξη κατόχων μεταπτυχιακών τίτλων	70

**ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΑΡΘΡΩΝ,
ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ**

Το ηλεκτρονικό περιοδικό «**πρ ΟΤΑ ση**»

δέχεται προς ανάρτηση/ δημοσίευση άρθρα και μελέτες που αφορούν θέματα της δημόσιας διοίκησης και ειδικότερα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Τα άρθρα και οι μελέτες μπορούν να έχουν τόσες λέξεις όσες επιθυμεί ο/ η συγγραφέας τους, ώστε να παρουσιάζεται μία πλήρης εικόνα του αντικειμένου του άρθρου ή της μελέτης και να αναπτύσσονται οι απόψεις του/ της συγγραφέα, χωρίς να είναι απαραίτητη η σύγκλισή τους με αυτή της Σύνταξης του περιοδικού (του Επιστημονικά Υπεύθυνου και των Υπεύθυνων Ύλης). Επίσης, μπορούν να δημοσιεύονται και σχόλια σε όσες δικαστικές αποφάσεις αποστέλλονται στο περιοδικό.

Οι συγγραφείς ενημερώνονται ότι τα έργα τους, εφόσον δημοσιεύονται στο ηλεκτρονικό περιοδικό «**πρ ΟΤΑ ση**»,

μπορούν να αναπαραχθούν ελεύθερα και δωρεάν, υπό την προϋπόθεση/ παράκληση να μνημονεύεται το ηλεκτρονικό περιοδικό και ο/ η συγγραφέας του άρθρου.

Σημειώνεται ότι για την αποστολή άρθρων, μελετών, δικαστικών αποφάσεων (με ή χωρίς σχολιασμό) και διοικητικών εγγράφων προς δημοσίευση στο περιοδικό μπορείτε να απευθυνθείτε στο: info@diaplous-autodioikisi.gr.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Το ηλεκτρονικό περιοδικό «**πρ ΟΤΑ ση**», με

δωρεάν κι ελεύθερη πρόσβαση, σκοπεύει στη δημοσίευση της γνώσης που παράγεται από τη δημόσια διοίκηση, σε όλες της τις βαθμίδες. Αποσκοπεί, δηλαδή, στην ανάδειξη της δημιουργικότητας των δημοσίων υπαλλήλων. Προσδοκά, δε, να αποτελέσει ένα ελεύθερο βήμα για όσους επιθυμούν να αποτυπώσουν, να μοιραστούν και να αιτιολογήσουν την άποψή τους σε θέματα της καθημερινής τους εργασίας. Επίσης, με τη δημοσίευση κρίσιμων διοικητικών εγγράφων και της επίκαιρης νομολογίας σε θέματα της τοπικής αυτοδιοίκησης, ολοκληρώνεται η προσπάθεια παροχής πρόσβασης στους ενδιαφερόμενους πολίτες στην αναγκαία γνώση για τη λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Δηλώνεται ότι το περιοδικό δεν αποσκοπεί στην άμεση πληροφόρηση των ενδιαφερομένων κατά τη στιγμή έκδοσης των δικαστικών αποφάσεων και των διοικητικών πράξεων (άλλωστε λειτουργούν πολλοί εξειδικευμένοι ιστότοποι για αυτό το λόγο).

Η ηλεκτρονική έκδοση του περιοδικού στον ιστότοπο:

www.diplous-autodioikisi.gr

υποδηλώνει την συμπληρωματικότητα των δύο προσπαθειών, οι οποίες στοχεύουν στον ίδιο σκοπό (με διαφορετικά μέσα): στην ανάδειξη της δημιουργικότητας των δημοσίων υπαλλήλων και την αλληλεπίδραση των ιδεών και των προσπαθειών τους.

Παρακαλείσθε, εάν έχετε κάποιες παρατηρήσεις επί των μελετών που είναι αναρτημένες στον ιστότοπο (www.diplous-autodioikisi.gr), καθώς και για κάθε θέμα που αφορά στη λειτουργία του, όπως απευθυνθείτε στο:

info@diaplous-autodioikisi.gr

Περί αλλαγής Επωνύμου και Κύριου Ονόματος

Βασιλική Κορδαλή

Εισαγωγή

Η αλλαγή επωνύμου εντάσσεται στο σκεπτικό συνεξέτασης δύο παραγόντων, αφενός του γεγονότος ότι το επώνυμο αποτελεί στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου, η ελεύθερη ανάπτυξη της οποίας προστατεύεται συνταγματικά (άρθρο 5, παρ. 1 του Συντάγματος), αφετέρου της διάστασής του ως έννοιας δημόσιου συμφέροντος, από όπου συνάγεται ότι το πρόσωπο που αφορά δεν δικαιολογείται να μεταβάλλει το επώνυμό του χωρίς να συντρέχει σοβαρός λόγος. Σοβαροί λόγοι που δικαιολογούν την αλλαγή του επωνύμου μπορεί, ενδεικτικά, να αναφέρονται στα εξής:

Το επώνυμο να:

- α) είναι κακόηχο ή ξενικό ή να μην έχει ελληνοποιημένη κατάληξη,
- β) προκαλεί θυμηδία ή την περιφρόνηση,
- γ) είναι δυσχερές στην προφορά,
- δ) διεγείρει αρνητικούς συνειρμούς στη σκέψη, λόγω των πράξεων άλλου προσώπου, όπως όταν κάποιος (πατέρας τέκνου) καταδικάζεται για σοβαρά ποινικά αδικήματα και το ενήλικο τέκνο του ή η μητέρα αυτού όταν είναι ανήλικο αιτείται την αλλαγή επωνύμου του πατέρα του, το οποίο φέρει σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα,
- ε) είναι αντίθετο στην περί ηθικής αντίληψη της κοινωνίας.
- στ) προκαλεί ψυχολογικά προβλήματα εξαιτίας της πλήρους ανυπαρξίας προσωπικής και

συναισθηματικής επαφής των γονέων με τα τέκνα τους που οφείλεται στην εγκατάλειψη της οικογενειακής στέγης και την μη επίδειξη ενδιαφέροντος εκ μέρους των γονέων προς τα παιδιά τους (Σχετική η 3166/2017 απόφαση του Δ' Τμήματος του ΣτΕ). **Η σοβαρότητα των λόγων εξετάζεται στην εκάστοτε περίπτωση, αναλόγως των ιδιαίτερων συνθηκών της κάθε υπόθεσης.**

Η Βασιλική Κορδαλή είναι υπάλληλος της Διεύθυνσης Αστικής και Δημοτικής Κατάστασης του Υπουργείου Εσωτερικών

1. Νομοθεσία που αφορά την πρόσληψη και αλλαγή επωνύμου μέσω της διοικητικής οδού

Διαχρονικά οι διατάξεις που αναφέρονται στην αλλαγή επωνύμου είναι οι εξής:

- Άρθρο μόνο του Ν.Δ/τος 2573/1953 (ΦΕΚ 241 Α'), «Περί αλλαγής επωνύμου και προσλήψεως πατρωνύμου και μητρωνύμου». Σ' αυτό προστέθηκε με το άρθρο 8, παρ. 1 του Ν. 2130/1993 (ΦΕΚ 62 Α'), «Τροποποίηση και συμπλήρωση διατάξεων της περιφερειακής διοίκησης, του κώδικα της ελληνικής ιθαγένειας, του δημοτικού και κοινοτικού κώδικα, των διατάξεων για τις προσόδους των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και άλλες διατάξεις», παρ. 2 που ορίζει ότι ο νομάρχης (πρώην κρατικός) προς το σκοπό εξελληνισμού του ονοματεπωνύμου: α) Ελλήνων του εξωτερικού, β) ομογενών αλλοδαπών που αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια

και γ) παλιννοστούντων ομογενών που έχουν την ελληνική ιθαγένεια, μπορεί να εγκρίνει την αλλαγή του κυρίου ονόματος και του επωνύμου τους. Για τον προσδιορισμό των προϋποθέσεων και του τρόπου αλλαγής επωνύμου έχει εκδοθεί η υπ' αριθμ. 42301/12167/1995 (ΦΕΚ Β' 608) απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών, «Προϋποθέσεις και τρόπος πρόσληψης και αλλαγής επωνύμου και πρόσληψης πατρωνύμου και μητρωνύμου». Η εν λόγω Υπουργική απόφαση αναφέρεται στη διοικητική αλλαγή επωνύμου με απόφαση του νομάρχη (αιρετού). Ενόψει της μεταφοράς της αρμοδιότητας περί αλλαγής επωνύμου στους δημάρχους με το άρθρο 94, παρ.6 του Ν. 3852/2010 αντί του νομάρχη νοείται ο δήμαρχος. Το άρθρο μόνο του Ν. Δ/τος 2573/1953, συμπληρωμένο με την παρ. 1 του άρθρου 8 του Ν.2130/1993 αντικαταστάθηκε με το άρθρο 9, παρ. 9 του Ν.2307/1995 (ΦΕΚ 113 Α').

- Παράγραφος 2 του άρθρου 7 του Ν.2130/1993. Η εν λόγω διάταξη αναφέρεται στη δυνατότητα που έχουν οι παλιννοστήσαντες ομογενείς να ζητήσουν ταυτόχρονα με την αίτηση για διαπίστωση της ελληνικής τους ιθαγένειας και για εγγραφή στο δημοτολόγιο του δήμου εγκατάστασής τους και τη μεταγλώττιση του ονόματος και του επωνύμου τους στην ελληνική γλώσσα.

Παράγραφος 3 του ανωτέρω άρθρου, σύμφωνα με την οποία, τη δυνατότητα για εξελληνισμό των ονοματεπωνυμικών τους στοιχείων έχουν και οι ήδη παλιννοστήσαντες και εγγραφέντες στα δημοτολόγια.

Σημειώνεται, ότι η διάταξη του άρθρου 7 καταργήθηκε με το άρθρο 1, παρ. 19 του Ν. 2790/2000 (ΦΕΚ 24 Α'), «Αποκατάσταση των παλιννοστούντων ομογενών από

την τέως Σοβιετική Ένωση και άλλες διατάξεις».

- Παράγραφος 3 του άρθρου 8 του Ν. 2130/1993. Σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, την αλλαγή του κυρίου ονόματος και του επωνύμου των αλλογενών αλλοδαπών εγκρίνει ο Υπουργός Εσωτερικών με την απόφαση πολιτογράφησης και ύστερα από αίτησή τους. Μετά την πολιτογράφηση, η αλλαγή κρίνεται από τον οικείο νομάρχη.

Η ανωτέρω διάταξη καταργήθηκε από την περίπτωση γ. του άρθρου 72 του Ν. 2910/2001 (ΦΕΚ 91 Α') «Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις».

- Μετά την προαναφερόμενη κατάργηση τίθεται εύλογα το ερώτημα: Αλλογενείς-αλλοδαποί που πολιτογραφήθηκαν Έλληνες πώς αλλάζουν το επώνυμό τους;

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό πρέπει να εξετάσουμε με ποιο επώνυμο έγινε η πολιτογράφηση. Διότι τα στοιχεία αστικής κατάστασης αλλοδαπού διαπιστώνονται από το διαβατήριό, το οποίο αποτελεί και το δημόσιο έγγραφο για αυτή την πιστοποίηση. Σε περίπτωση που διαθέτει νεότερο διαβατήριό με αποκλίνοντα στοιχεία σε σχέση με το αρχικώς εκδοθέν πρέπει να δικαιολογείται αυτή η αλλαγή. Συγκεκριμένα, απαιτείται αναγνώριση στην Ελλάδα της ισχύος του δεδικασμένου αλλοδαπής απόφασης, η οποία αφορά την προσωπική κατάσταση υπηκόου τρίτης χώρας, η απόφαση δε, του ελληνικού δικαστηρίου εκδίδεται στα πλαίσια της διαδικασίας εκούσιας δικαιοδοσίας. Σημειώνεται ότι οι μεταβολές αστικής κατάστασης υπηκόου τρίτης χώρας αφορούν: 1. Την αλλαγή ονόματος λόγω βάπτισης,

2. Την αλλαγή επωνύμου λόγω γάμου, διαζυγίου ή ακύρωσης γάμου, πράξεις οι οποίες έχουν ως συνέπεια την ανάκτηση πατρικού ή οικογενειακού επωνύμου και 3. Την αλλαγή επωνύμου λόγω αναγνώρισης, υιοθεσίας ή λύσης υιοθεσίας.

Επομένως, βάσει των προαναφερόμενων, συνάγεται ότι, όταν αλλοδαπός-αλλογενής πολιτογραφείται στην Ελλάδα σύμφωνα με τα στοιχεία αστικής κατάστασης που αναγράφονταν στο διαβατήριό του, το οποίο κατέθεσε με την αίτηση πολιτογράφησης και μετά την πολιτογράφηση αλλάζουν τα στοιχεία αυτά είναι αναγκαίο για την αλλαγή των ονοματεπωνυμικών στοιχείων του να προσκομίσει αντίγραφο ληξιαρχικής πράξης βάπτισης ή αντίγραφο ληξιαρχικής πράξης γάμου ή απόφασης διαζυγίου ή επίσημης πράξης υιοθεσίας ή αντίγραφο δικαστικής απόφασης περί αναγνώρισης πατρότητας ή μητρότητας (στην περίπτωση τέκνου, προερχόμενου μέσω της διαδικασίας τεχνητής γονιμοποίησης).

Για τα παραπάνω σχετική είναι και η με αριθμό 1 και Α.Π. οικ. 303/08/7-1-2008 εγκύκλιος της (πρώην) Διεύθυνσης Μεταναστευτικής Πολιτικής του Υπουργείου. Όσον αφορά τις αποφάσεις των αλλοδαπών αρχών με τις οποίες επέρχεται αλλαγή στα στοιχεία αστικής κατάστασης για να έχουν ισχύ και στην Ελλάδα απαιτείται να αναγνωρισθεί το δεδικασμένο των αποφάσεων αυτών και στην ελληνική επικράτεια.

Επισημαίνεται ότι με τον όρο «απόφαση» αλλοδαπού πολιτικού δικαστηρίου, όπως ορίζεται στα άρθρα 323, παρ. 2-4 και 905, παρ. 3-4 του Κ.ΠολΔ, πρέπει να νοηθεί οποιαδήποτε κρίση οργάνου της αλλοδαπής πολιτείας που, κατά το

δίκαιό της είναι επιφορτισμένο με την επίλυση ιδιωτικών διαφορών, είναι, δε, αδιάφορος ο τύπος τον οποίο περιβάλλεται η άνω δικαιοδοτική κρίση και ο χαρακτηρισμός της ως απόφασης, διάταξης, πράξης, κ.λπ. (απόφαση 3717/2007 ΜονΠΘεσ και αριθμ. 22/2010 γνωμοδότηση του Δ' Τμήματος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους). Δηλαδή, αφού η εγκυρότητα της 'απόφασης' θα κριθεί με βάση το δίκαιο της αλλοδαπής πολιτείας είναι αδιάφορο για την υπόστασή της εάν φέρει ή όχι την καθοριζόμενη, από τους ημεδαπούς δικονομικούς κανόνες, μορφή. Κατά την ερμηνεία της εμπεριεχόμενης, στην παράγραφο 5 του άρθρου 323 ΚΠολΔ, επιφύλαξης της μη αντίθεσης απόφασης αλλοδαπού δικαστηρίου στη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη, προκειμένου να εφαρμοστεί και στην Ελλάδα, έχει γίνει δεκτό στη νομολογία ότι η αντίθεση αυτή δεν κρίνεται από την αντίθεση ή μη του περιεχομένου της αλλοδαπής απόφασης προς το περιεχόμενο του εφαρμοστέου, κατά το ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, ουσιαστικού κανόνα ή προς διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, κατά την έννοια του άρθρου 33 του Αστικού Κώδικα (Α.Κ.)¹ αλλά από το εάν και κατά πόσο στην εκάστοτε συγκεκριμένη περίπτωση η λύση που δόθηκε από την αλλοδαπή απόφαση αναπτύσσει στην ελληνική επικράτεια έννομες συνέπειες που προσκρούουν στις θεμελιώδεις αρχές που επικρατούν στην Ελλάδα σε ορισμένο χρόνο και απηχούν τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτειακές, πολιτικές, θρησκευτικές, ηθικές και άλλες κοινώς παραδεδεδεγμένες αντιλήψεις, οι οποίες διέπουν και ρυθμίζουν κατά πάγιο τρόπο τις βιοτικές σχέσεις στον ελλαδικό χώρο.

¹ Σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο, διάταξη αλλοδαπού δικαίου δεν εφαρμόζεται εάν η

εφαρμογή της προσκρούει στα χρηστά ήθη ή γενικά τη δημόσια τάξη.

- Παράγραφος 6 του άρθρου 94 του Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87 Α'), η οποία προστέθηκε στο άρθρο 75.ΙΙ του Ν. 3463/2006 (ΦΕΚ 114 Α'). Κατά την εν λόγω διάταξη η αρμοδιότητα πρόσληψης και αλλαγής επωνύμου ανατίθεται στους Δήμους.
- Η αριθμ. Φ. 91400/2961/2001 (ΦΕΚ 193 Β') απόφαση του Υφυπουργού Εσωτερικών με την οποία καθορίζονται οι προϋποθέσεις και ο τρόπος α) πρόσληψης επωνύμου πατέρα και μητέρας σε πρόσωπα αγνώστων γονέων και β) πρόσληψης επωνύμου πατέρα σε πρόσωπα που έχουν γεννηθεί χωρίς γάμο των γονέων τους.

2. Σηματοδότηση όρων

ι. Διόρθωση επωνύμου

Σύμφωνα με την εγκύκλιο 20, με θέμα «Πρόσληψη και αλλαγή επωνύμου και πρόσληψη πατρωνύμου και μητρωνύμου» και αριθμ. πρωτ. Φ. 42301/13706/27-7-1995 του Υπουργείου Εσωτερικών, διόρθωση επωνύμου χωρεί στις εξής περιπτώσεις:

Α.-όταν ένα πρόσωπο είναι γραμμένο στο μητρώο αρρένων ή το δημοτολόγιο με επώνυμο εντελώς διαφορετικό από εκείνο που έπρεπε να φέρει σύμφωνα με το νόμο και ζητά την προσαρμογή του, με εσφαλμένο τρόπο, καταχωρημένου, στο μητρώο αρρένων ή το δημοτολόγιο, επωνύμου προς το πατρικό ή το μητρικό επώνυμο ή και τα δύο

Β.-όταν είναι γραμμένο με διαφορετικό επώνυμο από εκείνο που χρησιμοποιεί ευρύτατα στις εν γένει συναλλαγές του και είναι, με αυτό, γνωστό στην κοινωνία

Γ.-όταν το επώνυμο ενός προσώπου παρουσιάζει ορισμένες παραλλαγές ως προς τον τονισμό ή την κατάληξη ή άλλα στοιχεία τα οποία δημιουργούν διαφορετική προφορά του επωνύμου του, όπως αναγράφεται στα μητρώα αρρένων και τα δημοτολόγια, συγκριτικά με το επώνυμο που

χρησιμοποιείται διαχρονικά από την οικογένεια του αιτούντος σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις και γενικά τις συναλλαγές του.

- **Διόρθωση ονοματεπωνυμικών στοιχείων στην απόφαση πολιτογράφησης**

Η απόφαση πολιτογράφησης ομογενούς-αλλογενούς εκδίδεται βάσει του κυρίου ονόματος και επωνύμου, όπως αυτά αποδίδονται στην επίσημη μετάφραση της νομίμως επικυρωμένης αλλοδαπής πράξης γέννησής του. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να διορθωθούν **μετά την έκδοση της απόφασης πολιτογράφησης** ως προς την ορθογραφική ή φθογγολογική τους απόδοση και όχι όταν πρόκειται για σφάλμα εκ παραδρομής, όπως προβλέπει η παράγραφος 5 του άρθρου 31 του Ν.4531/2018 (ΦΕΚ 62 Α'), η οποία προστέθηκε στην παράγραφο 1 του άρθρου 8 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (Κ.Ε.Ι., Ν. 3284/2004-ΦΕΚ 217 Α'), όπως το άρθρο αυτό αντικαταστάθηκε με το άρθρο 6 του Ν. 3838/2010 (Α' 49). Η διόρθωση γίνεται με απόφαση δημάρχου. Αναλογικά τα ανωτέρω ισχύουν και για τα ανήλικα τέκνα του πολιτογραφημένου διότι σύμφωνα με το άρθρο 11 του Κ.Ε.Ι αποκτούν αυτοδίκαια την ελληνική ιθαγένεια.

- **Υπάρχει δυνατότητα προσθήκης βαπτιστικού κυρίου ονόματος σε πολιτογραφηθέντα στα δημοτολόγια και τα μητρώα αρρένων ;**

Όταν κάποιος πολιτογραφήθηκε και το βαπτιστικό κύριο όνομα δεν συμπεριλήφθηκε στην απόφαση πολιτογράφησης, παρόλο που η βάπτιση έγινε πριν την πολιτογράφηση δεν είναι δυνατή η προσθήκη αυτού σε εκείνο το κύριο όνομα που έχει ήδη καταχωρηθεί στα δημοτολόγια και τα μητρώα αρρένων. Η αλλαγή του κυρίου ονόματος λόγω βάπτισης σε πολιτογραφηθέντα, η οποία έλαβε χώρα πριν την πολιτογράφηση θα

έπρεπε να έχει καταχωριστεί στη ληξιαρχική πράξη γέννησης που συντάχθηκε στην αλλοδαπή. Και τούτο διότι η πολιτογράφηση αλλοδαπού γίνεται βάσει των στοιχείων που αναγράφονται στο πιστοποιητικό γέννησης το οποίο συντάχθηκε στην αλλοδαπή και κατατέθηκε από τον αιτούντα ως προαπαιτούμενο στοιχείο για την πολιτογράφηση.

ii. Αλλαγή επωνύμου

Αλλαγή επωνύμου έχουμε στην περίπτωση κατά την οποία ένα άτομο ζητά να λάβει ένα νέο επώνυμο, διαφορετικό από εκείνο του πατέρα ή της μητέρας του ή και των δύο.

Δεν εκλαμβάνεται ως αλλαγή επωνύμου, κατά τη διαδικασία η οποία προβλέπεται από το άρθρο μόνο του Ν.Δ/τος 2573/1953, η αλλαγή που έχει επέλθει δυνάμει έννομης κατάστασης η οποία διαμορφώθηκε πλήρως στην αλλοδαπή (όπως όταν σύζυγος έχει λάβει το επώνυμο του/της συζύγου λόγω εφαρμογής του αλλοδαπού ουσιαστικού δικαίου, κατά το άρθρο 14 του Α.Κ., όταν υφίσταται κοινή συνήθης διαμονή των συζύγων που είναι η αλλοδαπή). {Σχετική επί αυτού η αριθμ. 757/1991 γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους}.

Οι αρμόδιες υπηρεσίες της Ελλάδας υποχρεούνται στη μη καταχώρηση, στα δημοτολόγια ή τα μητρώα Αρρένων, αλλαγής επωνύμου η οποία συντελέστηκε στο εξωτερικό όταν το μεταγενέστερο επώνυμο προσκρούει στα χρηστά ήθη ή τη δημόσια τάξη, όπως ειδικότερα ορίζει το άρθρο 33 του Α.Κ..

iii. Εξελληνισμός ονοματεπωνύμου

Όπως προκύπτει και από την αριθμ. 469/2006 γνωμοδότηση του Νομικού Συμβούλου του Υπουργείου, ο εξελληνισμός ονοματεπωνύμου δεν συνιστά συμπλήρωση ή διόρθωση ελλιπών ή εσφαλμένων στοιχείων, σε σχέση με εκείνα που διαλαμβάνονται στη διοικητική πράξη (π.χ. απόφαση πολιτογράφησης ή απόφαση καθορισμού

ιθαγένειας), η οποία αποτέλεσε το νόμιμο έρεισμα, προαπαιτούμενο για την εγγραφή στα μητρώα αρρένων και τα δημοτολόγια, αλλά πλήρη διαφοροποίηση αυτών. Δηλαδή, διαφορετική η έννοια της διόρθωσης ελλιπών ή εσφαλμένων στοιχείων από την έννοια του εξελληνισμού. Επιπροσθέτως, ο όρος 'εξελληνισμός' δεν συναρτάται με 'εξαιρετικό' δίκαιο μη δεκτικό διασταλτικής ερμηνείας. Κατά την άποψή μας, η παρ. 6.27 του άρθρου 94 του Ν.3852/2010 που αναφέρεται «στον εξελληνισμό του ονοματεπωνύμου Ελλήνων του εξωτερικού, ομογενών αλλοδαπών που αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια και παλιννοστούτων ομογενών που έχουν την ελληνική ιθαγένεια», αρμοδιότητα η οποία προστέθηκε στις ήδη νομοθετημένες αρμοδιότητες των Δήμων μετά την περιέλευση της σχετικής αρμοδιότητας των πρώην Νομαρχών στους Δημάρχους, όπως ορίζεται στις γενικές μεταβατικές διατάξεις της παρ. 1.α του άρθρου 282 του εν λόγω νόμου, δεν περιλαμβάνει τον εξελληνισμό μόνο της κατάληξης του ονοματεπωνύμου των παραπάνω προσώπων, αλλά γενικότερα του ονοματεπωνύμου τους. Αυτό συνάδει και με την εναλλακτική χρησιμοποίηση των όρων 'μεταγλώττιση' και 'εξελληνισμός' σε διατάξεις νομοθετήματος που έχουν μεν καταργηθεί (όπως του άρθρου 7, παρ. 2 του Ν. 2130/1993 που αναφέρεται στη μεταγλώττιση-εξελληνισμό του ονοματεπωνύμου των παλιννοστούτων ομογενών οι οποίοι αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια), αλλά το πνεύμα τους μπορεί να έχει υπόσταση και σε ανάλογα νομοθετήματα. Επομένως, το εκάστοτε συγκεκριμένο ερώτημα περί εξελληνισμού που έχουν να εξετάσουν οι δήμοι πρέπει να αντιμετωπίζεται ειδικά, που σημαίνει ότι όταν ερωτάται το Υπουργείο από τους Δήμους, η απάντηση επί θεμάτων εξελληνισμού δεν είναι θεμιτό να δίνεται μονολεκτικά με «ναι» ή «όχι». Αντίθετα, έχοντας υπόψη και τη συνταγματική αρχή της διοικητικής αυτοτέλειας των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης είναι

θεμιτό να αφήνεται πεδίο ίδιας πρωτοβουλίας για το τι πρέπει να πράξουν στην εκάστοτε ειδική περίπτωση εξελληνισμού.

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 142, παρ.9.α. του Ν. 4251/2014 (ΦΕΚ 80 Α'), η οποία προστίθεται στο άρθρο 23 του Ν. 3838/2010 (ΦΕΚ 49 Α'), στον ομογενή, κατόχου Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς (Ε.Δ.Τ.Ο.) που καταθέτει αίτηση πολιτογράφησης παρέχεται η δυνατότητα να ζητήσει παράλληλα και τον εξελληνισμό του ονοματεπωνύμου του, δηλαδή να ζητήσει: την ορθή απόδοσή του στην ελληνική γλώσσα που μπορεί να μην έχει αποδοθεί ορθώς λόγω της διαφορετικότητας του αλφαβήτου της χώρας προέλευσής του, τη μετατροπή της ορθογραφίας του και τη μετατροπή σε ελληνική εκδοχή της κατάληξής του.

3. Επώνυμο των συζύγων

Το άρθρο 1388 του Α.Κ., όπως ισχύει μετά την αντικατάστασή του με το άρθρο 15 του Ν. 1329/1983(ΦΕΚ 25 Α'), Κύρωση ως Κώδικα του Σχεδίου Νόμου: «Εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα, τον Εισαγωγικό του Νόμο, την Εμπορική Νομοθεσία και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς και μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν το Οικογενειακό Δίκαιο», ορίζει ότι:

-Με το γάμο δεν μεταβάλλεται το επώνυμο των συζύγων ως προς τις έννομες σχέσεις τους (όπως εγγραφή σε φορολογικά βιβλία, άδεια άσκησης επαγγέλματος).

-Στις κοινωνικές σχέσεις ο κάθε σύζυγος έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί το επώνυμο του τελευταίου ή να το προσθέτει στο δικό του, υπό την προϋπόθεση, όμως, να συμφωνεί και ο άλλος (χρήση του επωνύμου του άλλου συζύγου σε επιγραφή καταστήματος ή σε διαφημιστική καμπάνια).

Στο ανωτέρω άρθρο 1388 προστέθηκε, με το άρθρο 28 του Ν. 3719/2008 (ΦΕΚ 241 Α'), «Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια, το παιδί, την κοινωνία και

άλλες διατάξεις», τρίτη παράγραφος, όπου ορίζονται τα εξής:

-Με συμφωνία των συζύγων, ο καθένας τους μπορεί να προσθέτει στο επώνυμό του το επώνυμο του άλλου. Η προσθήκη γίνεται με κοινή δήλωση ενώπιον του ληξιάρχου και ισχύει μέχρις ότου ανακληθεί με κοινή δήλωση ενώπιον του ανωτέρω διοικητικού οργάνου ή με μονομερή δήλωση οποιουδήποτε των συζύγων, η οποία κοινοποιείται στον άλλο. Αν ο γάμος λυθεί με διαζύγιο η κοινή δήλωση θεωρείται ως αυτοδικαίως ανακληθείσα. Αν ο γάμος λυθεί λόγω θανάτου η προσθήκη του επωνύμου εξακολουθεί να ισχύει, εκτός εάν ο επιζών σύζυγος συνάψει νέο γάμο ή προβεί σε ανακλητική δήλωση ενώπιον του ληξιάρχου.

Τα ερωτήματα που ανακύπτουν βάσει των παραπάνω ρυθμίσεων είναι:

- Στην πρόσθεση του επωνύμου του ενός συζύγου στο επώνυμο του άλλου ποιος είναι ο αριθμός των επωνύμων; Όπως προκύπτει από την γ' παράγραφο του άρθρου 1388 του Α.Κ. η οποία προστέθηκε με το άρθρο 28 του Ν. 3719/2008 δεν προβλέπεται συγκεκριμένος αριθμός ως προς τα επώνυμα. Επομένως, τα επώνυμα είναι δυνατό να είναι περισσότερα από δύο.
- Πόσες φορές μπορεί να ανακληθεί η κοινή δήλωση που κάνουν οι σύζυγοι ενώπιον του ληξιάρχου με την οποία ο ένας προσθέτει το επώνυμο του στο επώνυμο του άλλου ή πόσες φορές μπορεί να χωρήσει μονομερής δήλωση οποιουδήποτε των συζύγων προκειμένου να ανακληθεί η προσθήκη του επωνύμου; Από τη νομοθεσία δεν προβλέπεται κάτι σχετικό. Ωστόσο, το επώνυμο είναι προπαντός θέμα ταυτοποίησης και αυτοπροσδιορισμού του προσώπου και επομένως η προσθήκη πρέπει να αποτελεί αντικείμενο βαθύτερης σκέψης και όχι να εξαρτάται από έναν βραχυχρόνιο κλονισμό των

σχέσεων των συζύγων που θα αποτελεί δικαιολόγηση ανάκλησης του επωνύμου. Επισημαίνεται ότι η Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή που είχε συγκροτηθεί το 2010, με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης με αντικείμενο την επεξεργασία σχεδίου νόμου για την τροποποίηση διατάξεων του οικογενειακού δικαίου και τη σύνταξη της σχετικής εισηγητικής έκθεσης, είχε προτείνει την κατάργηση της γ' παραγράφου του άρθρου 1388 του Α.Κ., η οποία προστέθηκε με το άρθρο 28 του Ν. 3719/2008 με το σκεπτικό ότι η εν λόγω διάταξη καταστρατηγεί την αρχή της ισότητας των φύλων, διότι παρόλο που τυπικά η προσθήκη γίνεται και από τα δύο φύλα, εμπράκτως θα οδηγεί στην πλειονότητα των περιπτώσεων στην προσθήκη του ανδρικού επωνύμου «λόγω της σχετικής και γνωστής προϊστορίας του θέματος».

3.i. Συμπεράσματα από τις προπαρατεθείσες διατάξεις

Παρατηρούμε ότι το άρθρο 28 του Ν.3719/2008, εξειδικεύει τα ζητήματα που σχετίζονται με την προσθήκη επωνύμου. Συγκεκριμένα, η πρόσθεση του επωνύμου του ενός συζύγου στο επώνυμο του άλλου απαιτεί κοινή δήλωσή τους, η οποία γίνεται ενώπιον του ληξιάρχου. Επισημαίνεται ότι η διάταξη του άρθρου 15 του Ν. 1329/1983 προβλέπει την προσθήκη του επωνύμου μόνο στις κοινωνικές σχέσεις των συζύγων και με άτυπο τρόπο, χωρίς να προβλέπεται δηλαδή κάποια τυπική διαδικασία ενώπιον διοικητικού οργάνου, σε αντίθεση με το άρθρο 28 του Ν.3719/2008 που προβλέπει όχι απλώς χρήση του επωνύμου και του άλλου συζύγου, αλλά συνδικαιοπραξία που έχει τον τύπο της κοινής δήλωσής τους στον αρμόδιο ληξίαρχο.

Οι ανωτέρω διατάξεις του Αστικού Κώδικα που αφορούν την πρόσθεση και αλλαγή επωνύμου των συζύγων είναι

ειδικές και κατισχύουν των γενικών διατάξεων περί αλλαγής επωνύμου μέσω της διοικητικής οδού, δηλαδή βάσει του Ν. Δ/τος 2573/1953 και της σχετικής νομοθετικής εξουσιοδότησης στον Υπουργό Εσωτερικών για έκδοση απόφασης, με την οποία ορίζονται λεπτομέρειες για τις προϋποθέσεις και τον τρόπο πρόσληψης και αλλαγής επωνύμου. Έτσι, μπορεί η Διοίκηση να αρνηθεί κατ'εφαρμογή του Ν. Δ/τος 2573/1953 την αλλαγή επωνύμου έγγαμης γυναίκας με την προσθήκη, στο οικογενειακό της επώνυμο, εκείνου του συζύγου της, διότι η αλλαγή αυτή, συγκεκριμένα η προσθήκη, χωρεί σύμφωνα με το άρθρο 28 του Ν. 3719/2008. Όμως, πέραν του γενικού αυτού κανόνα, η εξέταση, εναλλακτικά, της δυνατότητας, μέσω της διοικητικής οδού, προσθήκης του συζυγικού επωνύμου και η αποδοχή του σχετικού αιτήματος, πρέπει να γίνεται μόνο στην περίπτωση που η αιτούσα επικαλείται συγκεκριμένους και σοβαρούς λόγους, οι οποίοι αναφέρθηκαν στη σελίδα 3.

3.ii. Επώνυμο της διαζευγμένης γυναίκας

Σύμφωνα με τη μεταβατική διάταξη του άρθρου 66 του Ν. 1329/1983 η γυναίκα που εξακολουθεί να φέρει και μετά την ισχύ του εν λόγω νόμου το επώνυμο του συζύγου της μετά το διαζύγιο περιορίζεται στο οικογενειακό της επώνυμο. Της παρέχεται, όμως, η δυνατότητα να χρησιμοποιεί και μετά το διαζύγιο το επώνυμο του πρώην συζύγου της εάν: α) απέκτησε με αυτό επαγγελματική ή καλλιτεχνική φήμη και β) δεν βλάπτονται από τη χρησιμοποίησή του σοβαρά συμφέροντα του τελευταίου. Η διαζευγμένη γυναίκα που χρησιμοποιεί και μετά το διαζύγιο το επώνυμο του πρώην συζύγου της, προκειμένου να ασκήσει δικαστικώς το δικαίωμα παράτασης της χρήσης του επωνύμου του πρώην συζύγου της και για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η επαγγελματική της δραστηριότητα θα πρέπει να αποδείξει ότι ο γάμος είχε τελεστεί πριν την 18^η-2-1983, ημερομηνία δημοσίευσης του

προαναφερόμενου νόμου, διατήρησε το συζυγικό επώνυμο και μετά την ημερομηνία αυτή, ότι ο γάμος λύθηκε αργότερα και ότι αυτή κατά τη διάρκεια του γάμου είχε αποκτήσει επαγγελματική ή καλλιτεχνική φήμη με το επώνυμο του πρώην συζύγου της. Επισημαίνεται, ότι η γυναίκα δεν υποχρεούται να αποδείξει τη μη βλάβη σοβαρών συμφερόντων του πρώην συζύγου της εξαιτίας της χρησιμοποίησης του επωνύμου του μετά τη λύση του γάμου. Αντίθετα, ο άνδρας που επιδιώκει δικαστικά τη μη εφαρμογή της εξαίρεσης, δηλαδή τη διατήρηση του επωνύμου του από την πρώην σύζυγό του και την επαναφορά στον κανόνα, που είναι η επανάκτηση του πατρικού ή οικογενειακού της επωνύμου πρέπει να επικαλεστεί και να αποδείξει ότι από τη χρησιμοποίηση του επωνύμου του από την πρώην σύζυγό του βλάπτονται σοβαρά συμφέροντα του ίδιου, διότι τα συμφέροντα αυτά τα γνωρίζει μόνο ο άνδρας (Πολ. Πρωτ. Θεσ/νίκης 516/2016).

3.iii. Προσθήκη επωνύμου έγγαμης γυναίκας

Γυναίκα χήρα, η οποία τέλεσε δεύτερο γάμο μπορεί να εγγραφεί στο δημοτολόγιο με διπλό επώνυμο, ήτοι του οικογενειακού της και εκείνο του θανόντος συζύγου της. Τούτο προκύπτει από τις εξής παραμέτρους: α) τη διάταξη του άρθρου 1388 του Α.Κ., όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 15 του Ν.1329/1983 που ορίζει ότι με το γάμο δεν μεταβάλλεται το επώνυμο των συζύγων, ως προς τις έννομες σχέσεις τους. Ως επώνυμο, σύμφωνα με το Υπουργείο νοείται μόνο το οικογενειακό επώνυμο της γυναίκας και επομένως όσες γυναίκες παντρεύτηκαν από την 18^η-2-1983 (ημερομηνία δημοσίευσης του

Ν.1329/1983) ανακτούν το επώνυμό τους με δήλωση ενώπιον του αρμόδιου ληξιάρχου του τόπου δήλωσης του γάμου (συγκεκριμένα, υποβάλλεται αντίγραφο ληξιαρχικής πράξης γάμου στο περιθώριο της οποίας να έχει καταχωριστεί η ανωτέρω δήλωση). Συγκεκριμένα, η εγκύκλιος 89/56850/8-8-1984² ορίζει ότι «με τον όρο ‘επώνυμο’ του άρθρου 1388 Α.Κ. νοείται το οικογενειακό επώνυμο του καθενός των συζύγων και επομένως οι χήρες γυναίκες που τελούν νέο γάμο μετά την ισχύ του Ν. 1329/1983 και οι οποίες είχαν διατηρήσει το επώνυμο του αποβιώσαντος συζύγου τους ανακτούν αυτόματα το οικογενειακό τους επώνυμο και αποβάλλουν το επώνυμο του αποβιώσαντος συζύγου τους. Το τελευταίο αυτό το φέρουν μόνο κατά το διάστημα της χηρείας και όχι μετά το νέο γάμο τους». Όμως, σύμφωνα με την αριθμ. 441/2005 γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους το επώνυμο δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με το οικογενειακό επώνυμο γυναίκας. Σύμφωνα με το σκεπτικό των νομικών συμβούλων, αμετάβλητο επώνυμο νοείται και εκείνο που είχε αποκτήσει χήρα γυναίκα με τον πρώτο της γάμο, πριν την ισχύ του Ν. 1329/1983, οπότε και ήταν θεμιτή η λήψη του επωνύμου του συζύγου και με το οποίο επώνυμο ήταν εγγεγραμμένη στα δημοτολόγια, β) το β' εδάφιο του άρθρου 15 του παραπάνω νόμου που ορίζει ότι στις κοινωνικές σχέσεις ο κάθε σύζυγος, εφόσον σ' αυτό συμφωνεί και ο άλλος, μπορεί να χρησιμοποιεί το επώνυμο του τελευταίου ή να το προσθέτει στο δικό του. Σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται για de facto, άτυπη συμφωνία και γ) τη διάταξη του άρθρου 66 του ν. 1329/1983 κατά την οποία παρέχεται στη διαζευγμένη γυναίκα η

² Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ως βασικό το θέμα επανεξέτασης της εγκυκλίου, πέραν των αιτιολογήσεων α), β) και γ) που αναλύονται στην ενότητα και για τους εξής λόγους: το οικογενειακό επώνυμο γυναίκας κατά βάση ταυτίζεται με το πατρικό επώνυμο, στοιχείο το οποίο έρχεται σε σύγκρουση με την αρχή της ισότητας ανδρών και γυναικών.

Επιπροσθέτως, η διασταλτική ερμηνεία της έννοιας «αμετάβλητο» επώνυμο συνάδει περισσότερο στην περίπτωση εξέτασης του επωνύμου δύο συζύγων εκ των οποίων ο ένας είναι αλλοδαπός, στη χώρα του οποίου να προβλέπεται η πρόσληψη του ενός του επωνύμου του άλλου και το εφαρμοστέο δίκαιο να είναι το αλλοδαπό.

δυνατότητα να χρησιμοποιεί και μετά το διαζύγιο το επώνυμο του πρώην συζύγου, εφόσον απέκτησε με αυτό επαγγελματική ή καλλιτεχνική φήμη και δεν βλάπτονται από τη χρήση του σοβαρά συμφέροντα του τελευταίου προσώπου.

Από το συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων και την προαναφερόμενη γνωμοδότηση προκύπτει ότι χήρα που ήταν εγγεγραμμένη στα δημοτολόγια με το επώνυμο του θανόντος συζύγου της, το οποίο προσέλαβε με την τέλεση γάμου πριν την ισχύ του Ν. 1329/1983, μπορεί, ενόψει της ισχύος των διατάξεων του Ν.1329/1983 να επανακτήσει το οικογενειακό της επώνυμο και παράλληλα να προσθέσει σε αυτό και το επώνυμο του αποβιώσαντος συζύγου της.

3.ιv. Η συνεξέταση ελληνικού και αλλοδαπού δικαίου στην επίδρασή του στο επώνυμο έγγαμης γυναίκας

Όταν έχουμε την περίπτωση δύο συζύγων με ελληνική και αλλοδαπή ιθαγένεια αντίστοιχα, η μεταβολή του επωνύμου της έγγαμης γυναίκας προσδιορίζεται με βάση: α) το δίκαιο του κράτους που προσδιορίζει την κοινή συνήθη διαμονή των συζύγων και β) το δίκαιο του κράτους με το οποίο οι σύζυγοι συνδέονται στενότερα. Τα ανωτέρω προκύπτουν από το άρθρο 14 του Α.Κ., το οποίο προβλέπει με βάση ποιο δίκαιο προσδιορίζονται οι προσωπικές σχέσεις των συζύγων, στις οποίες εμπεριέχεται και το επώνυμο. Έτσι, όταν εξετάζεται η δυνατότητα των Ελληνίδων, που παντρεύτηκαν με αλλοδαπούς πριν την ισχύ του Ν.1329/1983 και απέκτησαν βάσει του άρθρου 14 του Α.Κ., όπως ίσχυε πριν την τροποποίησή του, το επώνυμο των συζύγων τους, να επαναποκτήσουν το οικογενειακό ή πατρικό τους επώνυμο θα πρέπει να εξετάζεται μία από τις ανωτέρω περιπτώσεις κατ'εξουσιοδότησης του ελληνικού ή του αλλοδαπού δικαίου. Εάν η κοινή συνήθης διαμονή των δύο συζύγων βρίσκεται στην Ελλάδα, τότε θα εφαρμοστεί το ελληνικό δίκαιο, δυνάμει του οποίου ισχύει η μεταβατική διάταξη της δεύτερης και τρίτης παραγράφου του

άρθρου 54 του παραπάνω νόμου, καθώς και η διάταξη του άρθρου 12, παρ. 3 του Ν. 1649/1986 (ΦΕΚ 149 Α'), βάσει των οποίων μπορούν και έγγαμες γυναίκες που παντρεύτηκαν πριν την έναρξη ισχύος του Ν. 1329/1983 να κάνουν αίτηση στο ληξιαρχο του τόπου κατάρτισης της σχετικής ληξιαρχικής πράξης γάμου, προκειμένου να επαναπροσλάβουν το πατρικό τους επώνυμο. Είναι αυτονόητο ότι σε περίπτωση που η κοινή συνήθης διαμονή τους βρίσκεται στο εξωτερικό, τότε θα εφαρμοστεί το αλλοδαπό δίκαιο.

3.ν. Ερωτήσεις σχετικές με την αλλαγή ονοματεπωνύμου σε περιπτώσεις αλλοδαπότητας

- **Γυναίκες-Ελληνίδες που απέκτησαν το επώνυμο του αλλοδαπού συζύγου τους πριν την ισχύ του Ν. 1329/1983, βάσει του προϊσχύσαντος άρθρου 14 του Α.Κ., το οποίο όριζε ότι οι προσωπικές σχέσεις των συζύγων ρυθμιζόνταν από το δίκαιο του κράτους με το οποίο οι δύο σύζυγοι συνδέονταν μέσω κοινής ιθαγένειας, σε έλλειψη δε κοινής ιθαγένειας από το δίκαιο του κράτους, την ιθαγένεια του οποίου είχε ο άνδρας κατά τη σύναψη του γάμου, μπορούν να επανακτήσουν το πατρικό τους επώνυμο;**

Για την απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι απαραίτητος ο συνδυασμός των εξής διατάξεων:

- του άρθρου 15 του Ν. 1329/1983, με το οποίο αντικαταστάθηκε το άρθρο 1388 του Α.Κ., το οποίο ορίζει ότι «με το γάμο δεν μεταβάλλεται το επώνυμο των συζύγων ως προς τις έννομες σχέσεις τους»,

- της δεύτερης και τρίτης παραγράφου του άρθρου 54 του ίδιου νόμου, οι οποίες ενώ περιορίζουν, την εφαρμογή του άρθρου 15 του Ν. 1329/1983 μόνο στους γάμους που τελούνται μετά την 18^η-2-1983, δηλαδή σε αυτούς που τελούνται μετά την έναρξη ισχύος του Ν. 1329/1983, ωστόσο διευκρινίζουν ότι στην εν λόγω

ρύθμιση μπορούν να ενταχθούν και γυναίκες που τέλεσαν γάμους πριν το Ν.1329/1983 υπό την προϋπόθεση υποβολής σχετικής δήλωσης στον αρμόδιο ληξιαρχο,

- του άρθρου 12, παρ. 3 του Ν.1649/1986 (ΦΕΚ 148 Α'), το οποίο εκλαμβάνεται συνδυαστικά σε σχέση με τις προαναφερόμενες διατάξεις,

-του άρθρου 14 του Α.Κ., σύμφωνα με το οποίο εφαρμοστέο δικαιο στις προσωπικές σχέσεις των συζύγων είναι κατά σειρά:

- Όταν μετά το γάμο οι σύζυγοι έχουν την ιθαγένεια ενός κράτους, το δικαιο του κράτους αυτού
 - Αν κατά τη διάρκεια του γάμου οι σύζυγοι απέκτησαν κοινή νέα ιθαγένεια, το δικαιο του κράτους της τελευταίας κοινής ιθαγένειας
 - Αν κατά τη διάρκεια του γάμου οι σύζυγοι είχαν κοινή ιθαγένεια και ο ένας πήρε αργότερα την ιθαγένεια άλλου κράτους, το δικαιο του κράτους της τελευταίας κοινής ιθαγένειας, εφόσον ο άλλος σύζυγος συνεχίζει να έχει την ιθαγένεια αυτή
 - Όταν οι σύζυγοι έχουν πριν το γάμο διαφορετική ιθαγένεια και μετά το γάμο δεν αλλάζει η ιθαγένειά τους ή αν πριν το γάμο έχουν την ίδια ιθαγένεια αλλά με την τέλεση του γάμου αλλάζει η ιθαγένεια του ενός, το δικαιο του κράτους της τελευταίας κοινής συνήθους διαμονής τους, και, τέλος
 - Αν δεν έχουν κοινή συνήθη διαμονή κατά τη διάρκεια του γάμου τους, το δικαιο του κράτους με το οποίο οι σύζυγοι συνδέονται στενότερα.
- **Είναι υποχρεωμένη η Διοίκηση να προβεί σε αλλαγή ονοματεπωνύμου προσώπου, το οποίο, κατά τη διαδικασία της πολιτογράφησης του, στην αλλοδαπή, μέσω δικαστικής απόφασης, άλλαξε το ονοματεπώνυμό του και προέβη στην Ελλάδα στην**

αναγνώριση της αλλοδαπής δικαστικής απόφασης;

Σύμφωνα με το άρθρο 13 του Ν. 344/1976 (ΦΕΚ 143 Α') για τη διόρθωση ληξιαρχικής πράξης απαιτείται τελεσίδικη δικαστική απόφαση.

Επιπροσθέτως, το άρθρο 323 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (ΚΠολΔ) ορίζει ότι, τηρουμένων τυχόν επιφυλάξεων που εμπεριέχονται σε διεθνείς συμβάσεις, απόφαση αλλοδαπού πολιτικού δικαστηρίου ισχύει εφόσον: 1) αποτελεί δεδουλευμένο στην ημεδαπή χωρίς άλλη διαδικασία εφόσον αποτελεί δεδουλευμένο κατά το δικαιο του τόπου της έκδοσής της, 2) η υπόθεση υπαγόταν σύμφωνα με τις διατάξεις του ελληνικού δικαίου στη δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους στο οποίο ανήκει το δικαστήριο που εξέδωσε την απόφαση, 3) ο διάδικος που ηττήθηκε δεν στερήθηκε το δικαίωμα της υπεράσπισης, 4) δεν αντίκειται σε απόφαση ημεδαπού δικαστηρίου που εκδόθηκε επί της αυτής υπόθεσης και η οποία αποτελεί δεδουλευμένο έναντι των διαδίκων μεταξύ των οποίων εκδόθηκε η απόφαση του αλλοδαπού δικαστηρίου και, τέλος, 5) δεν αντίκειται στα χρηστά ήθη ή τη δημόσια τάξη.

Επίσης, στο άρθρο 905 του ΚΠολΔ ορίζεται ότι: «1. Με επιφύλαξη αυτών που ορίζουν διεθνείς συμβάσεις και κανονισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να γίνει στην Ελλάδα αναγκαστική εκτέλεση βασισμένη σε αλλοδαπό τίτλο από τότε που θα τον κηρύξει εκτελεστό απόφαση του μονομελούς πρωτοδικείου...Το μονομελές πρωτοδικείο δικάζει κατά τη διαδικασία των άρθρων 740 έως 781 (τα συγκεκριμένα άρθρα αναφέρονται στην εκούσια δικαιοδοσία). 2. Το μονομελές πρωτοδικείο κηρύσσει εκτελεστό τον αλλοδαπό τίτλο, εφόσον είναι εκτελεστός κατά το δικαιο του τόπου όπου εκδόθηκε και δεν είναι αντίθετος προς τα χρηστά ήθη ή προς τη δημόσια τάξη. 3. Αν ο αλλοδαπός τίτλος είναι δικαστική απόφαση, για να κηρυχθεί εκτελεστός,

πρέπει να συντρέχουν και οι όροι του άρθρου 323 αριθμ. 2 έως 5. 4. Οι διατάξεις των περ. 1 έως 3 εφαρμόζονται και για την αναγνώριση δεδικασμένου από απόφαση αλλοδαπού δικαστηρίου που αφορά την προσωπική κατάσταση». Τέλος, κατά τη διάταξη του άρθρου 780 του ΚΠολΔ, η οποία αναφέρεται ειδικότερα στην ισχύ των αλλοδαπών αποφάσεων επί εκούσιας δικαιοδοσίας, με την επιφύλαξη όσων ορίζονται σε διεθνείς συμβάσεις η αλλοδαπή απόφαση της εκούσιας δικαιοδοσίας που αφορά την προσωπική κατάσταση (όπου συμπεριλαμβάνεται και το ονοματεπώνυμο) έχει και στην ημεδαπή την ισχύ που της αναγνωρίζει το δίκαιο του κράτους του δικαστηρίου που την εξέδωσε, όταν συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις:

1) η απόφαση να εφαρμόσει τον ουσιαστικό νόμο που έπρεπε να εφαρμοστεί κατά το ελληνικό δίκαιο και εκδόθηκε από δικαστήριο το οποίο έχει δικαιοδοσία κατά το δίκαιο της πολιτείας της οποίας εφαρμόσει τον ουσιαστικό νόμο, ήτοι ο ουσιαστικός νόμος που εφαρμόστηκε κατά την έκδοση της αλλοδαπής απόφασης να συνάδει με αυτόν που θα εφαρμόζαν και τα ελληνικά δικαστήρια εάν είχαν επιληφθεί της ίδιας υπόθεσης,

2) η απόφαση να μην είναι αντίθετη προς τα χρηστά ήθη ή τη δημόσια τάξη.

Στην Ελλάδα ο τρόπος αλλαγής του κυρίου ονόματος είναι παρόμοιος με αυτόν που προβλέπεται σε χώρες της αλλοδαπής (όπως για παράδειγμα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής), δεδομένου ότι η δικαστική απόφαση είναι η οδός για τη διόρθωση ληξιαρχικής πράξης (άρθρο 13 του Ν. 344/1976) ή για τη μεταβολή της αστικής κατάστασης κάποιου ατόμου (όπως επί δικαστικής αναγνώρισης της πατρότητας, τέλεσης υιοθεσίας, διαζυγίου, ακύρωσης γάμου κατά το άρθρο 14 του προαναφερθέντος νόμου).

Επομένως, στο ανωτέρω ερώτημα³ η απάντηση εξαρτάται από τη διερεύνηση

συνδρομής των προϋποθέσεων που θέτει πρωτευόντως το άρθρο 780 του ΚΠολΔ (το οποίο έχει ειδικότερη εφαρμογή επί υποθέσεων εκούσιας δικαιοδοσίας, λόγω των ουσιαστικών προϋποθέσεων που θέτει) και δευτερευόντως τα άρθρα 323 και 905 του ΚΠολΔ. Και τούτο διότι η αναφορά των άρθρων 323 και 905 σε ηττηθέντα διάδικο, εκτελεστό τίτλο και δεδικασμένο παραπέμπει σε υποθέσεις αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας και όχι εκούσιας δικαιοδοσίας όπου 1) δεν υπάρχει αντιδικία, καθόσον δεν υπάρχουν διάδικοι με αντίρροπα συμφέροντα, όπως επί υποθέσεων αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας, 2) οι αποφάσεις που εκδίδονται επί υποθέσεων εκούσιας δικαιοδοσίας στερούνται άμεσης εκτελεστότητας διότι σύμφωνα με το άρθρο 763, παρ. 2 του ΚΠολΔ το δικαστήριο που δικάζει τέτοιες υποθέσεις μπορεί να αναστείλει την εκτέλεσή τους μέχρι να εκδοθεί απόφαση επί ασκούμενης έφεσης, ήτοι μέχρι να γίνουν τελεσίδικες και 3) οι εν λόγω αποφάσεις δεν παράγουν δεδικασμένο κατά την έννοια του άρθρου 324 του ΚΠολΔ., ήτοι πλήρες δεδικασμένο που να ισχύει έναντι πάντων (*erga omnes*). Υποθέσεις σχετικές με το εξεταζόμενο ερώτημα υπάγονται στην ειδική διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας, ουσιαστικό περιεχόμενο της οποίας αποτελεί η διαπίστωση μιας πραγματικής κατάστασης που ενδιαφέρει το ιδιωτικό δίκαιο (όπως η διόρθωση ληξιαρχικής πράξης) ή η διάπλαση μιας έννομης σχέσης του ιδιωτικού δικαίου (όπως υιοθεσία) και ερωτάται εάν οι αποφάσεις των αρμόδιων δικαστηρίων επί αυτών των υποθέσεων πρέπει να δεσμεύουν τις διοικητικές αρχές κατά τη διόρθωση ληξιαρχικής πράξης ή τη μεταβολή της αστικής κατάστασης, διότι, όπως έχει κατοχυρωθεί νομολογιακά (ΣΤΕ 4047/2008), στην έννοια της διάταξης του Ν. 3068/2002, σε συνδυασμό με το άρθρο 94, παρ. 2 του Συντάγματος, όσον αφορά την υποχρέωση συμμόρφωσης της Διοίκησης στις αποφάσεις των

Κράτους με την αριθμ. 65/1991 γνωμοδότησή του απάντησε θετικά.

³ Επισημαίνεται ότι σε παρόμοιο ερώτημα το Γ' Τμήμα του Νομικού Συμβουλίου του

δικαστηρίων εντάσσονται μόνο εκείνες οι αποφάσεις που ασκούν κατ' ουσία δικαιοδοτικό έργο και όχι και εκείνες που εκδίδονται κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας.

Ενόψει των προαναφερθέντων, **βασικό κριτήριο για την απάντηση αποτελεί η κύρωση από την Ελλάδα διεθνών συμβάσεων ή η υποχρέωση εφαρμογής κανονισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που να αφορούν παρόμοιες υποθέσεις, δεδομένου ότι σύμφωνα με το άρθρο 28, παρ.1 του Συντάγματος, οι διεθνείς συμβάσεις από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου.**

- **Δύο πρόσωπα έχουν την ελληνική ιθαγένεια και συνάπτουν γάμο στο εξωτερικό. Το δίκαιο της αλλοδαπής χώρας προβλέπει τη δυνατότητα είτε να λαμβάνει ο ένας το επώνυμο του άλλου, αποβάλλοντας το δικό του, είτε να προσθέτει, στο επώνυμο που έχει, το επώνυμο του άλλου. Ποιο δίκαιο εφαρμόζεται;**

Σ' αυτή την περίπτωση, ρυθμιστικό στοιχείο στον καθορισμό του επωνύμου αποτελεί η κοινή (ελληνική) ιθαγένεια των συζύγων. Επομένως, το δίκαιο που εφαρμόζεται είναι το ελληνικό. Σύμφωνα με το άρθρο 1388 του Α.Κ. το επώνυμο δεν μπορεί να μεταβληθεί, όσον αφορά τις έννομες σχέσεις τους. Όμως, στις κοινωνικές σχέσεις μπορεί, με τη συμφωνία των δύο συζύγων, να χρησιμοποιεί ο ένας το επώνυμο του άλλου.

⁴ Σύμφωνα με διατυπωθείσες, σε συνεδριάσεις, απόψεις συμβούλων του Συμβουλίου της Επικρατείας, η μεταβολή του επωνύμου απόκειται στη βούληση του ατόμου, διότι το ονοματεπώνυμο αποτελεί στοιχείο της ελεύθερης ανάπτυξης της

- **Στην παραπάνω περίπτωση μπορεί να χωρήσει αλλαγή επωνύμου με βάση το Ν.Δ. 2573/1953;**

Οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα ως ειδικές κατισχύουν εκείνων του Ν.Δ/τος 2573/1953. Επίσης, στην εν λόγω περίπτωση το θέμα αλλαγής επωνύμου, εντασσόμενο στις προσωπικές σχέσεις των συζύγων ρυθμίζεται επισταμένως από τον Αστικό Κώδικα. Ωστόσο, προκειμένου να σταθμιστεί αναλογικά αφενός ο σεβασμός στο συνταγματικό δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5, παρ. 1 του Συντάγματος)⁴ και αφετέρου το γεγονός ότι η αλλαγή επωνύμου «ενδιαφέρει τη δημόσια τάξη, ως θέμα συναπτόμενο με την ασφάλεια των συναλλαγών και των εν γένει σχέσεων δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου του ατόμου» (Σ.τ.Ε. 1044/2010) μπορεί, εναλλακτικά, να εξετάζεται η αλλαγή επωνύμου μέσω της διοικητικής οδού μόνο για σοβαρούς λόγους οι οποίοι πρέπει να εξετάζονται επισταμένως στην εκάστοτε περίπτωση (σχετική και η απόφαση 962/2011 του Συμβουλίου της Επικρατείας). Η εξέταση σχετικών αιτημάτων ανήκει στη διακριτική ευχέρεια του δημάρχου ή του εξουσιοδοτημένου από αυτόν, οργάνου, να υπογράψει με εντολή δημάρχου.

4. Επώνυμο των τέκνων και αλλαγή του **A) Κατά τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα** Έχουμε προσδιορισμό του επωνύμου εάν πρόκειται:

- α) για τέκνο που γεννήθηκε εντός του γάμου των γονέων του (άρθρο 1505 Αστικού Κώδικα). Σ' αυτή την περίπτωση, οι γονείς πριν το γάμο κάνουν κοινή δήλωση είτε σε συμβολαιογράφο είτε σε λειτουργό (θρησκευτικό ή πολιτειακό), ο οποίος θα τελέσει το γάμο. Η δήλωση αυτή των μελλονύμφων είναι

προσωπικότητας. Επομένως, μόνο λόγοι δημόσιου συμφέροντος μπορεί να οδηγήσουν τη διοίκηση στο να απορρίψει αιτήματα περί αλλαγής επωνύμου στα πλαίσια των προσωπικών σχέσεων των συζύγων.

αμετάκλητη και βάσει αυτής καθορίζεται η μορφή του επωνύμου όλων των τέκνων που θα αποκτήσουν, αποτελεί δε, συνδικοπραξία, η οποία αναλύεται σε δύο παράλληλες και αυτοτελείς ιδιωτικές δηλώσεις βούλησης για την από κοινού παραγωγή του ίδιου εννόμου αποτελέσματος, δηλαδή του επωνύμου των τέκνων. Το επώνυμο μπορεί να λάβει τις εξής μορφές: να είναι είτε το επώνυμο ενός από τους δύο γονείς είτε συνδυασμός του επωνύμου τους, με τον περιορισμό, όμως ότι δεν μπορεί να περιλαμβάνει περισσότερα από δύο επώνυμα (β' εδάφιο του άρθρου 1505). Οι εξεταζόμενες διατάξεις του άρθρου 1505 Α.Κ. είναι αναγκαστικού δικαίου, με άλλα λόγια δεν παρέχεται, στους γονείς, δυνατότητα να προτείνουν κάποια άλλη μορφή επωνύμου. Είτε συμφωνούν είτε διαφωνούν πρέπει να ακολουθήσουν τις λύσεις που προκρίνονται στο β' εδάφιο. Η συμφωνία των δύο γονέων για το επώνυμο του τέκνου δεν μπορεί να αποτελεί προϊόν πλάνης⁵. Εάν συντρέχει τέτοια περίπτωση είναι δυνατή η αλλαγή του δοθέντος επωνύμου στο ανήλικο τέκνο με ακύρωση της κοινής δήλωσης των γονέων μέσω της δικαστικής οδού, με τη διαδικασία της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας, προκειμένου να αποκατασταθεί η αληθινή βούληση των γονέων. Γι' αυτό το θέμα υπάρχει και διαφορετική άποψη. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την αριθμ. 9/1995 γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, για τη διόρθωση επωνύμου τέκνου του οποίου ο προσδιορισμός έγινε κατ' άρθρο 1505 του Α.Κ., όμως ως προϊόν πλάνης αρκεί και η δικαστική απόφαση που εκδίδεται

με την ειδική διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας κυρίως όταν **δεν υφίσταται για την πλάνη αυτή αντιδικία μεταξύ των γονέων**. Ωστόσο, στην ίδια γνωμοδότηση τονίζεται ότι εάν οι γονείς επιθυμούν η δικαστική απόφαση που θα εκδοθεί να μην έχει περιορισμένο δεδικασμένο αλλά ισχύ δεδικασμένου έναντι πάντων μπορούν να προσφύγουν στη διαδικασία της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας (οι νομικοί σύμβουλοι εκλαμβάνουν ως προεξάρχουσα την απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου και επικουρική την απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου).

Σημειώνεται ότι οι διατάξεις του άρθρου 1505 Α.Κ. ως ειδικές κατισχύουν των γενικών του Ν. Δ/τος 2573/1953. Αυτό δεν σημαίνει ότι το ανήλικο τέκνο όταν ενηλικιωθεί δεν μπορεί να αλλάξει το επώνυμό του που προσδιόρισαν οι γονείς του με την κοινή αμετάκλητη δήλωσή τους, κάτω, όμως, από αυστηρά περιοριστικές συνθήκες. Ωστόσο, πρόσφατη νομολογία (βλέπε ΣτΕ 530/2018) δεν αποκλείει τη μεταβολή του επωνύμου του τέκνου, κατά την ειδική διοικητική διαδικασία του Ν.Δ/τος 2573/1953, με την αντικατάσταση του αρχικού επωνύμου με το επώνυμο του άλλου γονέα ή με την προσθήκη και του άλλου- περιπτώσεις οι οποίες δεν ερείδονται στις διατάξεις του άρθρου 1505 του Α.Κ. - **μόνο εφόσον συντρέχουν σοβαροί λόγοι**.

β) για τέκνο που γεννήθηκε χωρίς γάμο των γονέων του. Σύμφωνα με το άρθρο 1506, εδάφιο α' του Α. Κ. το εκτός γάμου τέκνο λαμβάνει το επώνυμο της μητέρας του. Ο σύζυγος της μητέρας που δεν ταυτίζεται με τον φυσικό πατέρα του

⁵ Πλάνη είναι η άγνοια ή εσφαλμένη γνώση μιας κατάστασης η οποία διαμόρφωσε τη βούληση εκείνου ο οποίος καταρτίζει τη δικαιοπραξία. Η άγνοια πρέπει να μην είναι συνειδητή, διότι όποιος γνωρίζει ότι βρίσκεται σε άγνοια ή διατηρεί αμφιβολίες για την αλήθεια ορισμένης κατάστασης, αλλά παρόλα αυτά ενεργεί δεν βρίσκεται σε πλάνη (ΕΦΑΘ 4344/2009). Για παράδειγμα, σε ειδική

(συν)δικαιοπραξία προσδιορισμού επωνύμου συμφώνησαν και υπέγραψαν οι γονείς για το επώνυμο που δόθηκε με την εσφαλμένη αντίληψη ότι είχε ορισμένο περιεχόμενο (αποτελούμενο από τη σύνθεση των επωνύμων και των δύο γονέων ενώ η αληθής βούλησή τους ήταν το τέκνο να φέρει το επώνυμο μόνο του ενός από αυτούς) ενώ δεν είχε.

τέκνου μπορεί να δώσει, με συμβολαιογραφική πράξη, το επώνυμο του στη θέση του μέχρι τότε επωνύμου της φυσικής του μητέρας (κατάλοιπο της κυριαρχίας του άνδρα στην οικογένεια) ή να προσθέσει το δικό του επώνυμο στο επώνυμο της φυσικής μητέρας του τέκνου (αρχικό επώνυμο), με τη συναίνεση, όμως, και στις δύο περιπτώσεις της μητέρας και του τέκνου, που παρέχεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο.

- γ) για τέκνο του οποίου οι γονείς παντρεύτηκαν μετά τη γέννησή του. Σ' αυτή την περίπτωση σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο β' εδάφιο του άρθρου 1506 του Α.Κ., οι γονείς, όταν το παιδί είναι ακόμη ανήλικο, προσδιορίζουν το επώνυμό του με κοινή αμετάκλητη δήλωση κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 1505 του Α.Κ..
- δ) σε περίπτωση αναγνώρισης εκούσιας⁶ ή δικαστικής⁷, το ενήλικο τέκνο ή εάν αυτό είναι ανήλικο οι γονείς του ή ένας από αυτούς ή ο επίτροπος του τέκνου, μπορούν, μέσα σε προθεσμία ενός έτους από την ολοκλήρωση της αναγνώρισης, να προσθέσουν, με δήλωση ενώπιον του ληξιάρχου, το πατρικό επώνυμο στο ήδη υπάρχον επώνυμο του τέκνου (επώνυμο της μητέρας ή του συζύγου της μητέρας, ο οποίος δεν ταυτίζεται με τον πατέρα του τέκνου), όπως προσδιορίζεται στο άρθρο 1506 του Α.Κ.. Παρέχεται, όμως, και μία άλλη δυνατότητα προσδιορισμού του επωνύμου στο εδάφιο β', της παραγράφου γ' του εν λόγω άρθρου. Συγκεκριμένα, εάν στη δήλωση προβούν οι δύο γονείς από κοινού (συνδικαιοπραξία) το νέο επώνυμο μπορεί να προσδιοριστεί με την εξής μορφή: α) ως επώνυμο του ενός από τους δύο γονείς, β) ως συνδυασμός των επωνύμων τους, με την προϋπόθεση, όμως, σε αυτή τη δεύτερη

μορφή, το επώνυμο να μην περιλαμβάνει περισσότερα από δύο επώνυμα.

Β) Μέσω της διοικητικής οδού

- Όταν το δικαστήριο αναθέσει τη γονική μέριμνα σε έναν από τους γονείς, ο οποίος, στη συνέχεια προβαίνει σε αλλαγή του επωνύμου του κατά τις γενικές διατάξεις του Ν. Δ/τος 2573/1953, τότε μπορεί να ζητήσει και την αλλαγή του επωνύμου του τέκνου του; Σ' αυτή την περίπτωση γίνεται αυτοδίκαιη αλλαγή του επωνύμου του τέκνου όταν αυτό είναι ανήλικο και εφόσον συναινεί και ο άλλος γονέας εάν ο προσδιορισμός του επωνύμου έγινε με κοινή αμετάκλητη δήλωσή τους σύμφωνα με τις παραγράφους α' και β' του άρθρου 1505 του Α.Κ.. Τα ανωτέρω προκύπτουν από την Φ. 42301/12167/1995 (ΦΕΚ 608 Β') απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών και την 638/2001 γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους. Είναι αυτονόητο ότι όσα αναφέρθηκαν δεν ισχύουν για το ενήλικο τέκνο στη βούληση του οποίου ανήκει η δυνατότητα να αιτηθεί το ίδιο την αλλαγή του επωνύμου του.
- Εάν γίνει διοικητική αλλαγή του επωνύμου του πατέρα, το τέκνο είχε αναγνωριστεί εκούσια ή δικαστικά και μετά την αναγνώριση προστέθηκε στο μητρικό επώνυμο (αρχικώς προσληφθέν πριν την αναγνώριση) το πατρικό επώνυμο, σύμφωνα με την παρ. γ', εδάφιο α' του άρθρου 1506 του Α.Κ., τότε και εφόσον το τέκνο είναι ανήλικο επέρχεται αυτοδίκαιη αλλαγή στο επώνυμό του ως προς το επώνυμο του πατέρα. Η ανωτέρω ρύθμιση προβλέπεται στην παρ. Γ. 4.δ) της προαναφερόμενης υπουργικής απόφασης.

⁶ Η εκούσια αναγνώριση, σύμφωνα με το άρθρο 1475 του Α.Κ. γίνεται: α) από τον πατέρα του τέκνου, εφόσον συναινεί σε αυτό και η μητέρα, β) τον πατέρα του πατέρα (παππού της πατρικής γραμμής), γ) τη μητέρα του πατέρα (γιαγιά της πατρικής γραμμής). Οι

κατηγορίες β) και γ) εφαρμόζονται εάν ο πατέρας έχει πεθάνει ή δεν έχει δικαιοπρακτική ικανότητα.

⁷ Το δικαίωμα της δικαστικής αναγνώρισης ασκείται, σύμφωνα με το άρθρο 1479 του Α.Κ. από τη μητέρα ή το τέκνο.

- Όταν η άγαμη μητέρα κάνει διοικητική αλλαγή του επωνύμου της, τότε αυτοδικαίως επέρχεται και αλλαγή του επωνύμου του ανηλικού τέκνου της. Ειδικότερη αναφορά της εν λόγω περίπτωσης γίνεται στην παρ. Γ.4.γ) της υπουργικής απόφασης.
- Εάν ο σύζυγος της μέχρι πρότινος άγαμης μητέρας δώσει το επώνυμό του στο τέκνο της συζύγου του και επέλθει μεταγενέστερα αλλαγή στο επώνυμό του βάσει των γενικών διατάξεων του Ν. Δ./τος 2573/1953, όταν το τέκνο είναι ακόμη ανήλικο με την ανωτέρω διοικητική αλλαγή αυτοδικαίως γίνεται αλλαγή του επωνύμου του τέκνου.

4.i. Επώνυμο των τέκνων και εφαρμοστέο δίκαιο

Εφαρμοστέο δίκαιο στις σχέσεις των γονέων και του παιδιού είναι κατά σειρά(σχετικό το άρθρο 18 του Α.Κ.):

-όταν πριν τη γέννηση έχουν κοινή ιθαγένεια, το δίκαιο του κράτους της κοινής ιθαγένειας

-αν μετά τη γέννηση απέκτησαν κοινή ιθαγένεια, το δίκαιο του κράτους της τελευταίας κοινής ιθαγένειας

-όταν πριν τη γέννηση έχουν διαφορετική ιθαγένεια και μετά τη γέννηση δεν αλλάζει η ιθαγένειά τους, ή εάν πριν τη γέννηση έχουν την ίδια ιθαγένεια, αλλά με τη γέννηση αλλάζει η ιθαγένεια των γονέων ή του παιδιού, το δίκαιο του κράτους της τελευταίας κοινής συνήθους διαμονής κατά τη διάρκεια της γέννησης

-εάν γονείς και παιδί δεν έχουν κοινή συνήθη διαμονή, το δίκαιο του κράτους την ιθαγένεια του οποίου έχει το παιδί.

⁸ Άκυρος είναι ο γάμος στις εξής περιπτώσεις:
-όταν δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μελλονύμφων ή όταν οι μελλονύμφοι δεν έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους,
-όταν κάποιος βρισκόμενος σε καθεστώς δικαστικής αντίληψης συνάπτει γάμο χωρίς τη συναίνεση του αντιλήπτορά του ή χωρίς να πάρει τη σχετική άδεια από το δικαστήριο,

4.ii. Προσβολή πατρότητας και επώνυμο των τέκνων

Σε περίπτωση προσβολής της πατρότητας του τέκνου και όταν γίνει αμετάκλητη η δικαστική απόφαση η οποία την κάνει δεκτή, εφόσον το τέκνο, βάσει του νόμου (άρθρο 1472 του Α. Κ.), χάνει αναδρομικά την ιδιότητά του ως τέκνου γεννημένου εντός γάμου, προσλαμβάνει το επώνυμο της μητέρας του. Το επώνυμο αυτό μπορεί να είναι α) εκείνο που έλαβε η μητέρα του μέσω της κοινής αμετάκλητης δήλωσης των γονέων της, ή β) το επώνυμο του πατέρα της εάν δεν είχε προηγηθεί τέτοια δήλωση για τον προσδιορισμό του επωνύμου, ή γ) εκείνο που έλαβε αυτή με την υιοθεσία της, δηλαδή το επώνυμο του θετού της γονέα, προστιθέμενο σε αυτό και εκείνου που έφερε πριν την υιοθεσία, ή δ) το επώνυμο της μητέρας της (γιαγιάς του τέκνου) εάν πρόκειται για παιδί εκτός γάμου.

4.iii. Ακύρωση γάμου και επώνυμο των τέκνων

Τα τέκνα διατηρούν το επώνυμο που προσέλαβαν με τον άκυρο⁸ γάμο των γονέων τους, διότι σύμφωνα με το άρθρο 1382 του Α. Κ. ακόμη και εάν ακυρωθεί ο γάμος αυτός με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, ωστόσο εξακολουθούν να διατηρούν την ιδιότητα τέκνων γεννημένων σε γάμο.

- Ποια η σύνδεση της ονοματοδοσίας και της βάπτισης με την πρόσληψη του κυρίου ονόματος

Ονοματοδοσία και βάπτιση είναι δύο ξεχωρές διαδικασίες που έχουν διαφορετικό αποτέλεσμα. Η ονοματοδοσία αποτελεί την αποκλειστική

-συναφθείς μεταξύ του υιοθετούντος και του υιοθετούμενου,
-όταν συνάπτεται μεταξύ δύο προσώπων, συγγενών εξ αίματος, σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και σε πλάγια γραμμή μέχρι και τον τέταρτο βαθμό ή συγγενών εξ αγχιστείας σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και σε πλάγια γραμμή μέχρι και τον τρίτο βαθμό.

διαδικασία πρόσληψης κυρίου ονόματος, ενώ η βάπτισή έχει ως αποτέλεσμα την αναγραφή θρησκευόμενου. Η ονοματοδοσία απαιτείται ακόμη και σε περίπτωση δηλωθείσας ή ταυτόχρονα δηλούμενης βάπτισης και πρέπει να γίνει με δήλωση των γονέων που ασκούν τη γονική μέριμνα ή του ενός από αυτούς με την έγγραφη εξουσιοδότηση του άλλου ενώ η βάπτισή μπορεί να γίνει και χωρίς την εξουσιοδότηση του απόντος γονέα. Η κατάχρηση της ονοματοδοσίας ως έννομης πράξης για την πρόσληψη ονόματος σε αντίθεση με τη βάπτισή συνάγεται και από τη διάκριση των υποχρέων για τη δήλωση του ονόματος και εκείνων για τη βάπτισή. Έτσι, ενώ στην πρώτη περίπτωση απαιτείται δήλωση και από τους δύο γονείς ή από τον ένα, εφόσον, όμως, έχει την έγγραφη εξουσιοδότηση από τον άλλο, στη δεύτερη, η δήλωση της βάπτισης μπορεί να γίνει είτε:

- από τον βαπτισθέντα, εφόσον έχει συμπληρώσει το 14^ο έτος της ηλικίας του, δηλαδή σε μεταγενέστερο στάδιο από την πρόσληψη του ονόματος, που σημαίνει ότι ο βαπτισθείς έχει ήδη προσλάβει το όνομα με την (κοινή) δήλωση των γονέων του,
- από τον πατέρα ή τη μητέρα ή άλλον που έχει την επιμέλειά του,
- από τον ανάδοχο,-από τους συγγενείς του εξ αίματος μέχρι του γ' βαθμού.

5.A. Υιοθεσία και επώνυμο

5.i. Γενικά

Ο προσδιορισμός του επωνύμου του θετού τέκνου προβλέπεται ως αναγκαστικό δικαίωμα στις διατάξεις του άρθρου 1582 του Α.Κ.. Δηλαδή, το υιοθετούμενο ανήλικο τέκνο προσλαμβάνει το επώνυμο του θετού γονέα και όταν ενηλικιωθεί έχει τη δυνατότητα να προσθέσει και το, πριν την υιοθεσία, επώνυμό του. Τίθεται το ερώτημα: Μπορεί κατά την ενηλικίωσή του να ζητήσει την αλλαγή του επωνύμου του με τέτοιο τρόπο, ώστε να απαλειφθεί το επώνυμο του θετού γονέα

ή να αντιστρέφεται η σειρά των επωνύμων, δηλαδή να προτάσσεται το επώνυμο του φυσικού γονέα και να ακολουθεί εκείνο του θετού γονέα, με άλλα λόγια μπορεί να γίνει αλλαγή του επωνύμου του θετού τέκνου δια της διοικητικής οδού; Οι διατάξεις του άρθρου 1582 του Α.Κ. είναι ειδικές και κατισχύουν των γενικών του Ν.Δ/τος 2573/1953. Ωστόσο, αυτή η βασική αρχή του διοικητικού δικαίου δεν πρέπει να οδηγεί και σε πλήρη στέρηση του δικαιώματος του θετού τέκνου να αλλάξει το επώνυμό του. Αντιθέτως, χρειάζεται να λαμβάνονται υπόψη, κατά την εξέταση παρόμοιων ζητημάτων, δύο παράγοντες: **αφενός η μη αποδυνάμωση του θεσμού της υιοθεσίας και αφετέρου ο σεβασμός της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5, παρ. 1 του Συντάγματος), όπου περιλαμβάνεται και το δικαίωμα του ατόμου για αλλαγή του επωνύμου του.** Αυτό συνάδει και με τη νομολογία (βλέπε απόφαση 4473/1995 του Συμβουλίου της Επικρατείας, με την οποία ενώ απορρίφθηκε αίτηση προσώπου που ζητούσε να απαλειφθεί το επώνυμο της θετής του μητέρας και να αναγράφεται μόνο με το, πριν την υιοθεσία, επώνυμό του, ωστόσο στο σώμα της εν λόγω απόφασης αναφέρεται ότι δεν αποκλείεται η κατ' επίκληση «σοβαρών λόγων υποβολή αιτήματος αλλαγής του επωνύμου θετού τέκνου, συνισταμένης στην αποβολή του επωνύμου του θετού γονέα και τη διατήρηση ως μόνου επωνύμου, εκείνου το οποίο έφερε το θετό τέκνο προ της υιοθεσίας του»).

Επιπροσθέτως, **πρέπει να επισημανθεί ότι η ανωτέρω νομοθετική διάταξη του άρθρου 1582 του Α.Κ. αναφέρεται στην πρόσθεση και του, πριν την υιοθεσία, επωνύμου του θετού τέκνου και όχι στην πρόταξη αυτού.**

5.ii. Επώνυμο μετά τη λύση της υιοθεσίας

Μετά τη λύση της υιοθεσίας, σύμφωνα με το άρθρο 1577 του Α.Κ. παύει το δικαίωμα του θετού τέκνου να φέρει το επώνυμο του θετού γονέα, εκτός εάν το δικαστήριο, εκτιμώντας την ύπαρξη δικαιολογημένου

συμφέροντος του τέκνου, αποφασίσει διαφορετικά, μετά από αίτηση του τέκνου, όταν το ενδιαφερόμενο τέκνο είναι εναγόμενος στη σχετική δίκη.

5.iii. Ποιο επώνυμο χρησιμοποιείται μετά τη λύση της υιοθεσίας;

A) Όταν έχουμε λύση του γάμου των θετών γονέων, ο υιοθετηθείς, θα πρέπει, μετά τη λύση της υιοθεσίας ως προς τον θετό πατέρα⁹, το επώνυμο του οποίου έφερε, να προσλάβει το επώνυμο, το οποίο προσέλαβε μετά τη λύση του γάμου της μητέρας του¹⁰, με την επιφύλαξη των όσων αναφέρθηκαν στην παράγραφο 5.ii.. Εδώ εφαρμόζεται η διάταξη του άρθρου 66 του Ν. 1329/1983 που ορίζει την ανάκτηση του οικογενειακού επωνύμου από τη διαζευχθείσα γυναίκα, η οποία και μετά την ισχύ του εν λόγω νόμου εξακολουθεί να φέρει το επώνυμο του συζύγου της. Στην περίπτωση δε, που υπάρχει (τυπική) κοινή δήλωση των πρώην συζύγων ενώπιον του ληξιάρχου για προσθήκη επωνύμου του άλλου συζύγου, τότε η προσθήκη αίρεται για το μέλλον, σύμφωνα με το γ' εδάφιο του άρθρου 1388 του Α.Κ., η οποία προστέθηκε με το άρθρο 28 του Ν.3719/2008.

B) Σε περίπτωση που δεν λυθεί ο γάμος των θετών γονέων και έχουμε κοινή

υιοθεσία των συζύγων ή υιοθεσία από τον ένα σύζυγο του τέκνου του άλλου, η μονομερής λύση της υιοθεσίας ως προς τον ένα σύζυγο δεν συνεπάγεται και αλλαγή του επωνύμου, το οποίο προσέλαβε το τέκνο δυνάμει του άρθρου 1564 του Α.Κ. (Ν. 2447/1996-ΦΕΚ 278 Α'). Το εν λόγω άρθρο για την πρόσληψη επωνύμου του θετού τέκνου παραπέμπει στο άρθρο 1505 του Α.Κ.¹¹, που αναφέρεται στον τύπο του επωνύμου των τέκνων και στον τρόπο προσδιορισμού του από τους φυσικούς γονείς, διάταξη η οποία ισχύει αναλογικά και για το επώνυμο, το οποίο προσδιορίζεται για το θετό τέκνο από τους θετούς γονείς. Στην εξεταζόμενη περίπτωση το επώνυμο αλλάζει μόνο εάν η κοινή δήλωση του άρθρου 1505 του Α.Κ. είναι προϊόν πλάνης, απάτης ή απειλής, με συνέπεια τη διάσταση μεταξύ της βούλησης και της δήλωσης των γονέων για το επώνυμο του τέκνου. Η αλλαγή γίνεται μέσω της δικαστικής οδού με τη διαδικασία της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας που είναι ασφαλέστερος τρόπος συγκριτικά με τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας, η οποία δεν αποκλείεται να ακολουθηθεί, ωστόσο με αυτή παράγεται περιορισμένο δεδικασμένο, το οποίο ισχύει μόνο μεταξύ των δύο συζύγων. Η διαδικασία της αμφισβητούμενης διαδικασίας

⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 1574 του Α.Κ. σε περίπτωση κοινής υιοθεσίας ανηλικού από συζύγους η υιοθεσία μπορεί να λύεται, σύμφωνα με τα άρθρα 1571 (αναφέρεται στη λύση της υιοθεσίας με δικαστική απόφαση) έως 1573 (αφορά τη συναινετική, μεταξύ του θετού γονέα και του θετού τέκνου, λύση της υιοθεσίας) και μόνο ως προς τον ένα σύζυγο. Επομένως, η υιοθεσία συνεχίζεται κανονικά για τον άλλο σύζυγο με όλες τις έννομες συνέπειες στις σχέσεις του με το θετό τέκνο.

¹⁰ Σχετική η με αριθμό 185/2003 νωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

¹¹ Υπενθυμίζεται ότι η διάταξη του άρθρου 1505 του Α.Κ. προβλέπει, για τον προσδιορισμό του επωνύμου των τέκνων από τους (φυσικούς) γονείς, κοινή αμετάκλητη δήλωσή τους ενώπιον του ληξιάρχου. Όσον αφορά τον τύπο του επωνύμου, αυτό μπορεί να είναι είτε το επώνυμο του ενός από τους

(φυσικούς ή θετούς, κατά περίπτωση) γονείς είτε συνδυασμός των επωνύμων τους, αλλά δεν μπορεί να περιλαμβάνει περισσότερα από δύο επώνυμα. Η κοινή δήλωση γίνεται πριν το γάμο, είτε σε συμβολαιογράφο είτε στον λειτουργό (θρησκευτικό ή πολιτειακό) ενώπιον του οποίου θα τελεστεί ο γάμος. Επισημαίνεται, ότι το γ' εδάφιο του άρθρου 1505 του Α.Κ. (όταν οι φυσικοί γονείς παραλείψουν να δηλώσουν το επώνυμο των τέκνων τους, αυτά θα φέρουν το πατρικό επώνυμο) δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση του επωνύμου των θετών τέκνων, διότι, σύμφωνα με το β' εδάφιο του άρθρου 1564 του Α.Κ. (Ν. 2447/1996) δίνεται η δυνατότητα στους (θετούς) γονείς εάν δεν έχουν προβεί στην παραπάνω δήλωση να την κάνουν ενώπιον του ληξιάρχου, ο οποίος θα καταχωρίσει την πράξη υιοθεσίας στα οικεία ληξιαρχικά βιβλία.

ακολουθείται εάν υφίσταται περί του περιεχομένου της πλάνης-απάτης-απειλής αντιδικία μεταξύ των δηλωσάντων γονέων, ενώ με την τελεσιδικία της απόφασης παράγεται πλήρες δεδικασμένο, το οποίο ισχύει έναντι πάντων (erga omnes). Ο ληξιαρχος οφείλει (όχι με την έννοια της δικαστικής διαταγής αλλά της υποχρέωσης που υπέχει για το μέλλον) να καταχωρίσει, μετά την τελεσίδικη δικαστική απόφαση, τη μεταβολή του επωνύμου του θετού τέκνου, βάσει της ακύρωσης της κοινής δήλωσης των θετών γονέων.

5.iv. Πατρώνυμο μετά τη λύση της υιοθεσίας

Επειδή μετά την αμετάκλητη δικαστική απόφαση που λύνει την υιοθεσία παύει η σχέση συγγένειας του θετού τέκνου και των κατιόντων του με αυτόν που το υιοθέτησε και τους έως τότε συγγενείς του και αναβιώνουν οι δεσμοί με τη φυσική οικογένεια (άρθρο 1575 του Α.Κ.), συνάγεται ότι αυτό πρέπει να φέρει το επώνυμο του φυσικού του πατέρα (σχετική και η αριθμ. 185/2003 γνωμοδότηση του Γ' Τμήματος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους).

5.v. α) Υιοθέτηση από γυναίκα. Ποιο το επώνυμο του πατέρα;

β) Υιοθέτηση από άνδρα. Ποιο το επώνυμο της μητέρας;

Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι προγενέστερες νομοθετικές διατάξεις και ερμηνείες αυτών δεν επέλυαν το εν λόγω ζήτημα, διότι αναφέρονταν μόνο στο θέμα πρόσληψης του επωνύμου του υιοθετημένου τέκνου και όχι στο θέμα του επωνύμου του πατέρα του ή της μητέρας του. Έτσι, σύμφωνα με το Γ' Τμήμα του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, το οποίο γνωμοδότησε κατά πλειοψηφία (αριθμός γνωμοδότησης 77/2004), σε περίπτωση που η υιοθεσία γίνεται μόνο από γυναίκα, άγαμη, έγγαμη ή χήρα, στα πιστοποιητικά για την έκδοση δελτίου αστυνομικής ταυτότητας ως επώνυμο πατέρα του τέκνου αναγράφεται το επώνυμο του φυσικού πατέρα. Αξίζει, στο

σημείο αυτό, να αναφερθούμε και στη μειοψηφούσα γνώμη που διατυπώθηκε κατά τη συνεδρίαση της 17^{ης} Φεβρουαρίου 2004 οπότε και εκφράστηκε η ανωτέρω γνωμοδότηση. Οι μειοψηφήσαντες νομικοί σύμβουλοι εξέφρασαν την άποψη ότι μέχρι την ενηλικίωση του υιοθετηθέντος ως επώνυμο πατέρα θα αναγράφεται το οικογενειακό επώνυμο της θετής μητέρας, θέση η οποία προκύπτει από τις δύο βασικές αρχές που διέπουν την υιοθεσία, την αρχή της μυστικότητας και την πλήρη αποκοπή του ανηλικού από τη φυσική του οικογένεια (άρθρο 1561 Α. Κ.). Σύμφωνα με την προμνημονευθείσα γνωμοδότηση σε περίπτωση που η υιοθεσία γίνει μόνο από άνδρα, στα πιστοποιητικά για την έκδοση δελτίου αστυνομικής ταυτότητας ως επώνυμο μητέρας του υιοθετούμενου αναγράφεται το επώνυμο της φυσικής του μητέρας. Κατά την μειοψηφούσα γνώμη δεν θα αναγράφεται το επώνυμο της φυσικής μητέρας, αλλά εκείνο της μητέρας του υιοθετούντος άνδρα. Πάντως, αξιοπρόσεκτη είναι η επισήμανση που κάνουν για την αναγκαιότητα νομοθετικής ρύθμισης του προβλήματος «ενόψει των διαμορφούμενων αντίθετων γνωμών και των εγγενών ερμηνευτικών δυσχερειών». Στο εν λόγω κρίσιμο θέμα παρενέβη και ο Συνήγορος του Πολίτη, ο οποίος εξέφρασε τις αντιρρήσεις του, διότι η εφαρμογή της γνωμοδότησης καταστρατηγεί: α) την αρχή της μυστικότητας της υιοθεσίας (άρθρο 1559 Α.Κ.) και β) της αποκοπής του θετού τέκνου από τη φυσική του οικογένεια και της πλήρους ένταξής του στη θετή (άρθρο 1561 Α.Κ.). Επιπλέον, αντιβαίνει προς σχετικές αποφάσεις της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (αρ. 143/2001 και 52/2002), σύμφωνα με τις οποίες στα πιστοποιητικά οικογενειακής κατάστασης που εκδίδουν οι Δήμοι δεν επιτρέπεται να αναφέρεται όχι μόνο αμέσως αλλά ούτε εμμέσως το γεγονός της υιοθεσίας ανηλικού. Επιπροσθέτως, πρέπει να γίνει αναφορά της υπ' αριθμ. 399/2010 γνωμοδότησης

του Γ' Τμήματος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, η οποία επισημαίνει ότι η αναγραφή του γεγονότος της υιοθεσίας και των παλαιότερων στοιχείων του μαθητή στο αποδεικτικό απόλυσης υπερακοντίζει τον σκοπό του νόμου για τον οποίο εκδίδεται το έγγραφο αυτό, που είναι η βεβαίωση της επιτυχούς φοίτησης του μαθητή στο συγκεκριμένο σχολικό έτος και είναι αντίθετη προς τη νομοθετικά κατοχυρωμένη αρχή της μυστικότητας της υιοθεσίας. Από τα προαναφερόμενα, συνάγεται η διάσταση απόψεων για την αναγραφή των στοιχείων των φυσικών γονέων τέκνων που υιοθετούνται από γυναίκα ή άνδρα (μονογονεϊκή θετή οικογένεια) από το Γ' Τμήμα του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους στα πλαίσια ερωτημάτων που διατυπώθηκαν από δύο υπουργεία (το υπουργείο Εσωτερικών και το υπουργείο Παιδείας). Ενόψει των ανωτέρω επισημάνσεων και διαφοροποιήσεων για τον εναρμονισμό όλων των εμπλεκόμενων υπηρεσιών πάνω στο επίμαχο θέμα αναγραφής ή όχι των επωνύμων των φυσικών γονέων όταν πρόκειται για μονογονεϊκή θετή οικογένεια, εκδόθηκε ο νόμος 4555/2018 (ΦΕΚ 133 Α') και η σε εκτέλεση αυτού αριθμ. πρωτ. 31293/Σ.8336/23-4-2019 απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών. Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση: α) σε περίπτωση υιοθεσίας από μόνη γυναίκα και προκειμένου να γίνει η καταχώριση στο Πληροφοριακό Σύστημα «Μητρώο Πολιτών» της ληξιαρχικής πράξης γέννησης του θετού τέκνου αναγράφονται μόνο τα δικά της στοιχεία χωρίς να αναγράφεται το επώνυμο του φυσικού πατέρα, β) αντίστοιχα, σε περίπτωση υιοθεσίας από μόνο άνδρα, αναγράφονται τα δικά του στοιχεία και παραλείπονται τα στοιχεία της φυσικής μητέρας του τέκνου, γ) στις ανωτέρω περιπτώσεις α) και β), η αναγραφή των στοιχείων του πατρωνύμου και του μητρωνύμου επιτρέπεται μόνο εάν γίνει πρόσληψη πατρωνύμου και μητρωνύμου κατ' εφαρμογή του Ν. Δ/τος 2573/1953 και της παρ. 6 του άρθρου 94 του

Ν.3852/2010, δηλαδή με απόφαση δημάρχου (συγκεκριμένα, παρέχεται η δυνατότητα στο δήμαρχο να δίδει πατρώνυμο και μητρώνυμο σε παιδιά αγνώστων γονέων. Ωστόσο, και σ' αυτή την περίπτωση πρέπει να τηρείται απαραίτητα η μυστικότητα της υιοθεσίας, όπως προβλέπει η παρ. 2, εδ. β', του άρθρου 9 του Ν. 2447/1996. Αναλυτικότερα, απαιτείται, η τήρηση απόρρητου βιβλίου σε κάθε πρωτοδικείο όπου καταχωρούνται τα πραγματικά ονοματεπώνυμα των θετών τέκνων και των θετών γονέων, καθώς και η δικαστική απόφαση με την οποία τελέστηκε η υιοθεσία, η απαγόρευση δημοσίευσης ή διερεύνησης στοιχείων ή γεγονότων που είναι ικανά να αποκαλύψουν την υιοθεσία, και η τήρηση εχεμύθειας, ως προς τα πρόσωπα των θετών και των φυσικών γονέων του θετού τέκνου, από τους δικαστές, κοινωνικές υπηρεσίες ή οργανώσεις ή άλλους υπαλλήλους οι οποίοι είχαν ανάμειξη στην υιοθεσία ή έλαβαν γνώση της τελεσής της (παρ. 1 του άρθρου 8, παρ. 1 του άρθρου 9 του Ν. 2447/1996, όπως ισχύει με τις τροποποιήσεις του).

5.Β. Υιοθεσία και κύριο όνομα

Αλλαγές που επέρχονται στο κύριο όνομα του θετού τέκνου μετά την υιοθεσία

Σύμφωνα με το άρθρο 1565 του Α. Κ. όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 18 του Ν.3719/2008 επιτρέπεται στον υποψήφιο θετό γονέα να προσθέσει, με αίτησή του κατά τη δίκη της υιοθεσίας και άλλο κύριο όνομα στο ήδη υπάρχον όνομα του τέκνου (εδάφιο α'). Τίθεται, όμως, ως απαραίτητος όρος γι' αυτή την αλλαγή να ζητείται υποχρεωτικά και η συναίνεση του τέκνου, όταν αυτό έχει συμπληρώσει το δωδέκατο έτος της ηλικίας του.

Εντός έτους από την τέλεση της υιοθεσίας, δηλαδή από την τελεσιδικία της απόφασης, ο θετός γονέας μπορεί να ζητήσει από το δικαστήριο της υιοθεσίας την απάλειψη του κυρίου ονόματος που έφερε ο υιοθετούμενος πριν την υιοθεσία,

προκειμένου να παραμείνει μόνο το κύριο όνομα που προστέθηκε με την υιοθεσία (εδάφιο β' του άρθρου 18 του Ν.3719/2008). Το χρονικό διάστημα του ενός έτους τέθηκε διότι θεωρήθηκε επικίνδυνο με την απόφαση περί υιοθεσίας να αλλάξουν άρδην όλα τα στοιχεία της αστικής κατάστασης του τέκνου (επώνυμο και κύριο όνομα) και να μην ενταχθεί αυτό ομαλά στη θετή οικογένεια. Εξάλλου, η απάλειψη του προ της υιοθεσίας κυρίου ονόματος γίνεται για το συμφέρον του τέκνου και ιδιαίτερα εάν έφερε όνομα που παραπέμπει στην καταγωγή του τέκνου και παραβιάζεται με αυτό τον τρόπο η αρχή της μυστικότητας της υιοθεσίας.

6. Σύμφωνο συμβίωσης

6.i. Σύμφωνο συμβίωσης και επίδρασή του στο επώνυμο των συμβληθέντων

Με το σύμφωνο συμβίωσης δεν μεταβάλλεται το επώνυμο των συμβληθέντων. Στις κοινωνικές σχέσεις, ο κάθε συμβαλλόμενος έχει τη δυνατότητα εφόσον συναινεί και ο άλλος να χρησιμοποιεί το επώνυμο του άλλου ή να το προσθέτει στο δικό του (άρθρο 4 του Ν.4356/2015). Εδώ η συναίνεση δεν έχει την έννοια της κοινής δήλωσης ενώπιον του ληξιάρχου του τόπου κατοικίας των συμβληθέντων, αλλά έχει άτυπη μορφή και φυσικά δεν αφορά τις έννομες σχέσεις τους.

6.ii. Σύμφωνο συμβίωσης και επώνυμο των τέκνων

Ο προσδιορισμός του επωνύμου των τέκνων των συμβίων τα οποία γεννήθηκαν κατά τη διάρκεια του συμφώνου συμβίωσης ή μέσα σε τριακόσιες ημέρες από τη λύση ή την ακύρωση του γίνεται βάσει κοινής και αμετάκλητης δήλωσης που περιέχεται στο σύμφωνο ή σε μεταγενέστερο συμβολαιογραφικό

έγγραφο πριν από τη γέννηση του πρώτου τέκνου. Εάν δεν υπάρξει κοινή συμφωνία των δύο γονέων το τέκνο θα έχει σύνθετο επώνυμο που αποτελείται από το επώνυμο και των δύο γονέων ενώ πρώτο τίθεται το επώνυμο του γονέα το οποίο προηγείται στο αλφάβητο (άρθρο 10 του Ν. 4356/2015). Επισημαίνεται ότι εδώ ο προσδιορισμός του επωνύμου διαφέρει από τη διάταξη του άρθρου 1505, παρ. 3 του Α.Κ. (επώνυμο των τέκνων των συζύγων), η οποία προβλέπει ότι σε περίπτωση παράλειψης της δήλωσης περί του επωνύμου του τέκνου αυτό αποκτά το επώνυμο του πατέρα, διάταξη που αντιβαίνει στην ισότητα των φύλων. Σε περίπτωση σύνθετου επωνύμου του ενός ή και των δύο γονέων το επώνυμο του τέκνου σχηματίζεται με το πρώτο από τα δύο επώνυμα.

6.iii. Ποιο το επώνυμο των τέκνων μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης;

-Όταν λύεται το σύμφωνο συμβίωσης είτε με κοινή συμφωνία των συμβληθέντων είτε με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση αυτό δεν επηρεάζει το επώνυμο των τέκνων που γεννήθηκαν κατά τη διάρκεια του συμφώνου ή εντός τριακοσίων ημερών από την ακύρωση ή τη λύση του συμφώνου.

-Το επώνυμο αλλάζει μόνο εάν η κοινή δήλωση των συμβαλλομένων είναι προϊόν πλάνης, απάτης ή απειλής, που έχει ως συνέπεια το επώνυμο να προήλθε ως διάσταση μεταξύ της βούλησης και της δήλωσής τους. Σ' αυτή την περίπτωση της ελαττωματικής δήλωσης, αυτή καθίσταται ακυρώσιμη και μπορεί να ακυρωθεί με δικαστική απόφαση κατά τη διαδικασία της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας¹². Το ελάττωμα είναι δυνατό να αφορά είτε και τους δύο συμβαλλομένους είτε μόνο τον ένα, διότι η ακύρωση της μιας δήλωσης

όπως απαιτούν τα άρθρα 782 του ΚΠολΔ και 13 του Ν. 344/1976 αλλά για ελάττωμα της δήλωσης περί προσδιορισμού του επωνύμου των τέκνων.

¹² Επισημαίνεται ότι δεν ακολουθείται η νομική οδός της διαδικασίας της εκούσιας δικαιοδοσίας διότι δεν πρόκειται για διόρθωση της ληξιαρχικής πράξης γέννησης των τέκνων, λόγω σφάλματος του ληξιάρχου,

συνεπάγεται την ακύρωση της όλης κοινής δικαιοπραξίας, η οποία αναλύεται σε δύο αυτοτελείς και παράλληλες δηλώσεις βούλησης που καταλήγουν στο ίδιο έννομο αποτέλεσμα, τον προσδιορισμό του επωνύμου των τέκνων. Οι συμβίοι μετά την τελεσιδικία της ακυρωτικής απόφασης πρέπει να κάνουν νέα κοινή δήλωση για τον προσδιορισμό του επωνύμου των τέκνων.

6. iv. Ποιο το επώνυμο των τέκνων εάν ακολουθήσει προσβολή πατρότητας

Σε περίπτωση προσβολής της πατρότητας του τέκνου και όταν γίνει αμετάκλητη η δικαστική απόφαση η οποία την κάνει δεκτή, εφόσον το τέκνο χάνει αναδρομικά την ιδιότητά του ως τέκνου γεννημένου εντός του συμφώνου συμβίωσης, αυτό προσλαμβάνει το επώνυμο της μητέρας του. Το επώνυμο αυτό μπορεί να είναι: α) εκείνο που έλαβε η μητέρα του μέσω της κοινής αμετάκλητης δήλωσης των γονέων της, ή β) το επώνυμο του πατέρα της εάν δεν είχε προηγηθεί τέτοια κοινή δήλωση για τον προσδιορισμό του επωνύμου της, ή γ) εκείνο που έλαβε η μητέρα του τέκνου με την υιοθεσία της, δηλαδή το επώνυμο του θετού της γονέα, προστιθέμενο σε αυτό και εκείνου που έφερε πριν την υιοθεσία, ή δ) το επώνυμο της μητέρας της (γιαγιάς του τέκνου) εάν πρόκειται για παιδί εκτός γάμου, ή ε) το σύνθετο επώνυμο που έλαβε η μητέρα του το οποίο αποτελείται από το επώνυμο και των δύο γονέων εάν δεν υπάρξει κοινή συμφωνία των δύο συμβαλλομένων γονέων¹³.

6.v. Αλλαγή του επωνύμου των τέκνων δια της διοικητικής οδού

Όταν ο ένας συμβαλλόμενος αλλάξει το επώνυμό του μέσω της διοικητικής οδού τότε αλλάζει και το επώνυμο του τέκνου του υπό τις εξής προϋποθέσεις:

- ο Το τέκνο να είναι ανήλικο και

- ο Να συναινεί και ο άλλος συμβαλλόμενος-γονέας, διότι σύμφωνα με το άρθρο 10, εδάφιο α' του Ν. 4356/2015(ΦΕΚ 181 Α') το επώνυμο του τέκνου προσδιορίστηκε μέσω της κοινής αμετάκλητης δήλωσης των δύο συμβαλλομένων γονέων.

7. Επώνυμο των τέκνων γεννηθέντων με τεχνητή γονιμοποίηση

- ο Σύμφωνα με το άρθρο 1456 του Α.Κ. κάθε ιατρική πράξη που αποβλέπει στην υποβοήθηση της ανθρώπινης αναπαραγωγής διενεργείται με την έγγραφη συναίνεση, που γίνεται με συμβολαιογραφική πράξη, των προσώπων που επιθυμούν να αποκτήσουν τέκνο. Επιπροσθέτως, η συμβολαιογραφική συναίνεση του άνδρα σε τεχνητή γονιμοποίηση, όπως προβλέπεται κατά τα ανωτέρω, επέχει θέση εκούσιας αναγνώρισης (άρθρο 1475, παρ. 2 του Α.Κ.). Από το συνδυασμό των προαναφερόμενων διατάξεων προκύπτει ότι ο προσδιορισμός του επωνύμου των, με αυτό τον τρόπο, γεννηθέντων τέκνων θα γίνει με βάση το άρθρο 1505, παρ.2 του Α.Κ., διότι η συναίνεση των προσώπων που επιθυμούν να αποκτήσουν τέκνο μέσω της τεχνητής γονιμοποίησης αποτελεί κοινή δήλωση των δύο γονέων, περίπτωση για την οποία και όσον αφορά το επώνυμο των τέκνων προβλέπει σχετικά το άρθρο 1506, παρ. 3, εδάφιο β' του Α.Κ.
- ο Στην περίπτωση τεχνητής γονιμοποίησης με κυοφορία από άλλη γυναίκα (παρένθετη μητρότητα), μητέρα του τέκνου τεκμαίρεται η γυναίκα στην οποία δόθηκε η δικαστική άδεια¹⁴- όπως ορίζει το άρθρο 1458 του Α.Κ., η οποία παρέχεται εφόσον υπάρχει

¹³ Εννοείται ότι το στοιχείο ε) ισχύει για το μέλλον όταν γίνουν μητέρες οι γυναίκες που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης.

¹⁴ Η δικαστική άδεια χορηγείται με τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας.

έγγραφο και χωρίς αντάλλαγμα¹⁵ συμφωνία μεταξύ των προσώπων-συζύγων που επιθυμούν και επιδιώκουν να αποκτήσουν τέκνο και της γυναίκας που θα κυοφορήσει, καθώς και του συζύγου της εάν είναι έγγαμη- **δηλαδή η γυναίκα που επιθυμεί το τέκνο**. Επισημαίνεται, ότι η κατάθεση της αίτησης εκ μέρους της γυναίκας που επιθυμεί το τέκνο και η παροχή της σχετικής δικαστικής άδειας πρέπει να γίνει πριν τη μεταφορά γονιμοποιημένων ωαρίων στην παρένθετη μητέρα. Με άλλα λόγια τάσσεται αποσβεστική προθεσμία για την τήρηση συγκεκριμένης συμπεριφοράς από τη γυναίκα, η οποία επιθυμεί το τέκνο εντός ορισμένων χρονικών ορίων, μετά την παρέλευση των οποίων το τέκνο που θα γεννηθεί τεκμαίρεται παιδί της κυοφόρου και όχι της γυναίκας που το επιθυμεί. Εδώ, παρατηρούμε ότι παραμερίζεται ο κανόνας της ίδρυσης της συγγένειας του προσώπου με τη μητέρα μέσω της γέννησης που εισάγεται με το άρθρο 1463 του Α.Κ.. **Η συγγένεια του τέκνου** που αποκτάται με τη διαδικασία της παρένθετης μητρότητας δημιουργείται **με τη γυναίκα που αιτήθηκε τη δικαστική άδεια**, η οποία λογίζεται ως μητέρα του ή, κατ' εξαίρεση **με την κυοφόρο**, σε περίπτωση που κατά παράβαση της ανωτέρω διαδικασίας αποδειχθεί ότι το βιολογικό υλικό που έχει χρησιμοποιηθεί είναι δικό της και αφού ασκηθεί αγωγή προσβολής της μητρότητας με θετική εξέλιξη. Ως πατέρας του τέκνου λογίζεται ο σύζυγος της τεκμαιρόμενης μητέρας και όχι εκείνος της κυοφορούσας γυναίκας. Επομένως, επώνυμο του τέκνου είναι αυτό που προσδιόρισαν με κοινή αμετάκλητη δήλωση τα πρόσωπα που επιδιώκουν να

αποκτήσουν τέκνο, όπως ορίζεται ειδικότερα στο άρθρο 1505 του Α.Κ.. Πάντως, το τεκμήριο ύπαρξης της μητρότητας στο πρόσωπο της γυναίκας που επιθυμεί το τέκνο είναι μαχητό, αφού σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 1464 του Α.Κ. μπορούν είτε η τεκμαιρόμενη μητέρα είτε η κυοφόρος να προσβάλλουν την, με αυτό τον τρόπο, θεμελιωθείσα μητρότητα ασκώντας αγωγή μέσα σε προθεσμία έξι μηνών από τον τοκετό, εφόσον αποδειχθεί ότι το τέκνο κατάγεται βιολογικά από την κυοφόρο γυναίκα. Με την έκδοση της αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που δέχεται την αγωγή, το τέκνο έχει, αναδρομικά από τη γέννησή του, μητέρα τη γυναίκα που το κυοφόρησε.

Επομένως, βάσει κατίσχυσης του τεκμηρίου καταγωγής από τη γυναίκα που έλαβε τη δικαστική άδεια επώνυμο του τέκνου είναι εκείνο, το οποίο προσδιόρισαν από κοινού τα πρόσωπα που επιθυμούν το τέκνο (τεκμαιρόμενοι γονείς). Εάν ανατραπεί το τεκμήριο καταγωγής από τη γυναίκα που έλαβε τη δικαστική άδεια, με την αμετάκλητη δικαστική απόφαση, η πατρότητα του άνδρα, ο οποίος παραχώρησε το σπέρμα του (σύζυγος της τεκμαιρόμενης μητέρας) ιδρύεται με την αναγνώριση. Επομένως, μετά την ανατροπή του τεκμηρίου, επώνυμο είναι αυτό του συζύγου της γυναίκας που επιθυμεί το τέκνο και η οποία έλαβε τη δικαστική άδεια. Όμως, πρώτα πρέπει να προσβληθεί η πατρότητα του συζύγου της κυοφόρου γυναίκας, παρένθετης μητέρας, διότι εάν αποδειχθεί ότι πατέρας του γεννηθέντος τέκνου είναι ο σύζυγος αυτής, τότε ως

¹⁵ Δεν συνιστά αντάλλαγμα η καταβολή των δαπανών που απαιτούνται για την επίτευξη της εγκυμοσύνης, τον τοκετό και τη λοχεία και η αποζημίωση για κάθε θετική ζημία της

κυοφόρου εξαιτίας αποχής από την εργασία της (Μονομελές Πρωτοδικείο Ροδόπης, αριθμός απόφασης 400/2007).

επώνυμο θα τεθεί το επώνυμο του συζύγου της κυοφόρου.

Στην περίπτωση απόκτησης τέκνου μέσω της διαδικασίας της παρένθετης μητρότητας από άνδρα μόνο, το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους στην αριθμ. 261/2010 γνωμοδότησή του έκρινε ότι εφόσον δεν λειτουργεί τεκμήριο μητρότητας που να στηρίζεται στο νομικό γεγονός παροχής δικαστικής άδειας στην τεκμαιρόμενη μητέρα, όπως προβλέπεται στο άρθρο 1464 του Α.Κ., η μητρότητα θεμελιώνεται στο βιολογικό γεγονός της γέννησης και επομένως ως μητέρα τους λογίζεται η κυοφορούσα. Η ανωτέρω ερμηνεία συνεπικουρείται από το γεγονός ότι το ονοματεπώνυμο της μητέρας είναι αναγκαίο στοιχείο για την εγγραφή του τέκνου στο δημοτολόγιο ως προσδιοριστικό της ταυτότητας του προσώπου που συμβάλλει «στην απεικόνιση της πραγματικής προσωπικής και οικογενειακής του κατάστασης» και συνεπώς κρίνεται αναγκαία η αναφορά του. Όμως, η εν λόγω γνωμοδότηση έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα του ψηφισθέντος νόμου 4555/2018, που αντιμετωπίζει ένα παρόμοιο θέμα, ήτοι της μη αναγραφής του επωνύμου των ελλειπόντων θετών γονέων(του πατέρα ή της μητέρας) σε περίπτωση υιοθεσίας τέκνου από μόνη γυναίκα ή μόνο άνδρα, αντίστοιχα.

Ο Συνήγορος του Πολίτη με το αριθμ. Πρωτ. Γρ. Συν.: 46/29.3.2018 έγγραφό του απευθυνόμενο προς το γραφείο του Υπουργού Εσωτερικών προτείνει τη νομοθετική και κανονιστική ρύθμιση του θέματος με τροποποίηση των διατάξεων του άρθρου μόνου, παρ. 1 του Ν. Δ/τος 2573/1953 και του άρθρου 1 της ΥΑ 91400/2961 (ΦΕΚ 193 Β') ως εξής: «Η πρόσληψη και αλλαγή επωνύμου, καθώς και η πρόσληψη πατρωνύμου και μητρωνύμου σε παιδιά γεννηθέντα χωρίς νόμιμο γάμο των

γονέων τους ή αγνώστων γονέων ή γεννηθέντα μέσω διαδικασίας ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής από μόνο γονέα γίνεται με απόφαση Δημάρχου», διότι ο «ο εξαναγκασμός του ατόμου να φέρει δημοσίως στοιχεία ενός ανύπαρκτου δεύτερου γονέα αποτελεί επέμβαση σε βάρος των υποχρεώσεων της Πολιτείας για σεβασμό και προστασία της αξίας του ατόμου αφενός και των δικαιωμάτων αυτού στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του αφετέρου...».

Είναι άμεση η ανάγκη νομοθετικής ρύθμισης του θέματος ενόψει της αναλογικής αντιμετώπισής του με την μη αναγραφή δεύτερου γονέα στις περιπτώσεις γέννησης τέκνου εκτός γάμου και υιοθέτησης τέκνου από μόνη γυναίκα ή μόνο άνδρα.

Συμβούλου προκρίνει στα πλαίσια σεβασμού της συνταγματικής αρχής της ανάπτυξης της προσωπικότητας και της προστασίας της οικογενείας «το δικαίωμα του προσώπου να διατηρήσει την αστική κατάστασή του, όπως στην περίπτωση των γεννηθέντων χωρίς γάμο των γονέων τους ή αγνώστων γονέων», στα οποία ελλείπει το πατρώνυμο ή και το μητρώνυμο και συνεπώς η αναπλήρωση των ελλειπόντων στοιχείων αστικής κατάστασης στο Μητρώο Αρρένων και το Δημοτολόγιο δεν μπορεί να επιβληθεί ως αναγκαστικό μέτρο της Πολιτείας αλλά αποτελεί επιλογή των ενδιαφερομένων.

8. Αλλαγή του κύριου ονόματος

Η μεταβολή του κυρίου ονόματος επιτρέπεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις βάσει των διατάξεων του άρθρου 5 της παρ. 1 του Συντάγματος (περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας), 57 και 58 του Αστικού Κώδικα (άρση παράνομης προσβολής της προσωπικότητας, άρση

παράνομης χρήσης ονόματος από μη δικαιούχο) σε συνδυασμό με το άρθρο 782 ΚΠολΔ όταν έχει μη επιθυμητές συνέπειες για το άτομο (όπως μη εύηχο, ξενόφωνο, αντίθετο με το ηθικό αίσθημα), όταν συντελείται αλλαγή της θρησκευτικής πίστης, οπότε η μεταβολή του κυρίου ονόματος έρχεται ως επακόλουθο σεβασμού ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης. Δεδομένου ότι επιτρέπεται η αλλαγή του επωνύμου δια της διοικητικής οδού είναι αδιανόητο να μην επιτρέπεται και η μεταβολή του κυρίου ονόματος, διότι κάθε πρόσωπο, ικανό βούλησης έχει το δικαίωμα του αυτοχαρακτηρισμού, ήτοι να προσδίδει στον εαυτό του ορισμένο όνομα ως διακριτικό του γνώρισμα αλλά και να μεταβάλλει το προσληφθέν όνομα κάτω όμως από αυστηρές προϋποθέσεις, επειδή το κύριο όνομα αφορά την ταυτοποίησή του προσώπου τόσο στις ιδιωτικές όσο και στις δημόσιες σχέσεις του. Επιπροσθέτως, ο Αστικός Κώδικας στο άρθρο 1565 προβλέπει τη δυνατότητα με τη δικαστική απόφαση περί υιοθεσίας να επιτραπεί στον υποψήφιο θετό γονέα η πρόσθεση με αίτησή του και δεύτερου ονόματος στο όνομα του κυρίου ονόματος του θετού τέκνου. Επίσης, στην περίπτωση αυτή μπορεί να επιτραπεί, εντός προθεσμίας ενός έτους από τη συντέλεση της υιοθεσίας, μέσω αίτησης του θετού γονέα η απάλειψη του κυρίου ονόματος που έφερε το τέκνο πριν την υιοθεσία εάν επιβάλλεται από το συμφέρον του τέκνου. Επιτρεπόμενοι λόγοι διόρθωσης ληξιαρχικής πράξης γέννησης θετού τέκνου ως προς το δοθέν κύριο όνομα εμπεριέχονται στα εξής: **το κύριο όνομα να παραπέμπει στην ξενική καταγωγή του τέκνου απ' όπου να διεγείρονται υπόνοιες περί της ιδιότητάς του ως θετού και με αυτό τον τρόπο να παραβιάζεται η αρχή της μυστικότητας της υιοθεσίας και να ενέχει τον κίνδυνο να προκαλέσει πρόβλημα στην ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και ειδικότερα στην ψυχική του υγεία, λόγω χρήσης, από το οικογενειακό – οικείο περιβάλλον του,**

άλλου κυρίου ονόματος το οποίο δόθηκε κατά τη βάπτισή (Ειρλιίου 34/2019).

Επειδή η μεταβολή του κυρίου ονόματος δεν ερείδεται στις ίδιες νομοθετικές και κανονιστικές ρυθμίσεις που προβλέπονται για την αλλαγή του επωνύμου, αυτή μπορεί να χωρήσει βάσει του άρθρου 13, παρ. 1 του Ν. 344/1976 που ορίζει ότι απαιτείται τελεσίδικη δικαστική απόφαση για τη διόρθωση ληξιαρχικής πράξης γέννησης της οποίας στοιχείο είναι και το κύριο όνομα.

Η δικαστική απόφαση που εκδίδεται κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας και βεβαιώνει ένα γεγονός προκειμένου να διορθωθεί ληξιαρχική πράξη, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 13 του Ν. 344/1976 δεν δεσμεύει την αρμόδια αρχή, αλλά συνεκτιμάται από αυτή με άλλα επίσημα αποδεικτικά στοιχεία, διότι κατά την υπ' αριθμ. 4047/2008 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας στην έννοια του άρθρου 1 του Ν. 3068/2002 (ΦΕΚ 274 Α') που ορίζει ότι το Δημόσιο και οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης υποχρεούνται να προβαίνουν σε όλες τις ενέργειες ώστε να εκτελούν τις δικαστικές αποφάσεις εμπίπτουν οι αποφάσεις των δικαστηρίων που ασκούν κατ' ουσία δικαιοδοτικό έργο και όχι και εκείνες που εκδίδονται κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας. Αποτελεί ουσιαστικά διαπιστωτική διορθωτική θετική διοικητική πράξη και δεν έχει την έννοια της διαταγής προς το ληξιαρχό για τη διόρθωση της ληξιαρχικής πράξης αλλά δημιουργεί για το μέλλον την υποχρέωσή του να προβεί στη σχετική διόρθωση. Αν η απόφαση εμπεριείχε καταδίκη του ληξιαρχού σε συμμόρφωση θα επρόκειτο για διαφορά κατά την οποία ο ληξιαρχός θα είχε δικαίωμα δικαστικής ακρόασης, το οποίο δεν συμβαίνει. **Ωστόσο, στην ειδική περίπτωση της μεταβολής κυρίου ονόματος η δικαστική κρίση η σχετική με την εν λόγω μεταβολή είναι δεσμευτική για τα διοικητικά όργανα «τα οποία δεν δύνανται να αποκλίνουν αυτής, αμέσως ή εμμέσως, κατά την έκδοση διοικητικών πράξεων σχετικών προς την μεταβολή αυτή...» (ΣΤΕ**

508/2005 και ΣτΕ 2871/1986). Επισημαίνεται ότι υπάρχει και αντίθετη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας περί της μη δεσμευτικότητας των αποφάσεων εκούσιας δικαιοδοσίας, όπως ΣτΕ 864/2010 και ΣτΕ 1051/2005 που αφορούν, όμως, υποθέσεις απόρριψης αίτησης γυναικών για διόρθωση ηλικίας και όχι υποθέσεις μεταβολής κυρίου ονόματος, οι οποίες αφορούν το σεβασμό και την προστασία της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.

9. Διόρθωση ονοματεπωνύμου επί αλλαγής φύλου

Η διόρθωση του καταχωρισμένου φύλου γίνεται με δικαστική απόφαση σύμφωνα με το άρθρο 782 του ΚΠολΔ., όπως ορίζει το άρθρο 4, παρ. 1 του Ν. 4491/2017 (ΦΕΚ 152 Α'). Στην περίπτωση αυτή η δικαστική απόφαση που εκδίδεται κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας η οποία βεβαιώνει ένα γεγονός προκειμένου να διορθωθεί ληξιαρχική πράξη κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 13 του Ν. 344/1976 **δεσμεύει** τις αρμόδιες αρχές διότι σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 4 του ανωτέρω νόμου αυτές

έχουν την υποχρέωση να εκδώσουν νέα έγγραφα ή να προβούν σε νέες καταχωρίσεις όπου θα συμπεριλαμβάνονται διορθωμένα το καταχωρισμένο φύλο, το κύριο όνομα και το επώνυμο του προσώπου. Η νομική βάση αυτής της άποψης είναι: α) το άρθρο 5, παρ. 1 του Συντάγματος που ορίζει ότι καθένας έχει δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και στη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας χωρίς να θίγει τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη, β) το άρθρο 8, παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής των προσώπων) και γ) η προαναφερόμενη διάταξη (παρ. 3 του άρθρου 4) του Ν. 4491/2017.

Παρουσίαση πρότασης επίλυσης προβλημάτων πολυνομίας και κακονομίας με το εργαλείο «regulatory guillotine»

Αλέξανδρος Τζουμαϊλής

Α. Η ρυθμιστική διακυβέρνηση στην Ελλάδα

1. Ιστορική πορεία και νέα δεδομένα

Κατά κοινή ομολογία, το πολύπαθο νέο ελληνικό κράτος ταλανίζεται διαχρονικά από σοβαρά φαινόμενα πολυνομίας, κακονομίας και, γενικά, κακής ποιότητας νομοθέτησης. Η εκδήλωση των ανωτέρω φαινομένων, αν και είχε διαπιστωθεί ήδη από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, όπως άλλωστε αποδεικνύεται και από σχετικές αποσπασματικές αναφορές που εντοπίζονται στις πρώιμες εκθέσεις των εμπειρογνομόνων για την ελληνική δημόσια διοίκηση¹, εντάθηκε κατά τη δεκαετία επιβολής των μνημονιακών πολιτικών στη χώρα², καθιστώντας τη δημόσια διοίκηση, τους πολίτες, τις επιχειρήσεις αλλά και τους εκπροσώπους της δικαστικής εξουσίας κυριολεκτικά

¹ Η έκθεση Μαραγκόπουλου δημοσιεύθηκε το 1950, η έκθεση Βαρβαρέσσου το 1952, η έκθεση Langrod το 1964, η έκθεση Wilson το 1966, η έκθεση Αργυριάδη το 1970. Βλ. αναλυτικά *Μακρυδημήτρη & Μιχαλόπουλο*, Εκθέσεις Εμπειρογνομόνων για τη Δημόσια Διοίκηση 1950-1998, Αθήνα: Παπαζήση, 2000.

² Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί ο ν. 4336/2015 «Συνταξιοδοτικές διατάξεις - Κύρωση του Σχεδίου Σύμβασης Οικονομικής Ενίσχυσης από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας και ρυθμίσεις για την υλοποίηση της Συμφωνίας Χρηματοδότησης», που εισάγει στην ελληνική έννομη τάξη το τρίτο μνημόνιο και ο οποίος σέβεται ελάχιστους νομοτεχνικούς κανόνες.

Τόμος 5, Τεύχος 25, σελ. 26- 34

όμηρους ενός δυσκίνητου, παραβατικού, γεμάτου διοικητικά βάρη και νομικά ανασφαλούς κράτους.

Σημειώνεται ότι η πλειονότητα των εργαλείων καλής νομοθέτησης, ως τέτοιας νοουμένης της πολιτικής διαμόρφωσης αρχών και μέσων για τη βελτίωση της ποιότητας των ρυθμίσεων και των διαδικασιών παραγωγής τους³ είναι νομοθετικά αποτυπωμένη στον ν. 4048/2012 (Α' 34), εδώ και περίπου μία δεκαετία. Η σχετική συζήτηση κατέστη επίκαιρη στη χώρα μας ήδη από τον Ιούλιο του 2006, όταν ο τότε

Ο Αλέξανδρος Τζουμαϊλής είναι υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών

Πρωθυπουργός εξέδωσε την υπ' αριθμ. Υ190/2006

Εγκύκλιο προς τα μέλη της Κυβέρνησής του, καταγράφοντας ως ιστορικές παθογένειες της ελληνικής νομοθεσίας, μεταξύ άλλων, την ύπαρξη μεγάλου αριθμού εξαιρετικά λεπτομερειακών κανόνων δικαίου, τη ρύθμιση, με διάσπαρτες διατάξεις, αντικειμένων που ανήκουν στην ίδια θεματική ενότητα και την υπέρμετρη διόγκωση προβλέψεων έκδοσης κανονιστικών πράξεων διοίκησης⁴.

³ Ορισμός του άρθρου 57 του ν. 4622/2019, αναγραφόμενος και στον ιστότοπο της Γενικής Γραμματείας Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων της Προεδρίας της Κυβέρνησης. Ο ρυθμιστικός προγραμματισμός και η τήρηση των αρχών καλής νομοθέτησης κατά τη σύνταξη, θέσπιση και εφαρμογή των ρυθμίσεων, καθώς και η λήψη μέτρων πολιτικής για την προώθησή τους, αποτελεί έννοια ευρύτερη της καλής νομοθέτησης και ονομάζεται «*ρυθμιστική διακυβέρνηση*».

⁴ Βλ. αναλυτικά την υπ' αριθμ. Υ190/2006 Εγκύκλιο του Πρωθυπουργού, καθώς και *Σωτηρόπουλο και Χριστόπουλο* για ΔιαΝΕΟσις, Πολυνομία, Κακονομία και Γραφειοκρατία στην Ελλάδα - Ανάλυση Αποτυχιών του

Δυστυχώς, κατά τη στιγμή σύνταξης του παρόντος άρθρου, η ποιότητα άσκησης ρυθμιστικής διακυβέρνησης στη χώρα μας παραμένει σε ανησυχητικά χαμηλό επίπεδο, λαμβανομένης υπόψη, ιδίως, της σημαντικής προόδου που έχει καταγραφεί και συνεχίζει να καταγράφεται διεθνώς σε επιστημονικό και πρακτικό επίπεδο. Η δραστηριότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επί του πεδίου, μέσω των εγχειριδίων Better Regulation Guidelines, Better Regulation Toolbox και της λειτουργίας του προγράμματος REFIT⁵, η ειδική έκθεση - πόρισμα Mandelkern Group on Better Regulation Report, καθώς και η δραστηριότητα του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και την Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ - OECD), ο οποίος έχει προ ετών παράσχει «εξατομικευμένες» πληροφορίες για το επίπεδο άσκησης της ρυθμιστικής διακυβέρνησης στη χώρα μας, μέσω της έκθεσης Better Regulation in Europe: Greece (2012)⁶, καθιστούν σαφές ότι η ήδη επιχειρηθείσα επανανομοθέτηση και εν μέρει επικαιροποίηση του εθνικού πλαισίου καλής νομοθέτησης με τον ν. 4622/2019 (Α' 133 - Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης), δεν αρκεί.

2. Υφιστάμενη κατάσταση

Τους προβληματισμούς που παρατέθηκαν ανωτέρω, επαληθεύει με τον πιο γλαφυρό τρόπο πρόσφατη μελέτη⁷, η οποία επιχείρησε να αξιολογήσει τη συνολική διαδικασία παραγωγής των νομοσχεδίων που ψηφίστηκαν στη Βουλή των Ελλήνων και εισήχθησαν στην έννομη τάξη της

χώρας μας κατά το έτος 2018. Μερικές από τις διαπιστώσεις της εν λόγω μελέτης είναι, πραγματικά, εντυπωσιακές. Πιο συγκεκριμένα:

- Κανένας από τους 77 νόμους που ψηφίστηκαν κατά τη διάρκεια του έτους δεν πληροί το σύνολο των προϋποθέσεων καλής νομοθέτησης που προέβλεπαν οι διατάξεις του τότε ισχύοντος ν. 4048/2012.
- Η συντριπτική πλειονότητα των νομοσχεδίων που κατατέθηκαν το 2018 ψηφίστηκαν συνοδευόμενα από τροπολογίες, οι οποίες κατά κανόνα κατατέθηκαν εκπρόθεσμα και ήταν άσχετες με το κύριο αντικείμενο του εκάστοτε νομοσχεδίου.
- Μόνο για τα μισά περίπου νομοσχέδια που ψηφίστηκαν το 2018 προηγήθηκε δημόσια διαβούλευση.
- Σε κάθε νόμο που ψηφίστηκε κατά τη διάρκεια του έτους αντιστοιχούν, κατά μέσο όρο, περισσότερες από είκοσι νομοθετικές εξουσιοδοτήσεις.

Τέλος, με δεδομένο ότι δείκτη ποιότητας δημοκρατίας αποτελεί, μεταξύ άλλων, η δυνατότητα κάθε πολίτη να είναι ενημερωμένος για την παραγωγή του νομοθετικού σώματος της χώρας του, καθίσταται ιδιαίτερα ανησυχητικό το γεγονός ότι, στην Ελλάδα, σύμφωνα με την προμνησθείσα μελέτη, «καθώς ο μέσος άνθρωπος διαβάσει περί τις 300 λέξεις το λεπτό, με 8 ώρες ανάγνωση την

Παρελθόντος και Προτάσεις Βελτιωτικών Παρεμβάσεων, 2017, σελ. 59.

⁵ Regulatory Fitness and Performance Programme. Περισσότερες πληροφορίες για τη λειτουργία του προγράμματος είναι διαθέσιμες ακολουθώντας το σύνδεσμο [https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-](https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly_el)

[laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly_el](https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly_el).

⁶ Η έκθεση είναι διαθέσιμη στον ιστότοπο του ΟΟΣΑ, ακολουθώντας το σύνδεσμο <https://www.oecd.org/greece/better-regulation-in-europe-greece.htm>.

⁷ Βλ. Καρκατσούλη, Στεφοπούλου και Σαραθάκο για ΚεΦίΜ - Μάρκος Δραγούμης, Δείκτης Ποιότητας Νομοθέτησης 2018, σελ. 4.

ημέρα, θα χρειάζονταν 60 εργάσιμες ημέρες για την ανάγνωση της νομοθετικής παραγωγής του 2018»⁸.

Τα φαινόμενα που περιγράφονται συνοπτικά ανωτέρω, σε συνδυασμό με τη διαρκή διόγκωση της νομοθετικής ύλης που έχει επιφέρει τόσο η εισδοχή στην ελληνική έννομη τάξη κειμένων υπερνομοθετικής ισχύος, ιδίως ενωσιακής προέλευσης, όσο και η συνεχής ψήφιση, για λόγους κομματικού ανταγωνισμού, νέων ρυθμίσεων που συνήθως παραβλέπουν και δεν καταργούν τις παλαιότερες⁹, υπονομεύουν την ασφάλεια δικαίου στη χώρα μας, προάγοντας σοβαρά φαινόμενα πολυνομίας και κακονομίας.

Σημειώνεται ότι ιδιαίτερος προβληματική είναι η κατάσταση και στο πεδίο της σαφήνειας της ελληνικής νομοθεσίας, όπου κυριαρχούν φαινόμενα δυσνόητων, επικαλυπτόμενων, ασαφών και αντιφατικών μεταξύ τους ρυθμίσεων. Το γνωμικό «σοφόν το σαφές», όπως το διατύπωσε χιλιάδες χρόνια πριν ο πολιτικός, νομοθέτης και φιλόσοφος Χίλων ο Λακεδαιμόνιος, είναι πασιδίηλο ότι δεν εμπνέει ιστορικά τον Έλληνα νομοθέτη. Στο χώρο, εντούτοις, του δικαίου και της νομοπαρασκευής, η σαφήνεια ως έννοια συνεπάγεται τη δημοκρατία και δυστυχώς, η κακή νομοθέτηση στη χώρα μας παρακωλύει την άσκηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων των πολιτών, αλλά και τον έλεγχο των νόμιμων υποχρεώσεών τους.

Η επικρατούσα κατάσταση επιβάλλει τη λήψη σοβαρών πρωτοβουλιών και την πραγματοποίηση τομών, με σκοπό τη διασφάλιση της ποιότητας στην άσκηση ρυθμιστικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα. Τα υπάρχοντα προληπτικά κατά βάση μέσα, όπως περιγράφονται στον ισχύοντα μέχρι 31-12-2019 ν. 4048/2012 (Α' 34), σπανίως εφαρμόστηκαν ουσιαστικά στην πράξη, ενώ ο μερικός εμπλουτισμός των ανωτέρω

μέσων στο κεφάλαιο Γ' ν. 4622/2019 (Α' 133) προοιωνίζεται ατελέσφορος, χωρίς την αλλαγή πολιτικής - νομοθετικής κουλτούρας και τη χρήση «κατασταλτικών» μέσων ριζοσπαστικής μεταστροφής της τρέχουσας κατάστασης. Μία τέτοια μέθοδος διασφάλισης της ασφάλειας δικαίου και των προϋποθέσεων αποδοτικής άσκησης της ρυθμιστικής διακυβέρνησης στο μέλλον, αποτελεί η εφαρμογή του πατενταρισμένου από την εταιρία Jacobs and Associates εργαλείου της ρυθμιστικής γκιλοτίνας.

B. Η ρυθμιστική γκιλοτίνα ως λύση του προβλήματος

Από το 1984, όταν εφαρμόστηκε για πρώτη φορά με πρωτοβουλία της Κυβέρνηση της Σουηδίας και για περίπου τέσσερις δεκαετίες, η ρυθμιστική γκιλοτίνα αποτελεί το πλέον δραστικό «φάρμακο» που διαθέτουν οι αναπτυσσόμενες χώρες για την αντιμετώπιση των οικονομικών και κοινωνικών συνεπειών της πολυνομίας, της κακονομίας και γενικά των φαινομένων της νομοθετικής σύγχυσης και της επιγενόμενης ανασφάλειας δικαίου.

Σε γενικές γραμμές, συνίσταται i. στην τομεακή (ανά αρμοδιότητα Υπουργείου) ή διατομεακή (σε όλα τα Υπουργεία) καταγραφή της ισχύουσας νομοθεσίας εθνικής προέλευσης, συμπεριλαμβανομένων των κανονιστικών πράξεων της διοίκησης και άλλων αντίστοιχων μορφών «ουσιαστικής νομοθέτησης», ii. στον έλεγχο διατήρησης, κατάργησης ή τροποποίησης της ανωτέρω νομοθετικής ύλης, λαμβανομένων υπόψη και των διατάξεων που περιλαμβάνουν πηγές δικαίου υπερνομοθετικής ισχύος, οι οποίες δεν δύναται να ελεγχθούν, iii. στην καταγραφή και, αν χρειάζεται, κωδικοποίηση των ουσιαστικών και

διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης», σελ. 41.

⁸ Βλ. Καρκατσούλη, Στεφοπούλου και Σαραθάκο, οπ. παρ., σελ. 4.

⁹ Βλ. αιτιολογική έκθεση σχεδίου νόμου «Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και

τυπικών κανόνων που κρίνεται σκόπιμο να διατηρηθούν, αυτοίσιοι ή τροποποιημένοι και iv. στην κατάργηση όλων των υπόλοιπων κανόνων δικαίου και των διατάξεων που αυτοί περιέχουν.

Βασική προϋπόθεση για την επιτυχία της όλης διαδικασίας αποτελεί η ανάπτυξη δράσεων υποστήριξης και επικοινωνίας της αλλαγής, καθώς και η παροχή συμβουλευτικής βοήθειας και τεχνογνωσίας, με σκοπό τη μελλοντική διατήρηση της προστιθέμενης αξίας της γκιλοτίνας. Σημειώνεται ότι το υπό μελέτη εργαλείο εφαρμόζεται σχεδόν αποκλειστικά top-down, με πρωτοβουλία, δηλαδή, των εκάστοτε κυβερνητικών παραγόντων και συμβουλευτικών προς αυτούς κύκλων. Επίσης, σημειώνεται ότι ως όραμα οφείλει να έχει τη διασφάλιση της εφαρμοσιμότητας και της ποιοτικής και ποσοτικής επάρκειας της νομοθεσίας και, σε καμία περίπτωση, την ικανοποίηση σκοπιμοτήτων απορρύθμισης συγκεκριμένης ύλης ή ορισμένου πεδίου δραστηριότητας.

Για λόγους καλύτερης αντίληψης της διαδικασίας εφαρμογής του εργαλείου της ρυθμιστικής γκιλοτίνας από τον αναγνώστη, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ανωτέρω μεθοδολογία υλοποιείται, σύμφωνα με τις οδηγίες των εμπνευστών της, σε έξι (6) συναπτά βήματα, ως εξής¹⁰:

1^ο βήμα

Η κυβέρνηση καθορίζει το εύρος της γκιλοτίνας (score), προσδιορίζει, δηλαδή, με ακρίβεια το ρυθμιστικό - θεματικό πεδίο και την ενότητα της σχετικής νομοθετικής ύλης που πρόκειται να αναμορφωθεί, ή ακόμα και τυχόν ειδικότερα είδη ρυθμιστικών μέσων που θα αναμορφωθούν μέσω της διαδικασίας. Εύρος της γκιλοτίνας μπορεί να αποτελέσει, για παράδειγμα, όλη η νομοθεσία μίας χώρας ή η νομοθεσία που αφορά ένα θεματικό πεδίο, όπως π.χ. την εποπτεία παραγωγικών δραστηριοτήτων

κρατικού ενδιαφέροντος ή οι Υπουργικές Αποφάσεις, τα Προεδρικά Διατάγματα και οι λοιπές κανονιστικές πράξεις της διοίκησης που αφορούν ένα θεματικό πεδίο.

2^ο βήμα

Η κυβέρνηση προωθεί προς ψήφιση νομοσχέδιο με σκοπό τον ειδικότερο καθορισμό της διαδικασίας που θα ακολουθηθεί για την εφαρμογή του εργαλείου, το οποίο καταρτίζεται με τη συνδρομή ειδικών εμπειρογνομόνων, λαμβάνοντας υπόψη και τις ιδιαιτερότητες της επισπεύδουσας χώρας. Το εν λόγω νομοσχέδιο περιλαμβάνει, ιδίως, το προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα, τους δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς που κρίνεται σκόπιμο να συνεργαστούν προς την κατεύθυνση ευόδωσης του εγχειρήματος, τους λοιπούς ενδιαφερόμενους φορείς (stakeholders) που θα γνωμοδοτήσουν με σκοπό την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας, καθώς και ο,τιδήποτε άλλο κρίνεται a priori σκόπιμο να εξειδικευθεί, όπως διαδικαστικά ζητήματα.

Επιμέρους αλλά σημαντικό στοιχείο του χρονοδιαγράμματος αποτελεί το σημείο ολοκλήρωσης της διαδικασίας, δηλαδή το χρονικό σημείο που θα «πέσει» η γκιλοτίνα (the guillotine drops): το εν λόγω σημείο προσδιορίζεται στην αρχή του εγχειρήματος, κατόπιν ρεαλιστικών εκτιμήσεων της κυβέρνησης και των εμπειρογνομόνων, ενώ προτείνεται να μην τροποποιείται, προκειμένου να λειτουργεί ως ένας τυπικός μοχλός επίσπευσης της διαδικασίας.

3^ο βήμα

Η κυβέρνηση, σε συνεργασία με τους εμπειρογνώμονες που αναλαμβάνουν την υποστήριξη του έργου, καθώς και σε συνάρτηση με το ρυθμιστικό πεδίο του οποίου επιδιώκεται η αναμόρφωση,

¹⁰ Βλ. αναλυτικότερα *Jacobs & Associates, Effective and Sustainable Regulatory Reform: The Regulatory Guillotine in Three Transition and Developing Countries, 2006, σελ. 14-17.*

Για λόγους αποφυγής παραπεμπτικών επαναλήψεων δεν χρησιμοποιούνται άλλες παραπομπές κατά την περιγραφή της μεθοδολογίας.

διαμορφώνει μία σειρά σαφών και απλών κριτηρίων, βάσει των οποίων θα αποφασιστεί ποιες ακριβώς διατάξεις τυπικών και ουσιαστικών νόμων είναι απαραίτητες και πρέπει να ισχύσουν μετά την εφαρμογή της γκιλοτίνας (pass test) και ποιες ακριβώς διατάξεις πρέπει να καταργηθούν (fail test). Στις περισσότερες περιπτώσεις, αξιοποιούνται ερωτήσεις, όπως:

- Η συγκεκριμένη ρύθμιση έχει θεσμοθετηθεί νομίμως; Έχει δημοσιευθεί νομότυπα; Επί κανονιστικών πράξεων διοίκησης, έχει παρασχεθεί νομοθετική εξουσιοδότηση για να εκδοθεί η πράξη και αν ναι, η πράξη αυτή βρίσκεται εντός των ορίων της εξουσιοδότησης; Το περιεχόμενο της ρύθμισης προσκρούει στο γράμμα διατάξεων του Συντάγματος, άλλων κειμένων υπερνομοθετικής ισχύος ή ακόμα και στο γράμμα άλλων διατάξεων νόμου;

- Η συγκεκριμένη ρύθμιση είναι κατάλληλη και αναγκαία για την επίτευξη των προτεραιοτήτων της κυβέρνησης και του κράτους; Σε περίπτωση που θίγει δικαιώματα πολιτών ή επιχειρήσεων, η βλάβη που προκαλείται λαμβάνει υπόψη την αρχή της αναλογικότητας; Μήπως το περιεχόμενο της ρύθμισης είναι πλέον ανεπίκαιρο, μήπως η ρύθμιση έχει ήδη σιωπηρά καταργηθεί ή μήπως απλά δεν εφαρμόζεται;

- Η συγκεκριμένη ρύθμιση ευνοεί ή βλάπτει την επιχειρηματικότητα και την καθημερινότητα των πολιτών; Μήπως δημιουργεί υπέρμετρα διοικητικά βάρη; Επηρεάζεται δυσμενώς, με κάποιον άλλο τρόπο, το επιχειρηματικό περιβάλλον;

4° βήμα

Με μέριμνα έκαστου Υπουργείου διαμορφώνονται οι πρώτες λίστες για την καταγραφή των ρυθμίσεων που περνούν με επιτυχία το προμνησθέν test ερωτήσεων και, συνεπώς, κρίνεται σκόπιμο να παραμείνουν σε ισχύ, καθώς και λίστες για την καταγραφή των ρυθμίσεων που απέτυχαν να περάσουν το test (first review). Παράθεση συνοπτικής αιτιολόγησης απαιτείται μόνο στην

περίπτωση των ρυθμίσεων που περνούν με επιτυχία το test, ενώ για τη διαμόρφωση των ανωτέρω καταλόγων κρίνεται απαραίτητη η συνεισφορά των μονίμων στελεχών της διοίκησης.

Στη συνέχεια, με μέριμνα έκαστου Υπουργείου, οι διαμορφωμένες λίστες αποστέλλονται σε ένα κεντρικό όργανο ελέγχου (central review unit), στο οποίο έχει ανατεθεί η επίβλεψη της όλης διαδικασίας. Το όργανο αυτό επαναλαμβάνει ακριβώς το ίδιο set ερωτήσεων, όχι όμως στο σύνολο των ρυθμίσεων, αλλά αποκλειστικά στις ρυθμίσεις που πέρασαν επιτυχώς το test από τα στελέχη του κάθε Υπουργείου, κατά το στάδιο της προηγούμενης παραγράφου (second review).

Με τον ίδιο τρόπο, η λίστα με τις ρυθμίσεις που πέρασαν επιτυχώς το test ερωτήσεων και κατά τον έλεγχο του κεντρικού κυβερνητικού ελέγχου, αποστέλλονται προς γνωμοδότηση στους καταγεγραμμένους στο νόμο του δεύτερου διαδικαστικού βήματος ενδιαφερόμενους φορείς (stakeholders), ανά θεματική κατηγορία ρυθμίσεων. Οι εν λόγω φορείς, οι οποίοι είναι, συνήθως, εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών, ενώσεις οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, συνδικαλιστικές οργανώσεις ή επιχειρηματικές ενώσεις, δεν έχουν τη δυνατότητα να προβούν σε διορθώσεις της λίστας, αλλά δύνανται μόνο να προβούν σε συστάσεις, να προτείνουν και γενικά να σχολιάσουν τον τρόπο με τον οποίο το κεντρικό όργανο ελέγχου εφάρμοσε τη διαδικασία (third review).

5° βήμα

Στη συνέχεια, οι λίστες που απεστάλησαν προς γνωμοδότηση επιστρέφουν στο κεντρικό όργανο ελέγχου, μαζί με τα σχόλια των ενδιαφερόμενων φορέων ανά θεματική κατηγορία ρυθμίσεων. Βάσει των ανωτέρω σχολίων, λαμβάνει χώρα η τελική επεξεργασία των λιστών. Μετά την ολοκλήρωση των τελικών προσθαφαιρέσεων, οι λίστες

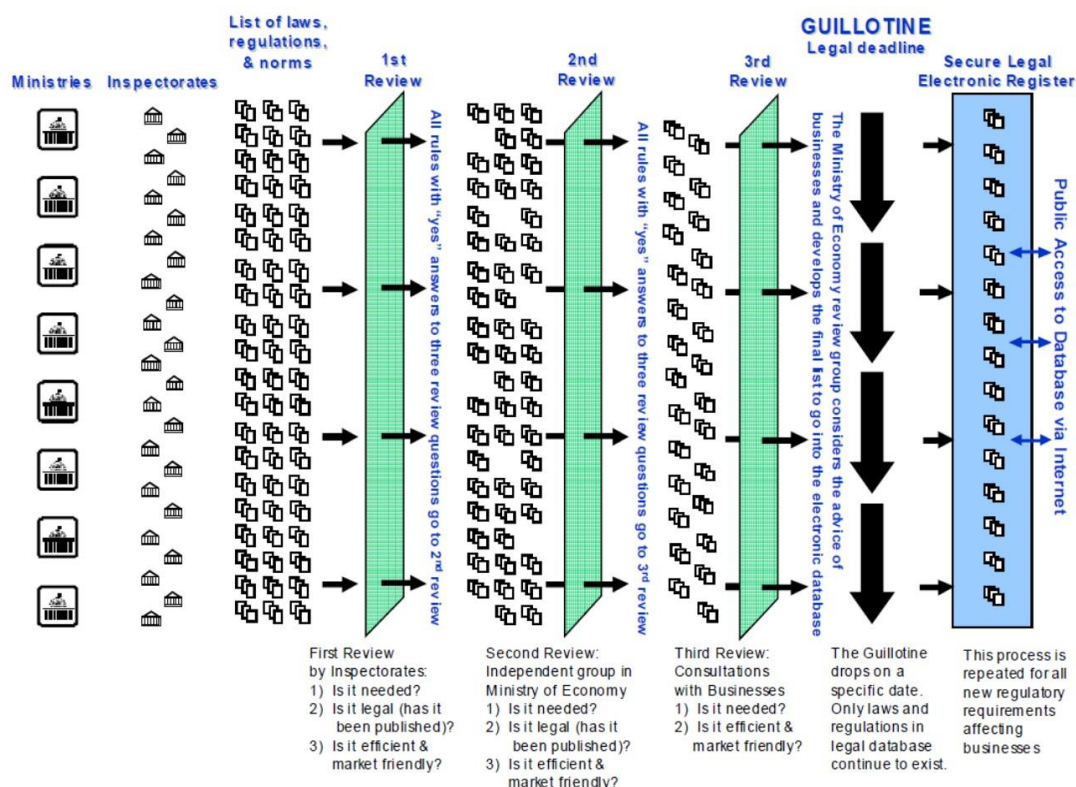
συμπύσσονται και λαμβάνει χώρα κωδικοποίηση ανά ρυθμιστικό πεδίο.

Στο τέλος του χρονοδιαγράμματος και στη βάση του ήδη καταρτισθέντος χρονοπρογραμματισμού, «πέφτει» η γκιλοτίνα· όλοι οι τυπικοί και ουσιαστικοί νόμοι, οι ρυθμίσεις και οι ειδικές διατάξεις που δεν εντοπίζονται στις προς διατήρηση λίστες των ρυθμίσεων, ανά θεματική κατηγορία, καταργούνται αυτοδικαίως και χωρίς καμία άλλη διατύπωση. Παράλληλα, λαμβάνει χώρα η τελική κωδικοποίηση των διατηρούμενων ρυθμίσεων και η καταχώριση αυτών σε ένα ενοποιημένο ηλεκτρονικό μητρώο. Το περιεχόμενο του εν λόγω μητρώου «ανεβαίνει» σε επίσημο ιστότοπο του κράτους και αναγνωρίζεται ως η μόνη ισχύουσα νομική βάση αναφοράς.

6° βήμα

Από το χρονικό σημείο εφαρμογής της γκιλοτίνας και στο εξής, αποδίδεται μεγάλη έμφαση στη διασφάλιση της ποιότητας στη ρυθμιστική διακυβέρνηση. Κάθε νέος νόμος και κάθε νέα ρύθμιση, προκειμένου να ισχύσει, εισάγεται αμελλητί στο τηρούμενο ενοποιημένο μητρώο ρυθμίσεων, ενώ ακολουθεί και τους ήδη διαμορφωμένους κανόνες κωδικοποίησης.

Κατά την υλοποίηση της μεθοδολογίας, πραγματοποιείται προσπάθεια υποστήριξης της αλλαγής με σκοπό την ομαλή μετάβαση στο νέο ρυθμιστικό καθεστώς, ενώ επικοινωνείται η προστιθέμενη αξία της μεταρρύθμισης στη δημόσια διοίκηση, στους πολίτες και στις επιχειρήσεις. Παράλληλα, τα ανώτερα διοικητικά και πολιτικά στελέχη των Υπουργείων επιμορφώνονται, προκειμένου να υιοθετήσουν κουλτούρα εστίασης στην επιβολή - εφαρμογή των υπάρχουσών ρυθμίσεων και όχι στην διαρκή πρόβλεψη νέων, ενώ προβλέπονται, όπου δεν υπάρχουν, δομές διύπουργικού συντονισμού και συνεργασίας στο σκέλος της νομοπαρασκευής. Τέλος, διασφαλίζεται η άσκηση της ρυθμιστικής διακυβέρνησης υπό ποιοτικότερους όρους, μέσω εκπαίδευσης και παροχής κινήτρων για την ανάπτυξη του θεσμού της διαβούλευσης, ενώ αναλύεται και εμπεδώνεται η χρησιμότητα του προληπτικού ελέγχου της ποιότητας των ρυθμίσεων που εισάγονται στο εξής και η αξιολόγηση εφαρμογής των παλαιότερων (quality checklist and review process).

Σχεδιάγραμμα: Σχηματική απεικόνιση του εργαλείου «regulatory guillotine»

Πηγή: *Jacobs & Associates, Effective and Sustainable Regulatory Reform: The Regulatory Guillotine in Three Transition and Developing Countries, 2006, σελ. 17.*

Όπως είναι φυσικό, παρότι τα βήματα της ανωτέρω μεθοδολογίας είναι καταγεγραμμένα και ανοιχτά σε κάθε ενδιαφερόμενο, η εφαρμογή τους είναι μία πραγματικά απαιτητική υπόθεση. Η εξαγωγή ενός αξιόπιστου αποτελέσματος προϋποθέτει τη συνεργασία του συνόλου των πολιτικών κομμάτων της χώρας αλλά και την εμπλοκή των στελεχών της δημόσιας διοίκησης, πράγματα τα οποία δεν είναι ιδιαίτερα εύκολα στο να επιτευχθούν, ενώ η ιστορία έχει καταδείξει ότι κρίνεται απαραίτητη η συνδρομή ειδικά εξειδικευμένων εμπειρογνομών του ΟΟΣΑ και της Παγκόσμιας Τράπεζας, οι οποίοι αναλαμβάνουν τη συνολική επίβλεψη του εγχειρήματος, σε συνεργασία με εθνικούς εμπειρογνώμονες της ενδιαφερόμενης χώρας.

Παρ' όλα αυτά, η ουσιαστική και αποτελεσματική εφαρμογή του εργαλείου

συνεπάγεται την ενίσχυση της οργανωσιακής ικανότητας των κρατικών φορέων της χώρας εφαρμογής της γκιλοτίνης, τη βελτίωση της ποιότητας και της ταχύτητας απονομής της δικαιοσύνης, την εμπέδωση της ασφάλειας δικαίου μεταξύ του κράτους, των πολιτών και των επιχειρήσεων, καθώς και τη συντριπτική άρση διοικητικών βαρών. Όλα τα ανωτέρω, βελτιώνουν σημαντικά το επιχειρηματικό περιβάλλον και διευκολύνουν την οικονομική δραστηριότητα στη χώρα υλοποίησης και, σε τελικό βαθμό, επηρεάζουν θετικά τις εργασιακές συνθήκες, την ποιότητα της απασχόλησης, την οικονομική ανάπτυξη και την καθημερινότητα των πολιτών.

Σημειώνεται ότι η υπό μελέτη μεθοδολογία έχει ήδη εφαρμοστεί, υπό διαφορετικές βεβαίως παραλλαγές, στη

Σουηδία,¹¹ στην Ιαπωνία,¹² στην Ουγγαρία,¹³ στο Μεξικό,¹⁴ στην Κορέα,¹⁵ στη Μολδαβία,¹⁶ στην Κένυα,¹⁷ στην Ουκρανία,¹⁸ στην Αρμενία,¹⁹ στη Ρωσία,²⁰ στην Κροατία,²¹ καθώς και σε άλλα αναπτυσσόμενα, κατά βάση, κράτη.

Δ. Γκιλοτίνα και αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης

Η αποκρυστάλλωση του πεδίου των αρμοδιοτήτων της τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελεί ακανθώδες πρόβλημα, άλυτο σταυρόλεξο και σημείο πολιτικής φθοράς για κάθε κυβέρνηση της χώρας μας, από τη σύσταση του νέου ελληνικού κράτους και εντεύθεν.

Οι μέχρι σήμερα προσπάθειες καταγραφής, κωδικοποίησης και ομαδοποίησης των κρατικών αρμοδιοτήτων, την άσκηση των οποίων η κεντρική διοίκηση ανέθετε κατά καιρούς στην τοπική αυτοδιοίκηση, είτε απέτυχαν είτε είχαν μερική μόνο αξία. Μάλιστα, η πλέον πρόσφατη από τις ως άνω προσπάθειες, η καταγραφή, δηλαδή, των αρμοδιοτήτων των δήμων και των περιφερειών στα άρθρα 75 και 186 των ν. 3463/2006 (Α' 114) και ν. 3852/2010 (Α' 87), αντίστοιχα, είχε τουλάχιστον αμφιλεγόμενη αξία: πρώτον, διότι οι

ανωτέρω καταγραφές χαρακτηρίζονταν από το ίδιο το γράμμα του νόμου ως ενδεικτικές²² και δεύτερον, διότι η ένταξη τους σε ρυθμιστικά κείμενα επίστευσης του Υπουργείου Εσωτερικών δημιούργησε σοβαρή στρέβλωση ως προς την αρμοδιότητα ερμηνεία τους,²³ μιας και οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης στρέφονταν - και εξακολουθούν εν μέρει να στρέφονται - στο ανωτέρω Υπουργείο για την αναζήτηση οδηγιών συντήρησης αποχετεύσεων, καθαρισμού οικοπέδων από ξερόχορτα, διαχείρισης υπόγειων και επιφανειακών αρδευτικών υδάτων, χορήγησης αδειών εγκαταστάσεων αναγέννησης ορυκτελαίων κ.α., καθ' υπονόμηση των προσταγμάτων της κοινής λογικής αλλά και του ίδιου του ενιαίου χαρακτήρα του ελληνικού κράτους, όπως αυτός κατοχυρώνεται από το ισχύον Σύνταγμα.

Σημειώνεται δε ότι ο σημερινός κατακερματισμός, η ασάφεια και οι αλληλεπικαλύψεις που χαρακτηρίζουν οριζοντίως το υπό μελέτη ρυθμιστικό πεδίο, δεν συνιστούν μόνο το αποτέλεσμα των διάσπαρτων, αποσπασματικών και συχνά αντιφατικών μεταξύ τους διατάξεων νόμων και κανονιστικών πράξεων διοίκησης, αλλά, όπως αναφέρει

the 20th OSCE ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL FORUM, 2012.

²⁰ Δημοσίευμα της εφημερίδας Έθνος https://www.ethnos.gr/kosmos/60295_rosia-katargoyntai-toylahiston-20000-kanonistikes-praxeis-tis-sobietikis-enosis.

²¹ Βλ. *Jacobs*, The Regulatory Guillotine Strategy Preparing the Business Environment in Croatia for Competitiveness in Europe, 2005.

²² Όπως καταδεικνύει η χρήση του όρου «ιδίως» στις ανωτέρω καταγραφές.

²³ Η ανωτέρω στρέβλωση επιλύεται οριστικά διά του άρθρου 108 παρ. 3 του ν. 4555/2018, σύμφωνα με το οποίο «ως προς το περιεχόμενο και τον τρόπο άσκησης επιμέρους αρμοδιοτήτων, καθώς και την ερμηνεία και εφαρμογή του εκάστοτε ειδικού θεσμικού πλαισίου, αρμόδιος είναι ο κατά περίπτωση καθ' ύλην αρμόδιος δημόσιος φορέας, ο οποίος δεν αποξενώνεται από τη συγκεκριμένη αρμοδιότητά του, λόγω της άσκησης αυτής από τους ΟΤΑ».

¹¹ Βλ. *Jacobs & Associates*, οπ. παρ., σελ. 18.

¹² Βλ. έκθεση ΟΟΣΑ, Regulatory Reform in Japan, 1999.

¹³ Βλ. έκθεση ΟΟΣΑ, Regulatory Reform in Hungary, 2000.

¹⁴ Βλ. *Cordova*, Regulatory Impact Analysis in México, Center on Regulatory and Competition, University of Manchester, 2006 και *Jacobs & Associates*, οπ. παρ., σελ. 19.

¹⁵ Βλ. *Jacobs & Associates*, οπ. παρ., σελ. 21 και *KDI School of Public Policy and Management for the Ministry of Strategy and Finance (MOSF)*, Republic of Korea, The Regulatory Reform System and Policy Coordination in Korea: A Guillotine Rule of Regulatory Clearance for Economic Crisis Management, 2014.

¹⁶ *Jacobs & Associates*, οπ. παρ., σελ. 25.

¹⁷ *Jacobs & Associates*, οπ. παρ., σελ. 30.

¹⁸ *Jacobs & Associates*, οπ. παρ., σελ. 33.

¹⁹ *Minasyan*, Better Regulation in Armenia - Case of the Guillotine Reform, presentation on

και η ίδια η αιτιολογική έκθεση του ν. 4555/2018, αποτελούν συχνά «και παραγωγικό αίτιο νέων τέτοιων ρυθμίσεων, οι οποίες, ενώ θεσπίζονται για την άρση αντινομιών ή επιμέρους λειτουργικών προβλημάτων, συνήθως επιτείνουν εντέλει και διαιωνίζουν το φαύλο κύκλο της ασάφειας, της σύγχυσης και της αναποτελεσματικότητας».²⁴

Καθίσταται σαφές, ιδίως για όσους καταπιάνονται καθημερινά με τα προβλήματα της αυτοδιοίκησης, ότι ο εξορθολογισμός του ρυθμιστικού πεδίου των αρμοδιοτήτων της δεν είναι δυνατός εντός του υπάρχοντος πλαισίου πολυνομίας και κακονομίας που το χαρακτηρίζει. Η εφαρμογή του εργαλείου της ρυθμιστικής γκιλοτίνας, με σκοπό τον ολοκληρωτικό καθαρισμό του υπό μελέτη πλαισίου από τις διάσπαρτες διατάξεις, συνοδευόμενη από την κωδικοποίηση των αρμοδιοτήτων ανά Υπουργείο και ανά βαθμό αυτοδιοίκησης σε έναν ενιαίο - διϋπουργικό κώδικα, αποτελεί, ίσως, την ενδεικνυόμενη για την περίπτωση λύση.²⁵

²⁴ Βλ. αιτιολογική έκθεση σχεδίου νόμου «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης - Εμβάθυνση της Δημοκρατίας - Ενίσχυση της Συμμετοχής - Βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Ο.Τ.Α. [Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι»] - Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των ΦΟΔΣΑ - Ρυθμίσεις για την αποτελεσματικότερη, ταχύτερη και ενιαία άσκηση των αρμοδιοτήτων σχετικά με την απονομή ιθαγένειας και την πολιτογράφηση - Λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών», σελ. 15.

²⁵ Σημειώνεται ότι βασικό στοιχείο επιτυχίας του εν λόγω κώδικα αποτελεί η οριστική εγκατάλειψη της γενικής και αόριστης έννοιας της «αρμοδιότητας» στις καταγραφές και η αντικατάστασή της από τις έννοιες είδους α.

αρμοδιότητα διαμόρφωσης πολιτικής, β. αρμοδιότητα υλοποίησης πολιτικής και γ. αρμοδιότητα παρακολούθησης ή ελέγχου πολιτικής, σύμφωνα με τεχνογνωσία που έχει ήδη αναπτύξει το Υπουργείο Εσωτερικών. Με τον τρόπο αυτό, θα καταστεί δυνατή η ευκρινής απόδοση του κύκλου άσκησης των δημοσίων πολιτικών έκαστου Υπουργείου, ο ρόλος του ίδιου Υπουργείου σε αυτόν, καθώς και ο ρόλος που καλείται να διαδραματίσει η αυτοδιοίκηση α' ή β' βαθμού. Η εν λόγω τεχνογνωσία εμπεριέχεται σε μη δημοσιευμένο εγχειρίδιο της Γενικής Διεύθυνσης Αποκέντρωσης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης του Υπουργείου Εσωτερικών, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ολιστική προσέγγιση των αρμοδιοτήτων της αποκέντρωσης και της αυτοδιοίκησης».

A. Θρησκευτική ελευθερία

ΣτΕ ολ 926/ 2018

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εκπαίδευση και πρόγραμμα διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο. Η διδασκαλία των δογμάτων, των ηθικών αξιών και των παραδόσεων που συγκροτούν την ορθόδοξη χριστιανική πίστη δεν προκαλεί σύγχυση με τη διδασκαλία άλλων δογμάτων και θρησκειών και καθιστά το μάθημα των θρησκευτικών «ομολογιακό». Αυτό είναι συμβατό με τη θρησκευτική ελευθερία, διότι δεν συνιστά επιβολή πίστεως προς την επικρατούσα θρησκεία και απευθύνεται αποκλειστικά στους μαθητές που ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα και όχι στους ετεροδόξους, αλλοθρήσκους ή αθέους, οι οποίοι έχουν δικαίωμα πλήρους απαλλαγής από το μάθημα. Η πολιτεία μπορεί να περιλαμβάνει στα σχολικά προγράμματα και εκπαίδευση «θρησκευολογικού» χαρακτήρα με πληροφορίες και γνώσεις και για άλλες θρησκείες και δόγματα, όμως δεν μπορεί, ρυθμίζοντας το περιεχόμενο του μαθήματος των θρησκευτικών, να στερήσει από τους μαθητές που ασπάζονται ορισμένη θρησκεία το δικαίωμα να διδάσκονται αποκλειστικά τα δόγματα της πίστεώς των. Αντίθετη μειοψηφία. Η προσβαλλόμενη υπα 143579/Δ2/2016 αντίκειται στα άρθρα 16 παρ. 2, 13 παρ. 1, 4 παρ. 1 του Συντάγματος, 2 του ΠΠΠ της ΕΣΔΑ και 14 της ΕΣΔΑ, διότι με το πρόγραμμα σπουδών που εισάγεται καθοδηγούνται οι μαθητές προς ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης και ζωής αποσυνδεδεμένο από τη διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας και προς ένα σύστημα αξιών που νοθεύει τη διδασκαλία αυτή, ενώ με την ποιοτική και ποσοτική ανεπάρκεια ως προς τη

διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας προκαλείται σύγχυση στη θρησκευτική συνείδηση των ορθοδόξων χριστιανών μαθητών, στους οποίους αποκλειστικώς μπορεί να απευθύνεται το μάθημα των Θρησκευτικών. Αντίθετη μειοψηφία. Οι αιτούντες, γονείς μαθητών και μαθητριών του Λυκείου, μετ' εννόμου συμφέροντος ασκούν την κρινόμενη αίτηση τόσο ατομικώς όσο και για λογαριασμό των ανηλίκων τέκνων τους. Κατά την αντίθετη μειοψηφία, οι αιτούντες στερούνται εννόμου συμφέροντος, διότι δεν προσκόμισαν συναίνεση της συζύγου και του τέκνου. Δεκτή η αίτηση ακύρωσης. Η υπόθεση εισήχθη στην Ολομέλεια με πράξη του Προέδρου του ΣτΕ.

3. Επειδή, με την αίτηση αυτή ζητείται η ακύρωση της υπ' αριθμ. 143579/Δ2/7.9.2016 αποφάσεως του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων με τίτλο «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Θρησκευτικά Γενικού Λυκείου» (Β' 2906/13.9.2016).

4. Επειδή, η υπόθεση εισάγεται προς συζήτηση στην Ολομέλεια κατόπιν της από 30-11-2016 πράξεως του Προέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, σύμφωνα με τα άρθρα 14 παρ. 2, εδ. α', 20 και 21 του π.δ. 18/1989 (Α' 8), λόγω σπουδαιότητας.

5. Επειδή, η προσβαλλόμενη απόφαση, η οποία έχει κανονιστικό χαρακτήρα, δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 13.9.2016 (ΦΕΚ Β' 2906/13.9.2016), με ημερομηνία πραγματικής κυκλοφορίας την 13η.9.2016 [βλ. την σχετική ιστοσελίδα του Εθνικού Τυπογραφείου (Ε.Τ.) και την υπ' αρ. .../12.1.2017 βεβαίωσή του] και ως εκ τούτου η κρινόμενη αίτηση, η οποία

κατετέθη στην Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 10.11.2016, ασκείται εμπροθέσμως, τούτο δε ανεξαρτήτως της αναστολής της προθεσμίας ασκήσεώς της, μέχρι και 15.9.2016, λόγω των δικαστικών διακοπών.

6. Επειδή, οι τέσσερις πρώτοι των αιτούντων, γονείς μαθητών και μαθητριών του Λυκείου, όπως προκύπτει από τα προσκομιζόμενα σχετικά δικαιολογητικά, μετ' εννόμου συμφέροντος ασκούν την κρινόμενη αίτηση τόσο ατομικώς όσο και για λογαριασμό των ανηλίκων τέκνων τους, νομιμοποιούνται δε στην άσκησή της διορίζοντας από κοινού με συμβολαιογραφική πράξη ως πληρεξούσιο τον παραστάτη κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της υποθέσεως δικηγόρο.

7. Επειδή, η κρινόμενη αίτηση καθ' ό μέρος ασκείται από τον πέμπτο των αιτούντων εκπαιδευτικό, κατ' επίκληση της ιδιότητός του ως θεολόγου είναι απορριπτέα ως απαράδεκτη, δοθέντος ότι από τα προσκομισθέντα από αυτόν στοιχεία δεν αποδεικνύεται η ιδιότητά του ως θεολόγου, την οποία επικαλείται προκειμένου να θεμελιώσει το έννομο συμφέρον του για την άσκησή της.

8. Επειδή, το έκτο των αιτούντων Σωματείο προβάλλει ότι η προάσπιση του ορθοδόξου χαρακτήρος του μαθήματος των Θρησκευτικών, που τόσο βάνουσα πλήσσει με την προσβαλλομένη απόφαση, αποτελεί μέρος του σκοπού του και ως εκ τούτου έχει έννομο συμφέρον για την άσκηση της κρινόμενης αιτήσεως. Ειδικότερα προβάλλει ότι μεταξύ των καταστατικών του σκοπών (βλ. το προσκομισθέν από αυτό καταστατικό) περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, ο πλήρης και ηθικός διαφωτισμός της νεότητας, η προσήλωση στην Ορθοδοξία και άμυνα κατά πάσης αντιορθόδοξου και αντιχριστιανικής εκδηλώσεως και η έμπνευση σεβασμού και αφοσιώσεως προς τα θέσμια και τις παραδόσεις της

Ορθοδοξίας. Με τα δεδομένα αυτά το ως άνω Σωματείο έχει έννομο συμφέρον για την άσκηση της κρινόμενης αιτήσεως.

9. Επειδή, κατόπιν των ανωτέρω, όλοι οι ως άνω αιτούντες, πλην του πέμπτου εξ αυτών, ως προς τον οποίο η κρινόμενη αίτηση είναι, κατά τα ήδη εκτεθέντα, απορριπτέα ως απαράδεκτη, μετ' εννόμου συμφέροντος ασκούν την κρινόμενη αίτηση και παραδεκτώς ομοδικούν προβάλλοντες λόγους ακυρώσεως που στηρίζονται στην ίδια νομική και πραγματική βάση. Κατά την γνώμη όμως του Συμβούλου Θ. Αραβάνη, οι αιτούντες φυσικά πρόσωπα δεν έχουν έννομο συμφέρον για την άσκηση της αιτήσεως διότι δεν προσκόμισαν συναίνεση της συζύγου, από κοινού με την οποία ασκείται κατά νόμο η επιμέλεια του τέκνου, που περιλαμβάνει και την αγωγή τους, ούτε η απαραίτητη κατά τις διατάξεις αυξημένης τυπικής ισχύος που παρατίθενται κατωτέρω συναίνεση του παιδιού, το οποίο είναι το κατ' εξοχήν υποκείμενο του δικαιώματος εκπαίδευσης κατά τις αυτές διατάξεις. Περαιτέρω, κατά την ίδια γνώμη, οι λοιποί αιτούντες δεν ομοδικούν παραδεκτώς με τα αιτούντα φυσικά πρόσωπα καθ' ό μέρος αυτά επικαλούνται προσβολή των δικαιωμάτων των γονέων επί της αγωγής των τέκνων τους, διότι οι σχετικοί λόγοι προβάλλονται εκ συμφέροντος τρίτου.

10. Επειδή, στο προοίμιο του ισχύοντος Συντάγματος γίνεται επίκληση της Αγίας Τριάδος («Εις το όνομα της Αγίας Τριάδος και Αδαιρέτου Τριάδος»), στο άρθρο 2 παρ. 1 αυτού, το οποίο εντάσσεται στο Α' Τμήμα του Μέρους Πρώτου αυτού, ορίζεται ότι: «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Εν συνεχεία, στο άρθρο 3, το οποίο εντάσσεται στο Τμήμα Β' αυτού (με τίτλο: «Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας») του Μέρους Πρώτου του Συντάγματος, ορίζεται ότι: «1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του

Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού· τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928. 2. Το εκκλησιαστικό καθεστώς που υπάρχει σε ορισμένες περιοχές του Κράτους δεν αντίκειται στις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου. 3. Το κείμενο της Αγίας Γραφής τηρείται αναλλοίωτο. Η επίσημη μετάφρασή του σε άλλο γλωσσικό τύπο απαγορεύεται χωρίς την έγκριση της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδας και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη». Περαιτέρω, στο Μέρος Δεύτερο του Συντάγματος με τίτλο: «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα» ορίζεται, στο μεν άρθρο 5 αυτού, ότι: «1. Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη. 2. Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαίρεσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο ... 3. ... 4. ... 5. ...», στο δε άρθρο 13 αυτού ορίζεται ότι: «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις

θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός. 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. 3. ... 4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους. 5. ...". Σύμφωνα δε με το άρθρο 14 παρ. 3, επιτρέπεται κατ' εξαίρεση η κατάσχεση εφημερίδων ή άλλων εντύπων, μεταξύ άλλων για προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής θρησκείας. Εξ άλλου, στο άρθρο 16 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζεται ότι: «1. ... 2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες. 3. Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα. 4. 5. ...», στο δε άρθρο 21 αυτού ορίζεται ότι: «Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους. 2. ... 3. ... 4. ... 5. ... 6. ...». Σύμφωνα δε με το άρθρο 110 (παρ. 1) δεν υπόκεινται, μεταξύ άλλων, σε αναθεώρηση και οι ανωτέρω παρατεθείσες διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 1 και 13 παρ. 1 αυτού.

11. Επειδή, περαιτέρω, το άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως "για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών" (ΕΣΔΑ), που κυρώθηκε το πρώτον με τον νόμο 2329/1953 (Α' 68) και εκ νέου με το ν.δ. 53/1974 (Α' 256) εγγυάται, στην παρ. 1, την ελευθερία της θρησκείας ενώ στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου προβλέπονται οι περιορισμοί του δικαιώματος αυτού. Ειδικότερα το άρθρο 9 ορίζει ότι: «Πάν πρόσωπο δικαιούται εις

την ελευθερία σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας, το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονωμένως ή συλλογικώς, δημοσία ή κατ'ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών. 2. Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενον ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία δια την δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων». Περαιτέρω στο άρθρο 14 αυτής ορίζεται ότι: «Η χρήσις των αναγνωριζομένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως». Εξ άλλου, το άρθρο 2 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΔΔΑ κατοχυρώνει το δικαίωμα στην εκπαίδευση, ορίζει δε ειδικότερα ότι: «Ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Πάν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ'αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαιδεύσεως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και την εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικὰς και φιλοσοφικάς πεποιθήσεις».

12. Επειδή, κατά την κρατήσασα στο Δικαστήριο γνώμη, η περιεχόμενη στο άρθρο 3 παρ. 1 του Συντάγματος αναφορά ως "επικρατούσης" στην Ελλάδα, της θρησκείας της Ανατολικής Ορθόδοξης

Εκκλησίας του Χριστού αποτελούσε την εναρκτήρια διάταξη όλων των προϊσχυσάντων Συνταγμάτων (1844, 1864, 1911, 1927, 1952) και συνιστά μέχρι σήμερα βασικό στοιχείο της συνταγματικής παραδόσεως της Χώρας. Η αναφορά αυτή -όπως άλλωστε, και η επίκληση στην κεφαλίδα του Συντάγματος, της «Αγίας, Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος»- συναρτάται με τον καιρίο ρόλο της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην ιστορική πορεία του Ελληνισμού, ιδίως κατά την προηγηθείσα της εθνικής ανεξαρτησίας χρονική περίοδο της τουρκοκρατίας, αποτελεί δε και διαπίστωση του πραγματικού γεγονότος ότι την θρησκεία αυτήν πρεσβεύει η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού, ενώ δεν στερείται η αναφορά αυτή και κανονιστικών συνεπειών (όπως π.χ. η καθιέρωση χριστιανικών εορτών ως υποχρεωτικών αργιών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα (παραβ. και Ολομ. ΣΕ 100/2017). Εξ άλλου, η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του Σ/τος, η οποία αναγορεύει την παιδεία ως βασική αποστολή του Κράτους, συγκαταλέγει μεταξύ των σκοπών της την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως των Ελλήνων, για τον λόγο αυτόν δε η ανάπτυξη τόσο της εθνικής όσο και της θρησκευτικής συνειδήσεως των Ελλήνων, αποτελεί και μέρος της αποστολής του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (βλ. άρθρο 1 παρ. 1 του Οργανισμού του Υπουργείου αυτού, π.δ. 114/2014, Α' 181). Η έννοια της «εθνικής» και της «θρησκευτικής» συνειδήσεως κατά την εν λόγω συνταγματική διάταξη, είναι, εν όψει και της χρήσεως οριστικού άρθρου, συγκεκριμένη και δεν αφορά σε οποιοδήποτε Έθνος και σε οποιοδήποτε θρήσκευμα. Ειδικότερα, ως ανάπτυξη της «εθνικής» συνειδήσεως νοείται ευλόγως, εφ' όσον το ελληνικό Κράτος ιδρύθηκε και υπάρχει ως εθνικό Κράτος (βλ. Ολομ. ΣΕ 460/2013), η ανάπτυξη της ελληνικής -και όχι άλλης- εθνικής συνειδήσεως, ως ανάπτυξη δε της «θρησκευτικής» συνειδήσεως νοείται η ανάπτυξη

ορθόδοξου χριστιανικής συνειδήσεως (βλ. ΣΕ 3356/ 1995, 2176/1998), εν όψει του ότι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξου Εκκλησίας του Χριστού, χαρακτηριζόμενη ως «επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα», αναγνωρίζεται από τον συνταγματικό νομοθέτη, όπως προεξετέθη, ως η θρησκεία της συντριπτικής πλειοψηφίας του ελληνικού λαού. Στην ανάπτυξη, άλλωστε, της θρησκευτικής συνειδήσεως των ελληνοπαίδων σύμφωνα με τις αρχές της ορθόδοξης χριστιανικής διδασκαλίας αποβλέπουν και οι -αποτελούντες την κατά τα άνω πλειοψηφία- γονείς των, αντλώντας από την προπαρατεθείσα διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος, το δικαίωμα, που κατοχυρώνεται ευθέως και από το άρθρο 2 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου (Π.Π.Π.) της Συμβάσεως της ΕΣΔΑ, να «εξασφαλίζουν» την μόρφωση και εκπαίδευση των τέκνων τους σύμφωνα με τις δικές τους θρησκευτικές πεποιθήσεις (βλ. ΣΕ 2176/1998, 3356/1995). Περαιτέρω, δοθέντος ότι η θρησκευτική συνείδηση γεννάται και διαμορφώνεται σταδιακά, πριν ακόμη από την έναρξη του σχολικού βίου, στο πλαίσιο της οικογενείας (η οποία, ως «θεμέλιο της συντηρήσεως και προαγωγής του Έθνους» τελεί -όπως και η παιδική ηλικία- υπό την προστασία του Κράτους, κατά το άρθρο 21 του Σ/τος), από τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με τις διατάξεις των παρ. 1 και 2 του άρθρου 13 αυτού και με τη διάταξη του άρθρου 2 του ΠΠΠ της ΕΣΔΑ, συνάγεται ότι ως «ανάπτυξη» της κατά τα άνω πλειοψηφία ορθόδοξης χριστιανικής θρησκευτικής συνειδήσεως νοείται η, δια της διδασκαλίας των δογμάτων, ηθικών αξιών και παραδόσεων της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, εμπέδωση και ενίσχυση της συγκεκριμένης αυτής θρησκευτικής συνειδήσεως των μαθητών και, ως εκ τούτου, αφορά αποκλειστικώς στους μαθητές, οι οποίοι ανήκοντες στην κατά τα άνω πλειοψηφία του ελληνικού λαού, ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα, το κυριότερο δε μέσον, δια του

οποίου -εκτός άλλων (προσευχή, εκκλησιασμός)- υπηρετείται ο ανωτέρω συνταγματικός σκοπός είναι η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών. Συνεπώς, στις ανωτέρω υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις αντίκεινται ρυθμίσεις νόμων ή κανονιστικών διοικητικών πράξεων, με τις οποίες, μέσω, κυρίως, των προγραμμάτων διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, για τους ανήκοντες στην κατά τα άνω πλειοψηφία του ελληνικού λαού μαθητάς, δεν υπηρετείται ο ως άνω συνταγματικός σκοπός, η ανάπτυξη δηλαδή, υπό την προεκτεθείσα έννοια, της ορθόδοξης χριστιανικής συνειδήσεως, αλλά επιχειρείται ο κλονισμός ή και η μεταβολή αυτής. Ειδικότερα, σχολική διδασκαλία που μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή ή την αλλοίωση της θρησκευτικής αυτής συνειδήσεως των μαθητών, όπως αυτή διαμορφώνεται στο πλαίσιο της οικογενείας, θα συνιστούσε μορφή ομαδικού προσηλυτισμού ιδιαιτέρως σοβαρή, ως επέμβαση στον ευαίσθητο ψυχικό κόσμο των μαθητών που δεν διαθέτουν την κριτική αντίληψη και ωριμότητα των ενηλίκων, κατά παράβαση των παρ. 1 και 2 του άρθρου 13 του Συντάγματος. Περαιτέρω, ως αποστολή της Παιδείας, η, υπό την προεκτεθείσα έννοια «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνειδήσεως» αποτελεί συνταγματική υποχρέωση του Κράτους, επιτελείται δε κυρίως, όπως προεξετέθη, με τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών, το οποίο για να υπηρετεί τον εν λόγω σκοπό, πρέπει να διδάσκεται επί ικανό αριθμό ωρών διδασκαλίας εβδομαδιαίως (βλ. ΣΕ 2176/1998, 3356/1995) και να περιλαμβάνει οπωσδήποτε, με σαφήνεια και πληρότητα, τα δόγματα, τις ηθικές αξίες και τις παραδόσεις της Ανατολικής Ορθόδοξου Εκκλησίας του Χριστού, χωρίς να καλλιεργεί αμφιβολίες ως προς τα εν λόγω στοιχεία που συγκροτούν την ορθόδοξη χριστιανική πίστη, ούτε να προκαλεί σύγχυση με τη διδασκαλία άλλων δογμάτων και θρησκειών. Η διδασκαλία των ανωτέρω στοιχείων, η οποία καθιστά

το μάθημα των Θρησκευτικών «ομολογιακό», είναι απολύτως συμβατή με την, καθιερούμενη στη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του Σ/τος, απαραβίαστη θρησκευτική ελευθερία, διότι δεν συνιστά επιβολή πίστεως προς την επικρατούσα θρησκεία, αφού το μάθημα αυτό, μέσω του οποίου πραγματώνεται ως σκοπός της παιδείας η «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνειδήσεως» υπό το προεκτεθέν κατά τη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 16 του Συντάγματος περιεχόμενο (ήτοι η ανάπτυξη ορθόδοξης χριστιανικής συνειδήσεως), απευθύνεται αποκλειστικά, ως εκ του ανωτέρω περιεχομένου του, στους μαθητές που ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα και όχι στους ετεροδόξους, αλλοθρήσκους ή αθέους. Τούτο δε εν όψει και του ότι οι τελευταίοι (ετερόδοξοι, αλλοθρήσκοι, άθεοι), απολαμβάνουν της θρησκευτικής ελευθερίας, η οποία κατοχυρώνεται ως απαραβίαστη με τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του Σ/τος, έχουν ευθέως βάσει της συνταγματικής αυτής διατάξεως δικαίωμα πλήρους απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, χωρίς καμμία δυσμενή συνέπεια, εφ' όσον οι γονείς τους υποβάλουν αξιόπιστη δήλωση ότι δεν επιθυμούν, για λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως, ήτοι διότι είναι ετερόδοξοι, αλλοθρήσκοι ή άθεοι, να παρακολουθήσουν τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών που έχει το προεκτεθέν περιεχόμενο, χωρίς η δήλωση αυτή να παραβιάζει τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του Σ/τος, εφ' όσον γίνεται χάριν απαλλαγής (των τέκνων τους) από την, επιβαλλόμενη κατ' αρχήν από το Σύνταγμα και το νόμο, υποχρέωση παρακολουθήσεως του μαθήματος αυτού (βλ. ΣΕ 2176/1998, 3356/1995, βλ. επίσης ΣΕ Ολομ. 2280/2001, σκ. 9, παραβ. επίσης εν σχέσει προς την ΕΣΔΑ και την απόφαση του ΕΔΔΑ της 26/9/2007 ... σκ. 98). Πέραν δε τούτου, μάλιστα, για ετεροδόξους ή αλλοθρήσκους μαθητές -ιδίως τους μαθητές του καθολικού δόγματος ή της εβραϊκής θρησκείας ή της

μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης- ο νομοθέτης έχει ρητώς προβλέψει δυνατότητα διδασκαλίας του οικείου δόγματος ή θρησκείας από πρόσωπα προτεινόμενα από την οικεία θρησκευτική κοινότητα, προκειμένου δε περί της μουσουλμανικής μειονότητας από μουσουλμάνο θρησκευτικό λειτουργό (βλ. άρθρα 19 παρ. 1 του ν. 3379/1955, 85 παρ. 4 του ν. 1566/1985, 55 παρ. 5 του ν. 4386/2016 και 7 παρ. 1 του ν. 694/1977). Περαιτέρω, εφόσον διασφαλίζεται η συνταγματική υποχρέωση του Κράτους για την ανάπτυξη, κατά τα άνω, της ορθόδοξης χριστιανικής συνειδήσεως των μαθητών εκείνων, οι οποίοι ανήκοντες στην πλειοψηφία του ελληνικού λαού ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα, δεν εμποδίζεται η πολιτεία να περιλαμβάνει στα σχολικά προγράμματα, στο πλαίσιο άλλων μαθημάτων ή, πάντως, διδασκαλίας απολύτως διακριτής απευθυνομένης στο σύνολο των μαθητών (ανεξαρτήτως δηλαδή της θρησκευτικής τους εντάξεως), και εκπαίδευση «θρησκευολογικού» χαρακτήρος με πληροφορίες και γνώσεις και για άλλες, πέραν της Ορθοδοξίας, θρησκείες και δόγματα «κατά τρόπο αντικειμενικό, κριτικό και πλουραλιστικό, χωρίς να επιδιώκει κατηχητικό σκοπό», έτσι ώστε να σέβεται τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων τους. (βλ. από ΕΔΔΑ 29/6/2007 .. σκ. 84 h, 88, 7/12/1976 .. σκ. 53). Τέλος, κατά την κρατήσασα στο Δικαστήριο γνώμη, σύμφωνα με την συνταγματική αρχή της ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1 του Σ/τος) και τις διατάξεις των άρθρων 9 και 14 της ΕΣΔΑ και της παρ. 1 του ΠΠΠ αυτής, το Κράτος δεν μπορεί ρυθμίζοντας το περιεχόμενο του μαθήματος των θρησκευτικών, να στερήσει από τους μαθητές που ασπάζονται ορισμένη θρησκεία το δικαίωμα, το οποίο αναγνωρίζει σε μαθητές που ανήκουν σε άλλες θρησκείες, να διδάσκονται αποκλειστικά τα δόγματα της πίστεώς των (όχι δε και τα δόγματα άλλων θρησκειών). Κατά την γνώμη του Αντιπροέδρου Ι. Γράβαρη και των Συμβούλων Μ. Γκορτζολίδου και Μ.

Σωτηροπούλου από τους ανωτέρω συνταγματικούς ορισμούς – τις διατάξεις και την εν προοιμίω επίκληση και την συνδυασμένη ερμηνεία τους κατά το γράμμα και τον σκοπό τους, τόσο στην ιστορική τους καταγωγή όσο και στην εξέλιξή τους κατά την παρούσα συγκυρία, ενόψει δε της τυπικής τους ισοδυναμίας, καθώς και της αντίληψης του νοήματός τους σε αρμονία και με τις προπαρατεθείσες διατάξεις της ΕΣΔΑ, συνάγονται τα ακόλουθα: Ο απώτερος σκοπός της παιδείας, ως «βασικής αποστολής του Κράτους» είναι η «διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών.». Η “αγωγή των Ελλήνων”, η οποία παρέχεται προς τον σκοπό αυτό, οφείλει, μεταξύ των άλλων, να συμβάλλει στην “ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής τους συνείδησης”. Ως “συμβάλλουσα” δε στην “ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων”, νοείται η αγωγή εκείνη που έχει ως αντικείμενο να εισαγάγει τους μαθητές και να τους εξοικειώσει με την έννοια του ιερού ως έγκυρης πρότασης νοηματοδότησης του βίου. Και δη, όπως η πρόταση αυτή έχει διαμορφωθεί από την χριστιανική ορθοδοξία, και αναδειχθεί ιστορικά στην Ελλάδα ως το “επικρατέστερο”, τουτέστιν το αμεσότερα ψηλαφητό, συλλογικό θρησκευτικό βίωμα. Κατά την αντίληψη δηλαδή του συνταγματικού νομοθέτη, η κατά τα ανωτέρω θρησκευτική αγωγή, από την μία μεν πλευρά δεν επιτρέπεται να υπερβεί τον χαρακτήρα της ως “έγκυρης” μεν, αλλά, πάντως, “πρότασης” για την συγκρότηση ελεύθερων συνειδήσεων, ικανών για τις δικές τους προσωπικές επιλογές και, επομένως, δεν είναι επιτρεπτό να μεταβάλλεται σε δογματική ομολογία πίστεως ή πολλώ μάλλον σε κατήχηση. από την άλλη όμως οφείλει να διατηρεί ως προέχουσα και κύρια μέριμνα όχι την παροχή πληροφοριών ή την επεξεργασία γνώσεων ή την ανάπτυξη προβληματισμών ιστορικής, θρησκευτικής ή κοινωνιολογικής φύσεως (αντικείμενο άλλωστε και άλλων μαθημάτων), αλλά την καλλιέργεια των κατάλληλων

προϋποθέσεων ώστε να μπορεί να μεταδοθεί το βίωμα της ιερότητας, όπως αυτό έχει αποτυπωθεί -και είναι, άλλωστε, ως εκ τούτου, πρόσφορη η μετάδοσή του- στην λειτουργική ζωή της ορθόδοξης εκκλησίας και την παράδοση της ορθοδοξίας, με τις πολλαπλές εκφάνσεις τους στον πολιτισμό της χώρας. Κατά τα λοιπά, είναι ασφαλώς ελεύθερη η Πολιτεία να επιλέγει και να καθορίζει κανονιστικά το περιεχόμενο της σχετικής αγωγής κατά την εκάστοτε εκπαιδευτική πολιτική και τα πορίσματα της παιδαγωγικής επιστήμης, μη ελεγχόμενη δικαστικά στις επιλογές της αυτές παρά μόνον ως προς την τήρηση των πιο πάνω συνταγματικών υποχρεώσεων. Μειοψήφισαν οι Σύμβουλοι Ι. Μαντζουράνης, Σ. Χρυσικοπούλου, Θ. Αραβάνης, Μ. Πικραμένος και Α.-Μ. Παπαδημητρίου, οι οποίοι υποστήριξαν την ακόλουθη άποψη: Όπως έχει κριθεί (ΣΕ 194/1987), με τη διάταξη της παραγρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος κατοχυρώνεται και προστατεύεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως που είναι ιδιαίτερη έκφανση του δικαιώματος της ελεύθερης αναπτύξεως της προσωπικότητας (άρθρ. 5 του Συντ.). Η ελευθερία αυτή συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα του καθενός να πρεσβεύει το θρήσκευμα ή το δόγμα της εκλογής του ή να μην ακολουθεί κανένα θρήσκευμα ή να είναι άθεος. Το δεύτερο εξ άλλου εδάφιο της παραπάνω συνταγματικής διατάξεως κατοχυρώνει την θρησκευτική ισότητα, έκφραση της οποίας είναι το δικαίωμα του καθενός να απολαύει, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του το σύνολο των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η έννομη τάξη και μάλιστα όχι μόνο των ατομικών και πολιτικών αλλά και των κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα παιδείας. Περαιτέρω, με τις αποφάσεις 2280-2285/2001 της πλήρους Ολομελείας του Δικαστηρίου κρίθηκε ότι με τις διατάξεις της παραγρ. 1 του ανωτέρω άρθρου 13 του Συντάγματος, οι οποίες είναι θεμελιώδεις, ως μη υποκείμενες σε αναθεώρηση, σύμφωνα

με το άρθρο 110 παρ. 1 αυτού, η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, με την οποία προστατεύεται προεχόντως το ενδιάθετο φρόνημα του ατόμου αναφορικά με το θείο από κάθε κρατική επέμβαση, είναι απαραβίαστη και υπόκειται μόνο στους περιορισμούς της παρ. 4 του άρθρου αυτού, περιλαμβάνει δε, μεταξύ άλλων, και το δικαίωμα του ατόμου να μην αποκαλύπτει το θρήσκευμα ή τις θρησκευτικές εν γένει πεποιθήσεις του. Επομένως, κανένας δεν μπορεί να εξαναγκασθεί, με οποιονδήποτε τρόπο, να αποκαλύψει, είτε αμέσως είτε εμμέσως, το θρήσκευμα ή τις θρησκευτικές εν γένει πεποιθήσεις του. Διάφορο δε είναι το ζήτημα της οικειοθελούς προς τις κρατικές αρχές γνωστοποίησης του θρησκειώματος του ατόμου, για την άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η έννομη τάξη για την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας (π.χ. η μη εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων για λόγους αντιρρήσεων συνειδήσεως, η απαλλαγή από τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών και από συναφείς σχολικές υποχρεώσεις, όπως ο εκκλησιασμός και η ομαδική προσευχή, κλπ., σκ. 9-10). Περαιτέρω, το άρθρο 3 του Συντάγματος, το οποίο υπόκειται σε αναθεώρηση κατ' άρθρο 110 παρ. 1 αυτού, αναφέρεται απλώς στο πραγματικό γεγονός ότι η πλειοψηφία του ελληνικού λαού ασπάζεται το θρήσκευμα της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, περιλαμβανόμενο δε στα ελληνικά συντάγματα από την Επανάσταση και εξής ετέθη και στο Σύνταγμα του 1975 κυρίως για λόγους ιστορικούς (βλ. Πρακτ. Ολομ. Συντ., σ. 402). Η διάταξη αυτή έχει περιορισμένο κανονιστικό περιεχόμενο, το οποίο συνάπτεται ιδίως με τον καθορισμό επίσημων θρησκευτικών αργιών για τη διευκόλυνση της ασκήσεως θρησκευτικών καθηκόντων των ενδιαφερομένων (βλ. ΣΕ 100/2017 Ολομ.) κλπ. Όπως όμως έχει κριθεί με τις προαναφερθείσες αποφάσεις 2280-2285/2001 της πλήρους Ολομελείας του Δικαστηρίου, η διάταξη αυτή του

άρθρου 3, το οποίο άλλωστε εντάσσεται στο Τμήμα Β' του πρώτου μέρους του Συντάγματος, που αφορά τις σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας, δεν επηρεάζει την άσκηση του κατοχυρούμενου με το άρθρο 13 ατομικού δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας, το οποίο περιλαμβάνεται στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος με αντικείμενο τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, ούτε εισάγει προνομιακή μεταχείριση υπέρ των Ελλήνων Ορθοδόξων Χριστιανών κατά την άσκηση του δικαιώματος αυτού. Κάτι τέτοιο, άλλωστε, θα αντέβαινε και στην ειδική διάταξη της παραγρ. 1 του άρθρου 13, που επιβάλλει την ίση μεταχείριση στην απόλαυση και των ατομικών δικαιωμάτων, ανεξάρτητα από θρησκευτικές πεποιθήσεις (σκ. 10). Ομοίως δεν επηρεάζει την άσκηση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το Σύνταγμα η φράση «Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος» στην προμετωπίδα του Συντάγματος, η οποία τέθηκε ομοίως για ιστορικούς λόγους και έχει περιορισμένη κανονιστική επιρροή, αντίστοιχη με αυτή του άρθρου 3 παράγρ. 1 (πρβλ. απόφαση της 26.9.1990 του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της Ελβετίας, ...116 Ia S 252, 258, σκ. 5, το Σύνταγμα της οποίας περιλαμβάνει αντίστοιχη προμετωπίδα). Εξ άλλου, όπως έχει κρίνει παγίως το ΕΔΔΑ, η ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας που κατοχυρώνει το άρθρο 9 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, είναι ένα από τα θεμέλια μιας «δημοκρατικής κοινωνίας» κατά την έννοια της Συμβάσεως. «Όσον αφορά την θρησκευτική της διάσταση, είναι ένα από τα ζωτικότερα στοιχεία που συνιστούν την ταυτότητα των πιστών και την αντίληψή τους για τη ζωή, αλλά είναι επίσης ένα πολύτιμο στοιχείο για τους άθεους, τους αγνωστικιστές, τους σκεπτικιστές και τους αδιάφορους. Είναι προϊόν του πλουραλισμού, ο οποίος κατακτήθηκε ακριβώς ανά τους αιώνες, που δεν μπορεί να διαχωρισθεί από μια τέτοια κοινωνία. Η ελευθερία αυτή συνεπάγεται, ιδίως, την ελευθερία ενός προσώπου να ασπάζεται ή

όχι μία θρησκεία και την ελευθερία να ασκεί ή όχι τα θρησκευτικά του καθήκοντα» (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 3.10.2010, ... κατά .., σκ. 76, της 25.3.1993,..... κατά .., σκ. 31, της 18.2.1999, ... κατά ..., σκ. 34 κ.ά.). Περαιτέρω, κατά την αυτή γνώμη, από το συνδυασμό των διατάξεων των μη υποκειμένων σε αναθεώρηση άρθρων 2 παρ. 1, 5 παρ. 1 και 13 παρ. 1 του Συντάγματος, του άρθρου 16 παρ. 2 αυτού, και των άρθρων 2 του 1ου προσθέτου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, 18 παρ. 1-3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), το οποίο κυρώθηκε με τον ν. 2462/1997 (Α' 25), και 14 παρ. 1-3 της Διεθνούς Συμβάσεως για τα δικαιώματα του παιδιού (ΔΣΔΠ), η οποία κυρώθηκε με τον ν. 2101/1992 (Α' 192), συνάγεται ότι υποκείμενο του δικαιώματος της παιδείας και της εκπαίδευσης είναι τόσο οι Έλληνες, ήτοι οι κερτημένοι την ελληνική ιθαγένεια (βλ. ΣΕ 3317/2014 Ολομ.), όσο και οι νομίμως ευρισκόμενοι στην Ελλάδα αλλοδαποί, στο πλαίσιο των υπαρχουσών εκπαιδευτικών δομών και των διατιθέμενων μέσων (ΕΔΔΑ 23.7.1968, σκ. Β.3). Ως «ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης» νοείται η συνειδητοποίηση της συμμετοχής στην εθνική κοινότητα που προσδιορίζεται διαχρονικά ως ελληνική, με πολιτιστικά και γλωσσικά κριτήρια, ενώ ως «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης» νοείται η εξοικείωση των μαθητών με το θρησκευτικό φαινόμενο στην ιστορική του πορεία και στη σύγχρονη πραγματικότητα, με έμφαση πάντως στην παρουσίαση των διδαγμάτων και των αρχών της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, δηλαδή της «επικρατούσας» θρησκείας με την προεκτεθείσα έννοια. Κατά ταύτα η ανάπτυξη «εθνικής συνείδησης» κατά το Σύνταγμα δεν εξαρτάται από την καλλιέργεια «θρησκευτικής συνείδησης» ούτε από την πίστη σε συγκεκριμένο θρήσκευμα, διότι ελληνική εθνική συνείδηση απολύτως θεμιτώς μπορεί να έχουν και όσοι ασπάζονται διαφορετικό ή δεν ασπάζονται κανένα

θρήσκευμα. Η κατά τα ανωτέρω «ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης» επιτυγχάνεται μέσω της υποχρεωτικής διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών στα δημόσια και ιδιωτικά εκπαιδευτήρια βάσει του οικείου προγράμματος σπουδών. Για τη διαμόρφωση του εν λόγω προγράμματος και την επιλογή της διδακτέας ύλης, που αποτελούν αμιγώς κρατικές αρμοδιότητες, ο νομοθέτης διαθέτει ευρεία διακριτική ευχέρεια. Η ευχέρεια αυτή οριοθετείται από τις προαναφερθείσες αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεις που καθορίζουν τους σκοπούς της εκπαίδευσης, μεταξύ των οποίων προέχων είναι η «διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών» (άρθ. 16 παρ. 2 Συντ.), και κατοχυρώνουν την ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, φορέας της οποίας είναι αυτοτελώς και το παιδί, καθώς και το δικαίωμα των γονέων να «φροντίζουν» για την θρησκευτική και ηθική αγωγή των παιδιών τους σύμφωνα με τις πεποιθήσεις τους (άρθ. 18 παρ. 4 ΔΣΑΠΔ) και να «καθοδηγούν» το παιδί στην άσκηση των παραπάνω δικαιωμάτων του προς το σκοπό της αναπτύξεως των ικανοτήτων του (άρθ. 18 παρ. 2 ΔΣΔΠ). Οι διατάξεις όμως αυτές δεν παρέχουν στους γονείς δικαίωμα να αξιώνουν από το Κράτος την οργάνωση διδασκαλίας συγκεκριμένου περιεχομένου (ΕΔΔΑ 10.1.2017, ..., σκ. 92-95), σε περίπτωση δε συγκρούσεως των δικαιωμάτων του παιδιού και των γονέων υπερτερεί το δικαίωμα του παιδιού (., σκ. 95, 97, 105, 18.12.1996, ... σκ. 37, 18.12.1986, ..., σκ. 63). Από αυτά παρέπεται ότι το Κράτος κατά την παροχή της εκπαίδευσης, περιλαμβανομένου του μαθήματος των θρησκευτικών, που απευθύνεται σε όλους τους μαθητές και όχι μόνο «σε βαπτισμένους ορθόδοξους χριστιανούς», δεν επιτρέπεται να επιβάλλει συγκεκριμένη κοσμοθεωρία ως την μόνη αποδεκτή ή αληθινή, αλλά οφείλει, τηρώντας την αρχή της ουδετερότητας, να δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε οι μαθητές να διαμορφώσουν ελεύθερα την

προσωπικότητά τους και να επιλέξουν κριτικά την κοσμοαντίληψη της αρεσκείας τους. Ειδικότερα, το πρόγραμμα θρησκευτικής εκπαίδευσης μπορεί μεν να περιλαμβάνει “πληροφορίες ή γνώσεις θρησκευτικού χαρακτήρα”, πλην η μετάδοσή τους πρέπει να είναι “αντικειμενική, κριτική και πλουραλιστική” και “να μην επιδιώκει κατηχητικό σκοπό” (ΕΔΔΑ 7.12.1976, ... σκ. 53, 29.6.2007, ... σκ. 84). Εν όψει τούτων, κατά τη γνώμη αυτή, το Σύνταγμα και οι διεθνείς συμβάσεις που προαναφέρθηκαν ουδόλως υποχρεώνουν τον νομοθέτη να προσδώσει στο μάθημα των θρησκευτικών ομολογιακό ή κατηχητικό χαρακτήρα, διότι τούτο θα ισοδυναμούσε όχι με “ανάπτυξη” θρησκευτικής συνείδησης με την προεκτεθείσα έννοια, αλλά με “επιβολή” θρησκευτικής συνείδησης συγκεκριμένου περιεχομένου, όπερ αντίκειται στις αρχές της θρησκευτικής ουδετερότητας και της πολυφωνίας που διέπουν την παροχή της εκπαίδευσης από το Κράτος και θέτει σε κίνδυνο το δικαίωμα του μαθητή να επιλέξει και να διαμορφώσει κριτικά ουσιώδες στοιχείο της προσωπικότητάς του και της αντίληψής του για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Και ναι μεν οι κείμενες διατάξεις παρέχουν τη δυνατότητα εξαίρεσης του μαθητή από μάθημα που αντίκειται στις θρησκευτικές πεποιθήσεις αυτού ή των γονέων του, πλην η άσκηση της δυνατότητας αυτής αποτελεί έσχατο μέσο διότι δημιουργεί στεγανά μεταξύ των μαθητών και ενισχύει το αίσθημα του αποκλεισμού εις βάρος του ομαδικού πνεύματος που πρέπει να καλλιεργεί το σχολείο, της ενσωμάτωσης στο σχολικό περιβάλλον και της κοινωνικοποίησης του παιδιού (ΕΔΔΑ προαναφερθείσα απόφαση ..., σκ. 103). Ακριβώς δε αυτόν το σκοπό υπηρετεί ένα μάθημα θρησκευτικών πολυφωνικό και αξιολογικά ουδέτερο κατά τα εκτεθέντα. Οίκοθεν εξ άλλου νοείται ότι οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να συμπληρώσουν τις γνώσεις τους και την θρησκευτική αγωγή τους εκτός σχολείου, όπως στην οικογενειακή εστία, ή στο κατηχητικό κ.λπ. (βλ.

προαναφερθείσες αποφάσεις ΕΔΔΑ ..., σκ. 88-89, ..., σκ. 50-53 κ.ά.). Συνεπώς, κατά την αυτή γνώμη, δύναται ο νομοθέτης, κατά τη σχετική διακριτική ευχέρεια που του παρέχει το Σύνταγμα, να προσδώσει στο μάθημα των θρησκευτικών θρησκευσιολογικό περιεχόμενο, με την κατάλληλη έμφαση στην ιστορία, το ρόλο και τις αρχές της επικρατούσας θρησκείας, ή και να το εμπλουτίσει με στοιχεία λογοτεχνικά, κοινωνιολογικά, λαογραφικά, φιλοσοφικά καθώς και ιστορίας της τέχνης, για την οποία η θρησκευτικότητα αποτέλεσε ανέκαθεν σημαντική πηγή έμπνευσης. Το περιεχόμενο μάλιστα αυτό ανταποκρίνεται πληρέστερα προς τις επιταγές που απορρέουν από τα άρθρα 5 παρ. 1, 13 παρ. 1 και 16 παρ. 2 του Συντάγματος και τις διατάξεις των διεθνών συμβάσεων που προαναφέρθηκαν (ΠΕ 347/2002).

13. Επειδή, μετά τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975, ο πρώτος βασικός νόμος που ρύθμισε τα θέματα οργάνωσης και διοικήσεως της γενικής εκπαίδευσεως ήταν ο νόμος 309/1976 (Α' 100), στη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 29 του οποίου, μεταξύ των σκοπών του Λυκείου αναφέρεται: “η τόνωσις του θρησκευτικού και εθνικού φρονήματος” των μαθητών. Τα αναλυτικά προγράμματα που εκδόθηκαν με βάση τον νόμο αυτόν καθιερώνουν ως βασικό περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών τη διδασκαλία της Ορθόδοξης χριστιανικής πίστεως [βλ. ενδεικτικά: τους σκοπούς και τη διδακτέα ύλη του μαθήματος των Θρησκευτικών για το Λύκειο π.δ. 373/1978 (Α' 79) άρθρο 2 “αναλυτικό πρόγραμμα διδακτέας ύλης δια την Πρώτην (Α') Τάξιν του ημερησίου Λυκείου γενικής κατευθύνσεως ορίζεται το ακόλουθον αναλυτικόν πρόγραμμα διδακτέας κατά μάθημα ύλης: Ι. Θρησκευτικά..... πρώτη περίοδος. Η διάδοσις του χριστιανισμού. Διοικήσις της εκκλησίας. Λατρεία και ήθη των πρώτων χριστιανών. Πρώτον Κεφάλαιον. Η διάδοσις του χριστιανισμού. 1. Ευνοϊκοί

όροι δια την εξάπλωσιν της χριστιανικής θρησκείας. 2. Τα εμπόδια εις την διάδοσιν του χριστιανισμού. 3. Οι διωγμοί. 4..... 5..... 6..... 7..... 8..... Δεύτερον Κεφάλαιον. Η διοίκησις της εκκλησίας. Η λατρεία και τα ήθη των χριστιανών. 9. Η διοίκησις της εκκλησίας. 10. Η λατρεία. 11..... 12..... 13..... Δευτέρα Περίοδος από του μέχρι του Σχίσματος..... Ο θρίαμβος του Χριστιανισμού. 14. Ο 15. ... παραβάτης. 16..... 17..... Τέταρτον Κεφάλαιον. Οικουμενικές Σύνοδοι και αιρέσεις..... Πέμπτον Κεφάλαιον. Οι Μεγάλοι Πατέρες και Διδάσκαλοι της Εκκλησίας..... Τρίτη Περίοδος από του Σχίσματος μέχρι της Αλώσεως και της Μεταρρυθμίσεως..... Έβδομον Κεφάλαιον. Το Σχίσμα της Εκκλησίας. 31. Τα αίτια του Σχίσματος 32. Αφορμή και Αρχή του Σχίσματος.....”, π.δ. 827/1979 (Α’ 240) άρθρο 2 “η διδακτέα ύλη των μαθημάτων της Πρώτης (Α’) Τάξεως του ημερησίου Λυκείου γενικής κατευθύνσεως ορίζεται αναλυτικά κατά μάθημα ως εξής: Θρησκευτικά..... Ι. Σκοπός του μαθήματος..... η παρακολούθησις της ιστορικής πορείας του χριστιανισμού ώστε ο μαθητής να ερμηνεύσει και να κατανοήσει πληρέστερα τις κύριες φάσεις της ζωής της Εκκλησίας μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των θρησκευτικών, κοινωνικών, πολιτικών, πνευματικών και γενικά των πολιτιστικών σχέσεων και ιδιαίτερα στη συνύπαρξιν της Ορθοδοξίας με το Γένος των Ελλήνων. ΙΙ. Ύλη του μαθήματος Χριστιανισμός και Ιστορία..... Εκκλησιολογία..... Ιεραποστολή..... Διωγμός..... Αιρέσεις και Σχίσματα” π.δ. 826/1979 (Α’ 240) άρθρο 2 “η διδακτέα ύλη των διδασκομένων μαθημάτων στη Γ’ Τάξιν του ημερησίου Λυκείου γενικής κατευθύνσεως ορίζεται αναλυτικά κατά μάθημα ως εξής: Ι. Θρησκευτικά..... Ι. Σκοπός του μαθήματος είναι: Α. Η παρουσίασις της “εν Χριστώ καινής ζωής” ως μοναδικού μέσου για τη μόρφωσιν ἀρτίας χριστιανικής προσωπικότητος..... Β. Η καθοδήγησις του νέου ανθρώπου για να αποδεχθεί ελεύθερα την κλήσιν του Θεού, να βιώσει με επίγνωσιν την “εν Χριστώ” ζωή μέσα

στον χώρο της Ορθόδοξης Εκκλησίας και Παραδόσεως..... ΙΙ. Ύλη του βιβλίου..... Α. Ηθική και ήθος 1. Οι αρχές της ηθικής..... 2. Η χριστιανική ηθική ως επιστήμη..... Β. Οι αντιλήψεις εκτός του Χριστιανισμού για τον άνθρωπο..... Οι ανθρωπολογικές βάσεις της χριστιανικής ηθικής (ορθόδοξη χριστιανική θεώρησις)..... Α. Ο άνθρωπος Β. Γ. Η κλήσις του ανθρώπου από τον Θεό Δ. Ε. ΣΤ. Η αναγέννησις του ανθρώπου στην Εκκλησία 1. 2. 3. Η ορθόδοξη πνευματικότητα και τα γνωρίσματά της”, π.δ. 413/1984 (Α’ 146) άρθρο 1 παρ. 7 “ο σκοπός και η διδακτέα ύλη του μαθήματος των Θρησκευτικών της Γ’ Τάξεως Λυκείου γενικής κατεύθυνσεως, όπως ορίζεται από το άρθρο 2 του π.δ. 826/1979 αντικαθίσταται ως εξής: 1. Σκοπός: το μάθημα αποβλέπει στο να προετοιμάσει τους μαθητές με εφόδια την ποιότητα και τη δυναμική που διαθέτει το Ορθόδοξο χριστιανικό ήθος, για να γίνουν αληθινοί άνθρωποι, με ελεύθερο φρόνημα, δημοκρατικότητα, δημιουργικοί, κοινωνικοί και ακέραιοι, ριζωμένοι για όλα αυτά στη ζωή του Χριστού..... ΙΙ. Διδακτέα ύλη..... θέματα χριστιανικής ηθικής.....”]. Επακολούθησε ο ν. 1566/1985 (Α’ 167), με τον οποίο καταργήθηκε ο ως άνω νόμος 309/1976 και θεσπίσθησαν οι κύριες διατάξεις για τη δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ο νόμος αυτός περιέχει σαφείς αναφορές στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοσιν. [Βλ. την εισηγητική του έκθεσις, στην οποία γίνεται αναφορά στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοσιν ... «.....Η εκπαίδευσις έχει ως κύριον σκοπόν τη διαμόρφωσιν ενός ολοκληρωμένου και καθολικού ανθρώπου, σε σχέση με τον εαυτό του σε σχέση με το Έθνος (ελληνικός πολιτισμός και παράδοσις, ορθόδοξη χριστιανική παράδοσις»)]. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 1 του νόμου αυτού ορίζεται ότι: «1. Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσεως είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξιν των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών,

ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα υποβοηθεί τους μαθητές: α) Να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους πεποιθήσεως είναι απαραβίαστη, α) ... β) ε) 2. Βασικοί συντελεστές για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών είναι: α) ... β) τα αναλυτικά προγράμματα, τα σχολικά βιβλία και τα λοιπά διδακτικά μέσα, καθώς και η σωστή χρήση τους, γ) ... 3. α) Τα αναλυτικά προγράμματα αποτελούν άρτιους οδηγούς του εκπαιδευτικού έργου και περιλαμβάνουν κυρίως: (αα) σαφώς διατυπωμένους, κατά μάθημα, σκοπούς μέσα στα πλαίσια των γενικών και ειδικών, κατά βαθμίδα σκοπών της εκπαίδευσης, (ββ) διδακτέα ύλη επιλεγμένη σύμφωνα με το σκοπό του μαθήματος, σε κάθε επίπεδο, ανάλογη και σύμμετρη προς το ωρολόγιο πρόγραμμα και προς τις αφομοιωτικές δυνατότητες των μαθητών, διαρθρωμένη άρτια σε επιμέρους ενότητες και θέματα, (γγ) ενδεικτικές κατευθύνσεις για τη μέθοδο και τα μέσα διδασκαλίας κάθε ενότητας ή θέματος. β) Τα αναλυτικά προγράμματα καταρτίζονται, δοκιμάζονται πειραματικά, αξιολογούνται και αναθεωρούνται συνεχώς σύμφωνα με τις εξελίξεις στον τομέα των γνώσεων, τις κοινωνικές ανάγκες και την πρόοδο των επιστημών της αγωγής. γ) Τα αναλυτικά προγράμματα της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης ειδικότερα έχουν εσωτερική συνοχή και ενιαία ανάπτυξη των περιεχομένων τους. δ) Τα διδακτικά βιβλία για τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς συγγράφονται σύμφωνα με τα αναλυτικά προγράμματα. 4. ...». Περαιτέρω, ο ως άνω νόμος ορίζει,

μεταξύ άλλων, στο μεν άρθρο 6 παρ. 2 ότι: “το Λύκειο επιδιώκει την ολοκλήρωση των σκοπών της εκπαιδύσεως ιδιαίτερα βοηθεί τους μαθητές: α..... β. να συνειδητοποιούν τη βαθύτερη σημασία του ορθόδοξου χριστιανικού ήθους και της σταθερής προσήλωσης στις πανανθρώπινες αξίες και να κατανοούν τη σπουδαιότητα του δημοκρατικού διαλόγου και της συμμετοχής σε συλλογικές δραστηριότητες γ.... δ..... ε..... στ.....”, στο δε άρθρο 8 παρ. 9 ο ως άνω νόμος ορίζει, μεταξύ άλλων, τα εξής: “Με π.δ. που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ρυθμίζονται θέματα σχετικά με: α..... β..... γ. τα διδασκόμενα μαθήματα και τις δέσμες των προπαρασκευαστικών μαθημάτων και των μαθημάτων γενικής ωφελιμότητας. δ. Τα ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα ε..... στ..... ζ..... η..... και κάθε άλλη λεπτομέρεια σχετικά με τη λειτουργία του Λυκείου”. Εν συνέχεια, εξεδόθη ο νόμος 2525/1997 (Α’ 188), στην διάταξη του άρθρου 7 του οποίου ορίζονται τα εξής: “1. Στους βασικούς συντελεστές της εκπαίδευσης του άρθρου 1 παρ. 2 του ν. 1566/1985 προστίθεται η κατάρτιση Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών (Ε.Π.Π.Σ.), το οποίο προσδιορίζει τους στόχους της διδασκαλίας από το δημοτικό σχολείο μέχρι και το λύκειο και προδιαγράφει τα πλαίσια, μέσα στα οποία αναπτύσσεται το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων. Το Ε.Π.Π.Σ. καταρτίζεται, ύστερα από γνώμη του Π.Ι., με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων”. Περαιτέρω με την παράγραφο 2 του ίδιου ως άνω άρθρου του ν. 2525/1997 προβλέπεται ότι τα θέματα, μεταξύ άλλων, των άρθρων 4 παρ. 11 (περιπτώσεις ε’, στ’ και ζ’), 5 παρ. 11 (περιπτώσεις β’, γ’, ζ’ και η’) και 8 παρ. 9 (περιπτώσεις β’, γ’, δ’, η’ και θ’) του ν. 1566/1985 ρυθμίζονται εφεξής με αποφάσεις του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από εισήγηση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ενώ με την παράγραφο 3 του ως άνω

άρθρου 7 αντικαταστάθηκε η παρ. 2 του άρθρου 60 του ν. 1566/1985 και ορίστηκε, μεταξύ άλλων, ότι τα διδακτικά βιβλία γράφονται με βάση τα αναλυτικά προγράμματα και τα προγράμματα σπουδών. Με επακολουθήσαντα τον ν. 3966/2011 (Α' 118) ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.) (άρθρο 1) και καταργήθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (άρθρο 21). Σύμφωνα με το άρθρο 2 του νόμου αυτού: "Το Ι.Ε.Π. είναι επιτελικός επιστημονικός φορέας που υποστηρίζει το Υπουργείο Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων στα θέματα που αφορούν την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, καθώς και τη μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. 2. Σκοπός του Ι.Ε.Π. είναι η επιστημονική έρευνα και μελέτη των θεμάτων που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο και η διαρκής επιστημονική και τεχνική υποστήριξη του σχεδιασμού και της εφαρμογής της εκπαιδευτικής πολιτικής στα θέματα αυτά. 3. Για την εκπλήρωση του σκοπού του, το Ι.Ε.Π. ασκεί, ιδίως, τις ακόλουθες αρμοδιότητες: α) Γνωμοδοτεί ή εισηγείται, ύστερα από σχετικό ερώτημα του Υπουργού Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων ή αυτεπαγγέλτως, αντίστοιχα, για: αα) θέματα σχετικά με τη διαμόρφωση, το διαρκή εκσυγχρονισμό και τη βέλτιστη εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής σε όλους τους τύπους των σχολικών μονάδων, ββ) θέματα που αφορούν τα προγράμματα σπουδών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τα σχολικά βιβλία και τα λοιπά διδακτικά μέσα. γγ) ...". Με το δε άρθρο 1 παρ. 2 του ν. 4186/2013 (Α' 193) προσδιορίστηκαν εκ νέου, ενδεικτικώς απαριθμούμενοι, οι σκοποί του γενικού λυκείου: "Σκοποί του Γενικού Λυκείου είναι ιδίως: α) Η παροχή γενικής παιδείας υψηλού επιπέδου, που θα συμβάλλει στην ισόρροπη γνωστική, συναισθηματική, πνευματική και σωματική ανάπτυξη όλων των μαθητών. β) ... γ) Η καλλιέργεια της εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής μας

κληρονομιάς αλλά και η προετοιμασία των νέων για την κοινωνία των ευρωπαϊών πολιτών. δ) ..." (βλ. και αντίστοιχο άρθρο 6 για τους σκοπούς του επαγγελματικού λυκείου). Εξάλλου, στην παράγραφο 2 του άρθρου 42 του ν. 4186/2013, όπως αυτή τροποποιήθηκε με την παράγραφο 7 του άρθρου 45 του ν. 4264/2014 (Α' 118), με το άρθρο 43 του ν. 4351/2015 (Α' 164) και με το άρθρο 55 παρ. 6 του ν. 4386/2016 (Α' 83/11.5.2016), ορίζεται ότι: "Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από εισήγηση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής και γνώμη των αρμόδιων καλλιτεχνικών επιτροπών για τα Μουσικά και Καλλιτεχνικά Σχολεία και του Εποπτικού Συμβουλίου Δευτεροβάθμιας Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης (Ε.Σ.Δ.Ε.Ε.) για τις σχολικές μονάδες της Δευτεροβάθμιας Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης και του Εποπτικού Συμβουλίου Μουσουλμανικών Ιεροσπουδαστηρίων ..για τα Μουσουλμανικά Ιεροσπουδαστήρια..., που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως: α) Εγκρίνονται τα αναλυτικά προγράμματα των μαθημάτων όλων των τάξεων του ημερήσιου και εσπερινού ΓΕ.Λ... β) δ) Εξειδικεύονται και εναρμονίζονται με τον ειδικότερο σκοπό τους τα εκπαιδευτικά προγράμματα, καθώς και τα οικεία αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματα, των μαθημάτων που περιλαμβάνονται σε αυτά των μειονοτικών, ειδικών, εκκλησιαστικών, Μουσουλμανικών Ιεροσπουδαστηρίων Θράκης, μουσικών και καλλιτεχνικών λυκείων. ε) ...".

14. Επειδή, με την ήδη προσβαλλομένη απόφαση, η οποία εκδόθηκε κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 42 παρ. 2 περ. α. του νόμου 4186/2013 (Α' 192) και του άρθρου 2 παρ. 3 περιπτ. α. υποπερ. ηβ. του νόμου 3966/2011 (Α' 118) καθορίστηκε το πρόγραμμα σπουδών (Π.Σ.) του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Γενικό Λύκειο και ορίστηκαν, μεταξύ άλλων, τα εξής: "1. Γενικοί σκοποί της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης στο Λύκειο Ο

σχεδιασμός του νέου Προγράμματος Σπουδών (ΠΣ) στα Θρησκευτικά Λυκείου λαμβάνει υπόψη: Τη γενική και την ειδική σκοποθεσία της Εκπαίδευσης, σύμφωνα με το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, το οποίο απορρέει από το Σύνταγμα της Ελλάδας και τους βασικούς νόμους για την Εκπαίδευση και ειδικότερα το Λύκειο. Τις επιστημονικές προτάσεις της σύγχρονης θρησκευοπαιδαγωγικής, σε συνδυασμό με τις νέες θεωρίες μάθησης και διδακτικής μεθοδολογίας. Τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά των (μετ)εφήβων μαθητών, την προγενέστερη γνώση και τα μαθησιακά επιτεύγματα τους, τις εμπειρίες που κομίζουν από το περιβάλλον στο οποίο ζουν και επιπλέον τις προσδοκίες και τις ιδιαίτερες ανάγκες τους στο μαθησιακό πεδίο του Μαθήματος των Θρησκευτικών (ΜτΘ). Το πλαίσιο οργάνωσης, τις παιδαγωγικές αρχές, τους εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς καθώς και το σύστημα αξιολόγησης του Λυκείου. Τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό και την ανάπτυξη των περιεχομένων του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Την επικρατούσα τοπική θρησκευτική παράδοση, ως θεμελιώδη πυλώνα του θρησκευτικού γραμματισμού των μαθητών και το ευρύτερο θρησκευτικό και πολιτισμικό πλαίσιο το οποίο την περιβάλλει. Τη συνθετότητα του σύγχρονου κοινωνικού και πολιτισμικού ιστού, όπως διαμορφώνεται σε τοπικό, ευρωπαϊκό και οικουμενικό επίπεδο και τις ειδικές μορφωτικές και εκπαιδευτικές ανάγκες που προκύπτουν από αυτή. Επομένως, οι σκοποί της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο Λύκειο είναι: α) Η ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας, στην οποία συντελούν η θρησκευτικότητα και η κριτική κατανόηση της είτε κάποιος ακολουθεί μία θρησκεία είτε όχι. Η αντίληψη της αυτο-εικόνας και των ρόλων του εαυτού σε σχέση με τους άλλους είναι σημαντική στην εφηβεία και καθορίζει την ενήλικη ζωή. Η προσωπική ταυτότητα και η αφύπνιση της προσωπικότητας εξαρτάται από τη «θρησκευτική συνείδηση» του, την οποία καλλιεργεί

ελεύθερα στο σχολείο κυρίως με τη θρησκευτική εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η ηθική ανάπτυξη και η συμπεριφορά του εφήβου, εφόσον η θρησκευτική εκπαίδευση συνιστά γνωριμία με το θρησκευτικό φαινόμενο στην πολυμορφία και πολυπλοκότητα του και συζητά κατά βάση τα ηθικά και υπαρξιακά ερωτήματα των εφήβων μαθητών. Στη σύγχρονη θεώρηση της ταυτότητας του προσώπου, φυσικά, η θρησκευτική ταυτότητα σχετίζεται και με την ηθική, αξιακή και την πολιτ-(εια)κή αγωγή, στις οποίες και η θρησκευτική εκπαίδευση στοχεύει. β) Η καλλιέργεια ανθρωπιστικής και Ελληνικής παιδείας. Η ανθρωπιστική παιδεία στην εκπαίδευση μας είναι ανάγκη να θεμελιώνεται σε μian ερμηνευτική αναζήτηση νοήματος του βίου, να δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάλυση της φύσης του νοήματος αυτού, στα μορφωτικά αγαθά που χρειάζεται να διερευνήσουν και να ανακαλύψουν οι μαθητές/μαθήτριες ως απαραίτητη υποδομή για την ίδια τους τη ζωή. Στο σημείο αυτό τέμνεται η σχέση της ελληνικής κοινωνίας με τη διαχρονική παράδοση και τον πολιτισμό της Ορθοδοξίας. γ) Ο θρησκευτικός γραμματισμός. Ο έφηβος και στη συνέχεια ο ενήλικας δεν αρκεί να γνωρίζει κυριολεκτικά μόνο όρους, λέξεις και σύμβολα. Η γνώση του πλαισίου, το οποίο γεννά τις έννοιες και τις διαμορφώνει, αλλά και του πολιτισμικού φορτίου τους είναι η ουσία του θρησκευτικού γραμματισμού, ο οποίος στην εκπαίδευση αποτελεί μέρος του πολυγραμματισμού, δηλαδή της ικανότητας κατασκευής νοήματος σε διαφορετικά πολιτισμικά, κοινωνικά ή ειδικά συγκείμενα, καθώς και την ικανότητα χρήσης όχι μόνο αλφαβητικών αλλά και πολυτροπικών αναπαραστάσεων. Η γλώσσα και τα κείμενα δεν είναι ουδέτερα. Ο γραμματισμός επεκτείνεται σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα, γιατί υπάρχουν πολλοί τρόποι παραγωγής νοήματος, αλλά και συσχέτισης αυτών των νοημάτων. Με τον θρησκευτικό γραμματισμό ως ιδιαίτερο μέρος των πολυγραμματισμών,

ο μαθητής αποκτά τη δεξιότητα της λειτουργικής χρήσης αναπαραστάσεων, εννοιών, κρίσεων, γενικεύσεων, σχημάτων, εικόνων, συμβόλων, επικοινωνιακών μέσων, αφηγήσεων, νοημάτων και σημασιών, που αφορά στην κατανόηση των πάσης φύσεως κειμένων και μνημείων, στην κριτική ανάλυση και τέλος στον μετασχηματισμό της γνώσης, για να οδηγηθεί σε προσωπικές επιλογές και εφαρμογές των γνώσεων και των δεξιοτήτων. δ) Η κριτική θρησκευτικότητα με την έννοια της ολιστικής νοημοσύνης στην εκπαιδευτική διαδικασία στην οποία συμμετέχουν νους και καρδιά και η οποία διαμορφώνει ανθρώπους με «ζωηρή επιθυμία» για δικαιοσύνη και δημοκρατία. Στο πλαίσιο αυτό καλλιεργείται η κριτική προσέγγιση του θρησκευτικού φονταμενταλισμού. Οι μαθητές/μαθήτριες χρειάζεται να έχουν βασική πληροφόρηση και να ασκήσουν την κριτική σκέψη, ώστε να μπορούν να αποκωδικοποιούν τα στοιχεία αρχικά της σύγχρονης ιστορίας, αλλά και γενικά της ιστορίας που σχετίζονται με θρησκευτικά ζητήματα, καθώς και να ερμηνεύουν το παρελθόν και το παρόν του κόσμου στον οποίο ζουν. Η κριτική θρησκευτικότητα βασίζεται στον σεβασμό των άλλων και στον πλουραλισμό, χωρίς να παραιτείται κανένας από το ερώτημα για την αλήθεια της πίστης, η οποία είναι πάντοτε έτοιμη να λογοδοτήσει για την ελπίδα που εμπεριέχει (Α΄ Πέτρ. 3, 15). ε) Η γνωριμία και επικοινωνία με τον «άλλον». Οι μαθητές/μαθήτριες εξοικειώνονται με τον πλουραλιστικό χαρακτήρα της κοινωνίας στην οποία ζουν, συνειδητοποιούν τα θρησκευτικά της στοιχεία, αλλά και την πολλαπλότητα της προσωπικής τους ταυτότητας και την εξελικτική δυναμική της στις συλλογικές και κοινωνικές της εκφράσεις. στ) Η κοινωνικοποίηση όχι ως παθητική υιοθέτηση του κοινωνικού συστήματος, αλλά ως μία διαδικασία εξατομίκευσης (individuation), η οποία αναφέρεται ουσιαστικά, αφενός στη σχέση μεταξύ ανάπτυξης της προσωπικότητας, και, αφετέρου, της κοινωνικής ένταξης. Το σχολείο είναι

κοινότητα ολόπλευρης ζωής και γνώσης, κατεξοχήν εστία κοινωνικοποίησης. Το πρόσωπο δρα ενεργητικά στο περιβάλλον. Η θρησκευτική επίδραση αφορά όχι μόνο έναν καθοριστικό όρο του οικοπεριβάλλοντος του προσωπικού υποκειμένου (Εκκλησία, παράδοση, πολιτισμός, θρησκευτικές κοινότητες, τοπικές κοινωνίες, έθνος, προσωπική πίστη, πεποιθήσεις), αλλά δημιουργεί με αποτελεσματικό τρόπο τις κατάλληλες παιδαγωγικές προϋποθέσεις ανάπτυξης της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας συγχρόνως, λόγω περιεχομένου και σημασίας της θρησκευτικής γνώσης. ζ) Η λειτουργία της τάξης ως κοινότητας μάθησης Η θρησκευτική εκπαίδευση με την παιδαγωγική και διδακτική μέθοδο αλλά και με το θεολογικό περιεχόμενο της έχει πολλές δυνατότητες να εμπλακίσει ριζικά τη δημιουργία και καλλιέργεια κοινότητας, η οποία και ως έννοια σχετίζεται με την πίστη και την παράδοση του τόπου. 2. Η δομή του νέου Προγράμματος Σπουδών Η ανάπτυξη του νέου ΠΣ στα θρησκευτικά του Λυκείου, ακολουθεί ιεραρχικά την παρακάτω δομή: 1. Θεματικός προσανατολισμός της τάξης: Γενικός τίτλος. 2. Ειδικοί στόχοι της τάξης: Προσδιορίζουν αδρομερώς τις μαθησιακές επιδιώξεις σε κάθε τάξη. Βασίζονται στους γενικούς σκοπούς και στους παιδαγωγικούς και εκπαιδευτικούς άξονες του Λυκείου, τους οποίους υπηρετούν και εξειδικεύουν. 3. Θεματικές ενότητες της τάξης: Επιλεγμένες θεμελιώδεις θρησκευτικές έννοιες γύρω από τις οποίες συγκροτείται και αναπτύσσεται η μαθησιακή διαδικασία με βάση τους ειδικούς στόχους της τάξης. Κάθε βασική έννοια αποτελεί μια Θεματική Ενότητα (ΘΕ) και περιλαμβάνει πέντε (05) διδακτικά δώρα. Στην Α΄ και τη Β΄ τάξη αντιστοιχούν από πέντε (05) βασικές έννοιες με πέντε διδακτικά δώρα καθεμία (5X5 = 25), ενώ στη Γ΄ τάξη αντιστοιχούν τρεις (03) βασικές έννοιες με πέντε (04) διδακτικά δώρα καθεμία (3X4 = 12). 4. Διδακτικές Ενότητες της τάξης: Σε κάθε διδακτικό δώρο αναπτύσσεται μία

επιμέρους έννοια που παράγεται απαγωγικά από τη βασική έννοια της ΘΕ, με βάση τις παιδαγωγικές έρευνες και γνώσεις για τη μέση εφηβεία, τη σχέση των νέων με τη θρησκεία και το επίπεδο του θρησκευτικού τους γραμματισμού. Τα διδακτικά αποτελέσματα και το περιεχόμενο κάθε διδακτικής ενότητας σχεδιάζονται για να νοηματοδοτήσουν θρησκευτικά την επιμέρους έννοια της διδακτικής ενότητας υπό το πρίσμα όμως της βασικής έννοιας. 5. Στο Πρόγραμμα Σπουδών για κάθε Διδακτική Ενότητα περιλαμβάνονται στις ανάλογες στήλες: • Τα βασικά προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, που αποσαφηνίζουν όσα οι μαθητές/μαθήτριες θα πρέπει να γνωρίζουν ή να κάνουν (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις) επαρκώς μετά το τέλος του μαθήματος. • Τα βασικά κριτήρια αξιολόγησης της μαθησιακής διαδικασίας. • Η μέθοδος διδασκαλίας (βιωματική ή διερευνητική) και η αντίστοιχη θεματολογία των δραστηριοτήτων για κάθε στάδιο της. Η μέθοδος διδασκαλίας, οι δραστηριότητες και το εκπαιδευτικό υλικό προσδιορίζονται αναλυτικότερα στον Οδηγό Εκπαιδευτικού. Ακολουθούν πίνακες στους οποίους περιγράφεται το πρόγραμμα σπουδών (Π.Σ.) για κάθε τάξη. Ειδικότερα, στους πίνακες αυτούς ως “ειδικοί στόχοι” της Α΄ Τάξεως Λυκείου αναφέρονται οι εξής: “Οι μαθητές/μαθήτριες: 1. Να διερευνήσουν τη θρησκευτικότητα και ειδικότερα τη λατρεία ως συστατικό στοιχείο της ορθόδοξης χριστιανικής εκκλησίας. 2. Να μελετήσουν την επιρροή του θρησκευτικού γεγονότος στη διαμόρφωση της σύγχρονης πολιτισμικής πραγματικότητας των νέων. 3. Να ερευνήσουν τη θρησκευτική διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και της ατομικής και συλλογικής ευθύνης στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. 4. Να προσεγγίσουν ηθικά διλήμματα και προκλήσεις με θρησκευτικό περιεχόμενο και να τοποθετηθούν προσωπικά σε σχέση με αυτά. 5. Να αντιληφθούν τη θρησκευτική και ιδιαίτερα την ορθόδοξη

χριστιανική οπτική για την ύπαρξη του κακού και τις επιπτώσεις του στη ζωή τους. 6. Να καλλιεργήσουν κοινωνικές δεξιότητες στο πλαίσιο της μαθησιακής κοινότητας και να συνειδητοποιήσουν τη σημασία που έχει ο διάλογος, η συνεργασία και η αλληλεγγύη. 7. Να καλλιεργήσουν δεξιότητες και στάσεις επικοινωνίας, σεβασμού και αποδοχής με απώτερο στόχο τη δημιουργία αυθεντικών σχέσεων”, ενώ το πρόγραμμα για την Α΄ Τάξη Λυκείου διαρθρώνεται στις εξής πέντε θεματικές ενότητες (5 δίωρα η καθεμιά): 1. “άνθρωπος/πρόσωπο (με τις εξής διδακτικές ενότητες: αναζήτηση του Θεού, αυτογνωσία, επικοινωνία, ήθος, αγιότητα), 2. θρησκευτικότητα (με τις εξής διδακτικές ενότητες: πίστη, λατρεία, προσευχή, γιορτή, σωτηρία), 3. κοινότητα (με τις εξής διδακτικές ενότητες: εκκλησία, ευχαριστία, ενότητα, ταυτότητα, όρια/νόμος), 4. αξίες (με τις εξής διδακτικές ενότητες: ελευθερία, αγάπη, δικαιώματα, ισότητα, ευθύνη), 5. (με τις εξής διδακτικές ενότητες: αμαρτία, θάνατος, αδικία, φανατισμός, υποδούλωση/εξάρτηση) Ως “ειδικοί στόχοι” της Β΄ Τάξεως Λυκείου αναφέρονται οι εξής: “Οι μαθητές/μαθήτριες: 1. Να ανακαλύψουν απαντήσεις του χριστιανισμού σε κρίσιμα ερωτήματα που αφορούν στη σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, τον κόσμο και τον συνάνθρωπο. 2. Να διερευνήσουν αντιλήψεις και στάσεις, οι οποίες έχουν αφετηρία θρησκευτικές πεποιθήσεις για τον Θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο, στο περιβάλλον τους και στον εαυτό τους. 3. Να προσεγγίσουν κριτικά τον ρόλο των θρησκειών στη διαμόρφωση πεποιθήσεων, ιδεολογιών, αξιών και στερεοτύπων σε ομάδες και πρόσωπα. 4. Να εξετάσουν τα χριστιανικά κριτήρια σε ηθικά ζητήματα που αφορούν στη ζωή και στη συνύπαρξη. 5. Να διαπιστώσουν την ανάγκη για συνύπαρξη, αλληλογνωριμία, καταλλαγή και συνεργασία μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές ή χωρίς θρησκευτικές πεποιθήσεις. 6. Να αναπτύξουν επικοινωνιακές και κοινωνικές δεξιότητες στο πλαίσιο της

μαθησιακής κοινότητας σε επίπεδο θρησκευτικό, υπαρξιακό, αξιακό και ηθικό.), ενώ το πρόγραμμα για τη Β΄ Τάξη Λυκείου διαρθρώνεται στις εξής πέντε θεματικές ενότητες (5 δίωρα η καθεμιά): “1. Θεός (με τις εξής διδακτικές ενότητες: αποκάλυψη, δημιουργία, βίωμα, λύτρωση, αθεΐα) 2. Θρησκεία (με τις εξής διδακτικές ενότητες: ιερότητα, ανταμοιβή, παράδοση, μύηση, ιεροσύνη/ιερατείο) 3. Κοινωνία (με τις εξής διδακτικές ενότητες: πολίτης, στερεότυπα, πολυπολιτισμικότητα, διάλογος, εκκοσμίκευση) 4. Πολιτισμός (με τις εξής διδακτικές ενότητες: γλώσσα, μύθος, έκφραση, ιστορία, οικουμενικότητα) 5. Ηθική (με τις εξής διδακτικές ενότητες: βιοηθική, έρωτας, ζωή, συγχώρηση, εταιρότητα”. Τέλος, ως “ειδικούς στόχους της Γ΄ Τάξεως Λυκείου” αναφέρει η προσβαλλόμενη απόφαση τους εξής: “Οι μαθητές/μαθήτριες: 1. Να ανιχνεύσουν θρησκευτικές και ηθικές παραμέτρους σύγχρονων κοινωνικών, επιστημονικών και ηθικών ζητημάτων. 2. Να ανακαλύψουν τη θέση και τον ρόλο του χριστιανισμού και των θρησκειών απέναντι σε προβλήματα και προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας σε παγκόσμια και τοπική διάσταση. 3. Να διερευνήσουν τη σύνδεση του χριστιανικού οράματος για τη μεταμόρφωση της ζωής και του κόσμου με τη σύγχρονη διανόηση και τον πολιτισμό. 4. Να προσεγγίσουν κριτικά τις συλλογικές απόψεις και να εκφράσουν τις προσωπικές θέσεις με επιχειρήματα.”), ενώ το πρόγραμμα για τη Γ΄ Τάξη Λυκείου διαρθρώνεται στις εξής τρεις θεματικές ενότητες: “1. Διλήμματα (με τις εξής διδακτικές ενότητες: επιστήμη, τεχνολογία, γενετική, οικολογία) 2. Προκλήσεις (με τις εξής διδακτικές ενότητες: πλούτος, εργασία, συμβίωση, επανάσταση) 3. Όραμα (με τις εξής διδακτικές ενότητες: ειρήνη, δικαιοσύνη, ευτυχία, μεταμόρφωση)”. Όπως αναφέρεται στην προσβαλλόμενη απόφαση, η μέθοδος διδασκαλίας, οι δραστηριότητες και το εκπαιδευτικό υλικό προσδιορίζονται αναλυτικότερα στον Οδηγό Εκπαιδευτικού. Στον εν λόγω

Οδηγό γίνεται επίσης μια κριτική περιγραφή των προηγούμενων Π.Σ. για τα Θρησκευτικά στο Λύκειο και εκτίθενται η φιλοσοφία και οι βασικές αρχές του Π.Σ. Ειδικότερα, στον Οδηγό Εκπαιδευτικού επικρίνεται η επίδραση στα εγχειρίδια της περιόδου 1977 – 1981, (τα οποία φέρονται να “διαπνέονται από ένα πνεύμα κατηχητισμού και ενδοστρέφειας”), “μιας συντηρητικής θεολογίας” και η “δυσκολία απεγκλωβισμού από στερεότυπα και τρόπους σκέψης” (σελ. 11), επισημαίνεται δε η ανάγκη αλλαγής σε σχέση με τα ισχύοντα αναλυτικά προγράμματα για τα Θρησκευτικά στο Λύκειο (σελ. 13) και η “ανάγκη για ένα νέο σχεδιασμό του μαθήματος, με βάση τα σύγχρονα πρότυπα αλλά και συνθήκες της κοινωνίας του 21ου αιώνα, ο οποίος να ξεπερνά τη μέχρι τώρα πρόσδεση του μαθήματος στη τυπική διαίρεση της ακαδημαϊκής θεολογίας σε επιμέρους κλάδους” (σελ. 14). Περαιτέρω, αναφέρεται, ότι “το νέο Π.Σ. στα Θρησκευτικά Λυκείου συγκροτεί μια νέα παιδαγωγική πρόταση..., δίνει προτεραιότητα, ώστε κάθε μαθητής ή μαθήτρια, ανεξάρτητα από τη θρησκευτική του/της δέσμευση να μαθαίνει τη θρησκευτική γλώσσα και τη γραμματική της..., δίνει έμφαση στην ορθόδοξη θεολογική παράδοση... και παράλληλα είναι εμπλουτισμένο με αναφορές σε άλλες χριστιανικές παραδόσεις και θρησκευόμενα” (σελ. 16)? αναφέρεται επίσης ότι “το νέο Π.Σ. στα Θρησκευτικά Λυκείου έχει, στη φιλοσοφία του, πραγματιστική βάση με κάποιες επιρροές από τον υπαρξισμό που αφορούν κυρίως στη φύση της γνώσης, στο ρόλο του/της εκπαιδευτικού και στην έμφαση στη μάθηση... αξιοποιεί σύγχρονες προσεγγίσεις του εποικοδομητισμού, σύμφωνα δε με τις αρχές του υπαρξισμού ο/η εκπαιδευτικός στοχεύει στο να βοηθήσει τον μαθητή/μαθήτρια να καλλιεργήσει προσωπική επιλογή και να αναπτύξει ταυτότητα... να γίνει αυθεντικό και υπεύθυνο άτομο.....” (σελ. 17). Τέλος, στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού αναφέρεται ότι “το νέο Π.Σ. στα

Θρησκευτικά Λυκείου... απευθύνεται όχι στους ορθόδοξους μαθητές/στις ορθόδοξες μαθήτριες αλλά σε όλους/όλες, ανεξάρτητα από εθνική καταγωγή ή θρησκευτική και ομολογιακή ταυτότητα” (σελ. 22). Όπως, όμως, προκύπτει από την ίδια προσβαλλομένη απόφαση (άρθρο μόνο παρ. 1: “... οι σκοποί της θρησκευτικής εκπαίδευσης είναι α) η ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας... είτε κάποιος ακολουθεί μια θρησκεία είτε όχι...””) και, όπως ρητώς αναφέρεται στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού (σελ. 22) που τη συνοδεύει το νέο Π.Σ. απευθύνεται όχι μόνο στους ορθόδοξους μαθητές αλλά σε όλους “ανεξάρτητα από... θρησκευτική ή ομολογιακή ταυτότητα”. Εξάλλου, στην προσβαλλομένη απόφαση αναφέρεται μάλιστα ότι “για τον σχεδιασμό του επίμαχου προγράμματος ελήφθη υπ’ όψιν η γενική και ειδική σκοποθεσία της εκπαίδευσης σύμφωνα με το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, το οποίο απορρέει από το Σύνταγμα της Ελλάδος και τους βασικούς νόμους για την εκπαίδευση και ειδικότερα το Λύκειο”, από το περιεχόμενο, όμως, της αποφάσεως αυτής, τις προπαρασκευαστικές της εργασίες, (έκθεση πεπραγμένων και πόρισμα, από 15/6/2016, της συσταθείσης προς τούτο ειδικής επιτροπής του ΙΕΠ) και από τον Οδηγό του Εκπαιδευτικού που την συνοδεύει, προκύπτει ότι κατά την κατάρτιση του επίμαχου Π.Σ. ουδώς ελήφθησαν υπ’ όψιν οι σχετικές με το αντικείμενο νομικές δεσμεύσεις που απορρέουν από νομοθετικές και υπερνομοθετικές, ιδίως συνταγματικές, ρυθμίσεις, αλλά, αποκλειστικώς οι, κατά τους συντάκτες του προγράμματος, σύγχρονες θεολογικές, παιδαγωγικές, φιλοσοφικές, ψυχολογικές και κοινωνιολογικές απόψεις. Συναφώς παρατηρείται ότι μεταξύ των επτά σκοπών της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο Λύκειο οι οποίοι περιγράφονται στην παρ. 1 του άρθρου μόνου της προσβαλλομένης, δεν περιλαμβάνεται ο προεκτεθείς, κατά το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος, αποκλειστικός σκοπός της θρησκευτικής

εκπαιδύσεως, η ανάπτυξη, δηλαδή, η εμπέδωση και η ενίσχυση, της ορθόδοξης χριστιανικής συνειδήσεως των ορθόδοξων χριστιανών μαθητών, στο σκοπό δε αυτό δεν γίνεται καμμία αναφορά στα κεφάλαια του Οδηγού του Εκπαιδευτικού τα οποία περιγράφουν τη φιλοσοφία και τις βασικές αρχές (σελίδες 16 – 18) και τα κριτήρια (σελίδες 20 – 36) για τη σύνταξη του νέου Π.Σ. Περαιτέρω, ως προς το περιεχόμενο του επίμαχου Π.Σ., από το σύνολο της ύλης του ΜτΘ, όπως αυτή περιγράφεται στα προγράμματα σπουδών κάθε τάξης, προκύπτει ότι το αντικείμενο του μαθήματος αυτού στο Λύκειο δέν συνίσταται στη διδασκαλία, κατά τρόπο πλήρη και σαφή (με οριοθέτησή της έναντι άλλων θρησκευτικών διδασκαλιών) των δογμάτων, των ηθικών αξιών, των παραδόσεων και του πνεύματος εν γένει της Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, όπως επιβάλλεται από το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος, ώστε να αναπτύσσεται περαιτέρω, σε σχέση με την αντίστοιχη διδασκαλία στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο, η ορθόδοξη χριστιανική συνείδηση των μαθητών που ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα, με τη μετάδοση σε αυτούς του φρονήματος, του ήθους και της πνευματικότητας της Ορθοδοξίας. Πιο συγκεκριμένα, σε καμμία διδακτική ενότητα των τριών Τάξεων του Λυκείου, η διδακτέα ύλη δεν αναφέρεται αποκλειστικώς στη διδασκαλία της Ορθοδοξίας και μάλιστα κατά τρόπο σαφή και διακριτό σε σχέση με άλλες θρησκευτικές διδασκαλίες ώστε να μη προκαλείται σύγχυση σε σχέση με αυτές. Ειδικότερα, στη Γ΄ Τάξη του Λυκείου -στην οποία το μάθημα των Θρησκευτικών διδάσκεται μόνο επί 25 ώρες διδασκαλίας- ρητή αναφορά στην Ορθόδοξη Εκκλησία, όχι αποκλειστικώς αλλά εκ παραλλήλου προς άλλες χριστιανικές ομολογίες και άλλες θρησκείες, γίνεται μόνο σε 3 από τις 12 διδακτικές ενότητες [2.1 (πλούτος), 2.3 (συμβίωση) και 3.1 (ειρήνη)]. Στις λοιπές τάξεις αναφορά στην Ορθοδοξία γίνεται μόνο -εκ παραλλήλου και ισοτίμως προς άλλες χριστιανικές ομολογίες και άλλες

θρησκείες- σε 6 από τις 25 διδακτικές ενότητες της Α΄ Τάξης του Λυκείου [1.3 (επικοινωνία), 2.2 (λατρεία), 2.4 (γιορτή), 2.5 (σωτηρία), 3.4 (ταυτότητα) και 5.2 (θάνατος)] και σε 4 από τις 25 διδακτικές ενότητες της Β΄ Τάξης του Λυκείου [2.5 (ιεροσύνη – ιερατείο), 4.1 (γλώσσα), 4.2 (μύθος) και 5.2 (έρωτας)]. Πρόκειται για ένα Π.Σ., του οποίου η αναφορά στην Ορθοδοξία είναι, εν όψει των ανωτέρω, ανεπαρκής όχι μόνο ποσοτικά αλλά και ποιοτικά, καθώς με το πρόγραμμα αυτό δεν οριοθετείται, ως προς τα δόγματα, τις ηθικές αξίες, τις παραδόσεις και το εν γένει πνεύμα της, η διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, με επισήμανση των χαρακτηριστικών της στοιχείων που τη διακρίνουν από άλλες χριστιανικές ομολογίες και άλλες θρησκείες. Άλλωστε, στο επίμαχο Π.Σ. δεν οριοθετούνται μεταξύ τους ούτε οι διδασκαλίες των άλλων χριστιανικών ομολογιών και των άλλων θρησκειών με επισήμανση των μεταξύ τους διαφορών, αντιθέσεων και συγκρούσεων (επί θεμάτων θεολογικών αλλά και σε επίπεδο ηθικών αντιλήψεων και τρόπου ζωής) ? τούτο δε, στο πλαίσιο συγκεκριμένης παιδαγωγικής αντιλήψεως και προς επιδίωξη ευρύτερων κοινωνικών σκοπών (αποδοχή της εταιρότητας, υπέρβαση των στερεοτύπων, αποφυγή του φανατισμού και της μισαλλοδοξίας). Με την ως άνω, όμως, ποιοτική και ποσοτική ανεπάρκεια ως προς τη διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας -ενώ παρέχεται ελλιπής πληροφόρηση και ως προς τις διδασκαλίες των άλλων, πέραν της Ορθοδοξίας, χριστιανικών ομολογιών και θρησκειών- προκαλείται σύγχυση στη θρησκευτική συνείδηση των ορθοδόξων χριστιανών μαθητών, στους οποίους αποκλειστικώς, όπως έχει εκτεθεί, μπορεί να απευθύνεται κατά τα άρθρα 16 παρ. 2 και 13 παρ. 1 του Συντάγματος το μάθημα των Θρησκευτικών, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται, κατά την πρώτη από τις συνταγματικές αυτές διατάξεις, η ανάπτυξη της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκευτικής συνειδήσεως. Εξάλλου, με την προσβαλλομένη απόφαση, όπως

προκύπτει από το σώμα της (παρ. 1 στοιχείο δ΄ του άρθρου μόνου αυτής) και από τον Οδηγό του Εκπαιδευτικού, στον οποίο αυτή παραπέμπει, προωθείται η αντίληψη ότι η θρησκευτική πίστη μπορεί και πρέπει να είναι “κριτική” (βλ. π.χ. στη σελίδα 31 του εν λόγω Οδηγού: “η πίστη είναι αντικείμενο διαπραγματεύσεως στο πλαίσιο του ΜτΘ”, στη σελίδα 69: “κριτικός αναστοχασμός” για τη πίστη στον Τριαδικό Θεό και στη σελίδα 124 αυτού: “αναστοχασμός” της αφήγησης της Γενέσεως για τη πτώση των πρωτοπλάστων) το στοιχείο δε αυτό κλονίζει την ορθόδοξη χριστιανική συνείδηση, την οποία διαμορφώνουν, ήδη πριν από την έναρξη του σχολικού τους βίου, οι μαθητές στο πλαίσιο της οικογενείας τους, και είναι ικανό, δεδομένου ότι οι έφηβοι μαθητές δέν διαθέτουν ακόμη την ωριμότητα και την κριτική αντίληψη των ενηλίκων, να τους εκτρέψει από την ορθόδοξη χριστιανική συνείδησή τους. Πέραν δε τούτων, με το Π.Σ. του ΜτΘ για το Λύκειο που εισάγει η προσβαλλομένη απόφαση δεν επιχειρείται ούτε καν η “θρησκευτιολογικού” τύπου μετάδοση γνώσεων και πληροφοριών για τα δόγματα, τις ηθικές αξίες και τις παραδόσεις της Ορθοδοξίας ή άλλων χριστιανικών ομολογιών ή άλλων θρησκειών, αλλά η επεξεργασία εννοιών (όπως η επικοινωνία, η ταυτότητα, η ελευθερία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η πολυπολιτισμικότητα, ο διάλογος, η έκφραση η εταιρότητα, η οικολογία), εννοιών οι οποίες ανάγονται σε διάφορες επιστήμες ή διδακτικά αντικείμενα (όπως η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η νομική και πολιτική επιστήμη, η φιλοσοφία, οι τέχνες) και οι οποίες (έννοιες) εξετάζονται απλώς και από θρησκευτική - όχι αποκλειστικώς ορθόδοξη χριστιανική-οπτική γωνία. Τέλος, όπως προκύπτει από τον Οδηγό του Εκπαιδευτικού που συνοδεύει την προσβαλλομένη απόφαση στις μεθόδους διδασκαλίας του ΜτΘ περιλαμβάνονται ως “ενδεικτικές δραστηριότητες” ή ως “προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό”, εκτός άλλων (π.χ.

κινηματογραφικές ταινίες, βίντεο, λογοτεχνικά κείμενα, ζωγραφικοί πίνακες), και τραγούδια ξένα (σελίδες 95, 222 κ.ά.) και ελληνικά τα οποία, όπως προκύπτει από το περιεχόμενο ή από τους τίτλους τους [π.χ. τραγούδια “με θέμα τον έρωτα και τη φιλία” (σελίδα 60), “ο Μεγάλος Ερωτικός” (σελίδα 60), “ο Μπαγάσας” (σελίδα 59, 60), “Έλσα σε Φοβάμαι” (σελίδα 137), “Ανόητες Αγάπες” (σελίδα 222)] παρίστανται όλως απρόσφορα για τη μετάδοση στους μαθητές της έννοιας του ιερού εν γένει και, ιδίως, του βιώματος της ιερότητας όπως αυτό έχει αποτυπωθεί στη λειτουργική ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και στη παράδοση της Ορθοδοξίας. Από το σύνολο των προεκτεθέντων, κυρίως δε από το προπαρατεθέν περιεχόμενο των δυο παραγράφων του άρθρου μόνου της προσβαλλομένης καθίσταται σαφές ότι με το Π.Σ. που εισάγεται με την εν λόγω υπουργική απόφαση καθοδηγούνται οι μαθητές προς ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης και ζωής αποσυνδεδεμένο από τη διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας και προς ένα σύστημα αξιών που νοθεύει τη διδασκαλία αυτή.

15. Επειδή, από όλα τα ανωτέρω συνάγεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση έρχεται σε αντίθεση α) προς την διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος (η οποία αποτελεί το βασικό νομικό θεμέλιο για τη ρύθμιση του επίμαχου ζητήματος), διότι, με το επίμαχο πρόγραμμα σπουδών που εισάγει για το Λύκειο, φαλκιδεύεται ο σκοπός τον οποίο επιβάλλεται να διασφαλίζει κατά την εν λόγω συνταγματική διάταξη η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών, η ανάπτυξη δηλαδή της ορθόδοξης χριστιανικής συνειδήσεως των μαθητών που ανήκουν στην επικρατούσα θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, β) προς την διάταξη του άρθρου 13 παρ. 1 του Συντάγματος που κατοχυρώνει ως απαραβίαστη την ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, διότι -ενώ, κατά τα προεκτεθέντα, η προσβαλλόμενη

απόφαση θα έπρεπε να απευθύνεται αποκλειστικά στους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές και να κατατείνει στην εμπέδωση και ενίσχυση της ορθόδοξης χριστιανικής συνειδήσεώς τους- με τη σύγχυση που προκαλείται, όπως έχει εκτεθεί, από το προπεριγραφέν πρόγραμμα σπουδών και με τον επιδιωκόμενο δι’ αυτού “αναστοχασμό” των εφήβων μαθητών, η εν λόγω απόφαση κλονίζει την ορθόδοξη χριστιανική συνείδηση, την οποία, ήδη πριν από την έναρξη του σχολικού βίου διαμορφώνουν οι μαθητές αυτοί στο πλαίσιο του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, είναι δε ικανή η εισαγόμενη με την προσβαλλόμενη απόφαση διδασκαλία ως επέμβαση στον ευαίσθητο ψυχικό κόσμο των μαθητών αυτών που δεν διαθέτουν ακόμη την ωριμότητα και την κριτική αντίληψη των ενηλίκων, να τους εκτρέψει από την ορθόδοξη χριστιανική συνειδήσή τους, γ) προς την διάταξη του άρθρου 2 του ΠΠΠ της ΕΣΔΑ, διότι προσβάλλει το ευθέως καθιερούμενο από την διάταξη αυτή δικαίωμα των ανηκόντων στην επικρατούσα θρησκεία ορθόδοξων χριστιανών γονέων να διασφαλίσουν τη μόρφωση και εκπαίδευση των παιδιών τους σύμφωνα με τις δικές τους θρησκευτικές πεποιθήσεις και δ) προς την συνταγματικώς κατοχυρωμένη αρχή της ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1 του Σ) και προς το άρθρο 14 (σε συνδυασμό με το άρθρο 9) της ΕΣΔΑ, διότι στερεί από τους μαθητές του ορθοδόξου χριστιανικού δόγματος το δικαίωμα να διδάσκονται αποκλειστικώς τα δόγματα, τις ηθικές αξίες και τις παραδόσεις της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, ενώ η νομοθεσία, όπως έχει εκτεθεί, προβλέπει για μαθητές ρωμαιοκαθολικούς, εβραίους και μουσουλμάνους τη δυνατότητα να διδάσκονται αποκλειστικώς τα δόγματα της πίστεώς τους (όχι δε και τα δόγματα άλλων θρησκειών), μάλιστα δε από δασκάλους προτεινόμενους από την οικεία θρησκευτική κοινότητα. Κατά δε την ειδικότερη και συγκλίνουσα ως προς το αποτέλεσμα γνώμη του Αντιπροέδρου

Ι. Γράβαρη και των Συμβούλων Μ. Γκορτζολίδου και Μ. Σωτηροπούλου, οι ρυθμίσεις της προσβαλλόμενης κανονιστικής απόφασης είναι ανίσχυρες, διότι από το περιεχόμενό τους, όπως έχει περιγραφεί, προκύπτει ότι η σχετική διδακτέα ύλη, απευθυνόμενη σε όλους εν γένει τους μαθητές, είναι τέτοια κατά το είδος και την έκτασή της, ώστε να κυριαρχεί η παροχή και επεξεργασία πληροφοριών και γνώσεων αναφορικά με το περιεχόμενο της θρησκείας εν γένει, των επί μέρους εκφάνσεών του στα διάφορα θρησκευόμενα και των σχετικών συγκριτικών και γενικότερων προβληματισμών, σε τρόπο που να παραβιάζεται η, σύμφωνα με την γνώμη αυτή, συνταγματική υποχρέωση της διαμόρφωσης της θρησκευτικής εκπαίδευσης των Ελλήνων έτσι, ώστε να αποβλέπει προεχόντως στην μετάδοση του βιώματος του ιερού, αντλούμενου, κατά πρόσφορο τρόπο, από την χριστιανική ορθοδοξία. Αντιθέτως, κατά την μειοψηφήσασα γνώμη, την οποία υποστηρίζουν οι Σύμβουλοι Ι. Μαντζουράνης, Σ. Χρυσικοπούλου, Θ. Αραβάνης, Μ. Πικραμένος και Α.Μ. Παπαδημητρίου, η προσβαλλόμενη πράξη, η οποία εκδόθηκε κατόπιν γνωμοδοτήσεως των αρμόδιων επιστημονικών οργάνων και φορέων της εκπαιδευτικής κοινότητας, και αφού ακούσθηκαν οι απόψεις της Εκκλησίας, υπηρετεί τους σκοπούς της παροχής από το Κράτος θρησκευτικής εκπαίδευσης πολυφωνικής και αξιολογικά ουδέτερης, παρουσιάζει επαρκώς τη διδασκαλία της Ορθοδοξίας, όπως προβλέπει το Σύνταγμα και οι διατάξεις των διεθνών συμβάσεων που παρατέθηκαν σε προηγούμενη σκέψη, κινείται δε εντός των ορίων των εξουσιοδοτικών διατάξεων, που είναι ερμηνευτέες σύμφωνα με τις ανωτέρω αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεις. Επομένως οι αντίθετοι λόγοι ακυρώσεως,

οι οποίοι ερείδονται σε εσφαλμένη ερμηνεία των κρίσιμων διατάξεων, πρέπει να απορριφθούν ως αβάσιμοι, ενώ η περαιτέρω αμφισβήτηση της ουσιαστικής κρίσεως και των παιδαγωγικών επιλογών της Διοικήσεως είναι απαράδεκτη και εκφεύγει του δικαστικού ελέγχου, ο οποίος εν προκειμένω είναι οριακός.

16. Επειδή, με τα δεδομένα αυτά και σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, η κρινόμενη αίτηση πρέπει να γίνει, στο σύνολό της, δεκτή και να ακυρωθεί η προσβαλλόμενη απόφαση, κατά τα βασίμως προβαλλόμενα.

Δ ι ά τ α ύ τ α

Απορρίπτει την κρινόμενη αίτηση καθ' ό μέρος ασκείται από τον πέμπτο των αιτούντων, κατά τα εις το αιτιολογικό.

Δέχεται την κρινόμενη αίτηση ως προς τους λοιπούς αιτούντες.

Ακυρώνει την υπ' αρ. 143579/Δ2/7.9.2016 απόφαση του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, με τίτλο: «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Θρησκευτικά Γενικού Λυκείου» (Β' 2906/13.9.2016).

Β. Θρησκευτική ελευθερία

Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ 347/ 2002

Κατά την σημερινή συνεδρίαση το Τμήμα συνήλθε υπό την ανωτέρω σύνθεση¹ στην αίθουσα διασκέψεων προς επεξεργασίαν του ανωτέρω σχεδίου Π. Διατάγματος,² διαβιβασθέντος εις το Συμβούλιο της Επικρατείας από τη Γενική Γραμματεία του Υπουργικού Συμβουλίου με το 1083/1.5.2002 έγγραφό της, που πρωτοκολλήθηκε την 9.5.2002.

¹ Κ. Μενουδάκος, Αντιπρόεδρος, Προεδρεύων σε αναπλήρωση του Προέδρου του Ε' Τμήματος, Αικ. Σακελλαροπούλου, Σύμβουλος, Θ. Αραβάνης, Πάρεδρος, Β. Μαντζουράνης, Γραμματέας

² Σχεδίου διατάγματος «Διορισμός ή πρόσληψη πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε θέσεις εκπαιδευτικού προσωπικού της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης»

Στην αρχή ο εισηγητής ανέφερε ότι με το υπό επεξεργασία σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος, το οποίο προτείνεται από τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και τον Υφυπουργό Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, επιχειρείται, κατ' επίκληση, ιδίως, των διατάξεων του άρθρου 1 παρ. 2 του ν. 2431/96 «Διορισμός ή πρόσληψη πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Δημόσια Διοίκηση» (Α' 175), ο καθορισμός των θέσεων εκπαιδευτικού προσωπικού της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, στις οποίες επιτρέπεται ο διορισμός ή η πρόσληψη πολιτών των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη συνέχεια, ο εισηγητής εξέθεσε τη γνώμη του επι των ζητημάτων που ανακύπτουν από την επεξεργασία του σχεδίου και το Τμήμα, μετά από διαλογική συζήτηση, γνωμοδότησε ως εξής:

1. Όμοιο σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος έτυχε ήδη επεξεργασίας από το Τμήμα με το ΠΕ 612/2001, με το οποίο κρίθηκε ότι το σχέδιο ευρίσκει, κατ' αρχήν, νόμιμο έρεισμα στις διατάξεις του άρθρου 1 παράγρ. 2 του ανωτέρω ν. 2431/96, τις οποίες επικαλείται στο προοίμιό του, διατυπώθηκαν δε περαιτέρω ορισμένες παρατηρήσεις επί των ρυθμίσεων αυτού. Ήδη, το σχέδιο υποβάλλεται εκ νέου προς επεξεργασία εν όψει της υπογραφής του από τον νέο Υφυπουργό Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης Σταύρο Μπένο.

2. Το άρθρο 3 του σχεδίου, κατόπιν σχετικής νομοτεχνικής παρατηρήσεως που διατυπώθηκε με το ΠΕ 612/2001, ορίζει ότι «Στα μονοθέσια, διθέσια και τριθέσια δημοτικά σχολεία τοποθετούνται πολίτες των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης μόνον εφ' όσον είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι». Ως νόμιμο έρεισμα της ρυθμίσεως αυτής η Διοίκηση επικαλείται ήδη, το πρώτον, τις διατάξεις του άρθρου 16 του ν. 1771/88 (Α' 88), το

οποίο φέρει τον τίτλο «Διορισμοί ετερόδοξων και ετερόθρησκων εκπαιδευτικών» και ορίζει τα εξής: «1. Υποψήφιοι για διορισμό δάσκαλοι και νηπιαγωγοί, άλλου, δόγματος ή θρησκεύματος, διορίζονται και τοποθετούνται σε δημόσια πολυθέσια δημοτικά σχολεία ή διθέσια νηπιαγωγεία κατά περίπτωση, εφ' όσον έχουν τα προσόντα των άρθρων 12 και 13 του ν.1566/85. 2. Στις περιπτώσεις της προηγούμενης παραγράφου, οι εκπαιδευτικοί αυτοί δε διδάσκουν το μάθημα των θρησκευτικών, παρά μόνο σε μαθητές ίδιου προς αυτούς δόγματος ή θρησκεύματος, εφ' όσον το μάθημα αυτό προβλέπεται. 3. Είναι δυνατός ο διορισμός των εκπαιδευτικών της παραγράφου 1 και σε μονοθέσια δημοτικά σχολεία και νηπιαγωγεία, εφ' όσον φοιτούν σ' αυτά μαθητές του ίδιου δόγματος ή θρησκεύματος». Το άρθρο αυτό, με το οποίο θεσπίζονται προϋποθέσεις διορισμού σε, θέσεις εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, έχει εφαρμογή και στην παρούσα περίπτωση σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 του ν. 2431/96, το οποίο ορίζει ότι ο κατά το άρθρο 1 του νόμου αυτού διορισμός ή πρόσληψη πολιτών των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης «γίνεται υπό τις προϋποθέσεις και κατά τις διαδικασίες που προβλέπονται από την κείμενη νομοθεσία για τους Έλληνες πολίτες, με εξαίρεση μόνο την προϋπόθεση της ελληνικής ιθαγένειας». Εν όψει τούτων, εφ' όσον η Διοίκηση επικαλείται ήδη, το πρώτον, ως έρεισμα του άρθρου 3 του σχεδίου, διάταξη νόμου η οποία δεν είχε τεθεί υπ' όψη του Τμήματος κατά την προηγούμενη επεξεργασία με το ΠΕ 612/2001, το άρθρο 3 του σχεδίου υπόκειται εκ νέου σε επεξεργασία (βλ. ΠΕ 211/88). Ειδικότερα, πρέπει πρώτα να διευκρινισθεί η έννοια των διατάξεων του άρθρου 16 του ν. 1771/88, εν αναφορά, ιδίως, προς τις διατάξεις του άρθρου 13 του Συντάγματος περί θρησκευτικής ελευθερίας, και, ακολούθως, να εξετασθεί αν η επιχειρούμενη με το άρθρο 3 του σχεδίου ρύθμιση είναι σύμφωνη προς τις

διατάξεις του εν λόγω άρθρου 16 του ν.1771/88.

Το Σύνταγμα ορίζει στο άρθρο 13 ότι : «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός... 4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους». Με τις διατάξεις της παραγρ. 1 του ανωτέρω άρθρου 13 του Συντάγματος, οι οποίες είναι θεμελιώδεις, ως μη υποκείμενες, σύμφωνα με το άρθρ. 110 παρ. 1 αυτού, σε αναθεώρηση, προστατεύεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, ως ειδικότερη εκδήλωση της θρησκευτικής ελευθερίας, και καθιερώνεται η θρησκευτική ισότητα, δηλαδή η ίση μεταχείριση, ανεξάρτητα από θρησκευτικές πεποιθήσεις, στην απόλαυση όχι μόνο των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, αλλά όλων των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η έννομη τάξη. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, με την οποία προστατεύεται προεχόντως το ενδιάθετο φρόνημα του ατόμου αναφορικά με το θείο από κάθε κρατική επέμβαση, είναι απαραβίαστη και υπόκειται μόνο στους περιορισμούς της παρ. 4 του άρθρου αυτού, περιλαμβάνει δε, μεταξύ άλλων, και το δικαίωμα του ατόμου να μην αποκαλύπτει το θρήσκευμα ή τις θρησκευτικές εν γένει πεποιθήσεις του. Επομένως, κανένας δεν μπορεί να εξαναγκασθεί με οποιονδήποτε τρόπο, να αποκαλύψει, είτε αμέσως είτε εμμέσως, το θρήσκευμα ή τις θρησκευτικές εν γένει πεποιθήσεις του. Διάφορο δε είναι το ζήτημα της οικειοθελούς προς τις κρατικές αρχές γνωστοποιήσεως του θρησκειώματος του ατόμου, για την άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η έννομη τάξη για την προστασία της θρησκευτικής

ελευθερίας (π.χ. η μη εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων για λόγους αντιρρήσεων συνειδήσεως, η απαλλαγή από τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών και από συναφείς σχολικές υποχρεώσεις, όπως ο εκκλησιασμός και η ομαδική προσευχή, κλπ. -ΣΕ 2280-85/2001 Ολομ.). Εξ άλλου, μεταξύ των πολιτικών δικαιωμάτων, η απόλαυση των οποίων κατοχυρώνεται στα πλαίσια του ανωτέρω ατομικού δικαιώματος ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, περιλαμβάνεται, κατά την παρ. 4 του άρθρου 4 του Συντάγματος, η κατάληψη δημοσίας θέσεως από Έλληνα πολίτη (ή από μη Έλληνα πολίτη, εφ, όσον προβλέπεται τούτο από ειδικό νόμο, όπως είναι ο ν. 2431/96). Συνεπώς, ούτε με τυπικό νόμο, ούτε με διοικητική πράξη, εκδιδόμενη κατ' εξουσιοδότηση τέτοιου νόμου, μπορεί να θεσπισθεί ως τυπικό προσόν ή κώλυμα για την κατάληψη θέσεως σε δημόσια υπηρεσία η πίστη ή, αντίστοιχα, η αποχή από την πίστη σε θρησκευτική δοξασία (πρβλ. ΣΕ 4045/83, ΠΕ 432/2001, 485/98, 365/97, 644/94, 536/87).

Περαιτέρω, ναι μεν το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζει ότι σκοπός της παιδείας είναι, μεταξύ των άλλων, και η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών, κατά την έννοια, όμως, της διατάξεως αυτής, η οποία πρέπει να ερμηνευθεί σε συνδυασμό με τις προαναφερθείσες διατάξεις του άρθρου 13 του Συντάγματος, ο ειδικότερος αυτός σκοπός της παιδείας υλοποιείται με την πρόβλεψη του μαθήματος των θρησκευτικών ως υποχρεωτικού μαθήματος του σχολικού προγράμματος, το οποίο οι διδάσκαλοι οφείλουν να διδάξουν.

Ερμηνευόμενες εντός του συνταγματικού αυτού πλαισίου, οι διατάξεις του άρθρου 16 του ν. 1771/88 δεν έχουν την έννοια ότι θεσπίζεται απαγόρευση διορισμού διδασκάλων ή νηπιαγωγών ή τοποθέτησής τους σε ορισμένες κατηγορίες μονάδων πρωτοβάθμιας

εκπαίδευσης με βάση το θρήσκευμα είτε των ιδίων των διοριζομένων, είτε των μαθητών της σχολικής μονάδας στην οποία πρόκειται να τοποθετηθούν αυτοί, δεδομένου ότι ούτε η υπηρεσία δικαιούται να ερευνήσει ή να καταγράψει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους, ούτε οι διδάσκαλοι ή οι μαθητές υποχρεούνται να τις αποκαλύψουν εκ των προτέρων για το σκοπό αυτόν. Η ερμηνεία αυτή δεν έρχεται σε αντίφαση προς το γεγονός ότι οι διοριζόμενοι ενδέχεται να διδάξουν και το μάθημα των θρησκευτικών, όπου αυτό προβλέπεται, διότι, όπως ήδη εκτέθηκε, οι διδάσκαλοι υποχρεούνται να διδάξουν και το εν λόγω μάθημα (όπως, άλλωστε, και τα λοιπά μαθήματα του σχολικού προγράμματος), τηρώντας τις κείμενες διατάξεις που καθορίζουν το ωρολόγιο πρόγραμμα και τη διδακτέα ύλη του μαθήματος αυτού [βλ. άρθ. 2 του Π.Δ. 583/82 (Α' 107) και τα Π. Δ/τα 374/91 (Α' 133), 120/93 (Α' 52) και 403/93 (Α' 172)]. Διάφορο είναι το ζήτημα της τυχόν αδυναμίας συγκεκριμένου διδασκάλου να διδάξει το μάθημα των θρησκευτικών για το λόγο ότι η διδακτέα ύλη, που καθορίζεται στην ισχύουσα νομοθεσία περιλαμβάνει συστηματική κατήχηση και διδασκαλία ορισμένου δόγματος, το οποίο ο ίδιος δεν ασπάζεται και, ως εκ τούτου, περιέρχεται σε σοβαρό δίλημμα συνειδήσεως, το ζήτημα δε αυτό θα επιλύεται κατά περίπτωση στο πλαίσιο των δυνατοτήτων και των αναγκών της υπηρεσίας. Οίκοθεν όμως νοείται ότι, εφόσον ο νομοθέτης, κατά σχετική διακριτική ευχέρεια που του παρέχει το Σύνταγμα, δεν προσδώσει στο μάθημα των θρησκευτικών κατηχητικό αλλά θρησκευσιολογικό περιεχόμενο, με έμφαση βεβαίως στην ιστορία, το ρόλο και τις αρχές της επικρατούσης θρησκείας στην Ελλάδα, δεν δικαιολογείται η προβολή λόγων συνειδήσεως για την απαλλαγή από τη διδασκαλία, ή την παρακολούθηση, του μαθήματος των θρησκευτικών. Και τούτο διότι με το περιεχόμενο αυτό, το οποίο δεν προσκρούει στην ανωτέρω διάταξη του άρθρου 16, παρ. 2 του Συντάγματος και

μάλιστα ανταποκρίνεται πληρέστερα προς τις επιταγές που απορρέουν από τα άρθρα 5 παρ.1, 13 παρ. 1 και 16 παρ. 2 αυτού [βλ. και 9 παρ. 1 της ΕΣΔΑ (ν.δ. 53/ 74, Α' 256), 14 της από 26.1.1990 Διεθνούς Συμβάσεως για τα δικαιώματα του παιδιού (ν. 2101/ 92, Α' 192) και 18 του από 16.12.1966 Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (ν.2462/ 97, Α' 25)], το μάθημα των θρησκευτικών δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι θέτει διλήμματα συνειδήσεως στον διδάσκαλο, ούτε ότι επεμβαίνει ανεπίτρεπτα στη διαμόρφωση της θρησκευτικής συνειδήσεως του μαθητή.

Εν όψει τούτων, το άρθρο 3 του σχεδίου, όπως είναι διατυπωμένο, δεν είναι νόμιμο και πρέπει να διαγραφεί

Προς πιστοποίηση των ανωτέρω συντάσσεται το παρόν πρακτικό

A. Διενέργεια ΕΔΕ

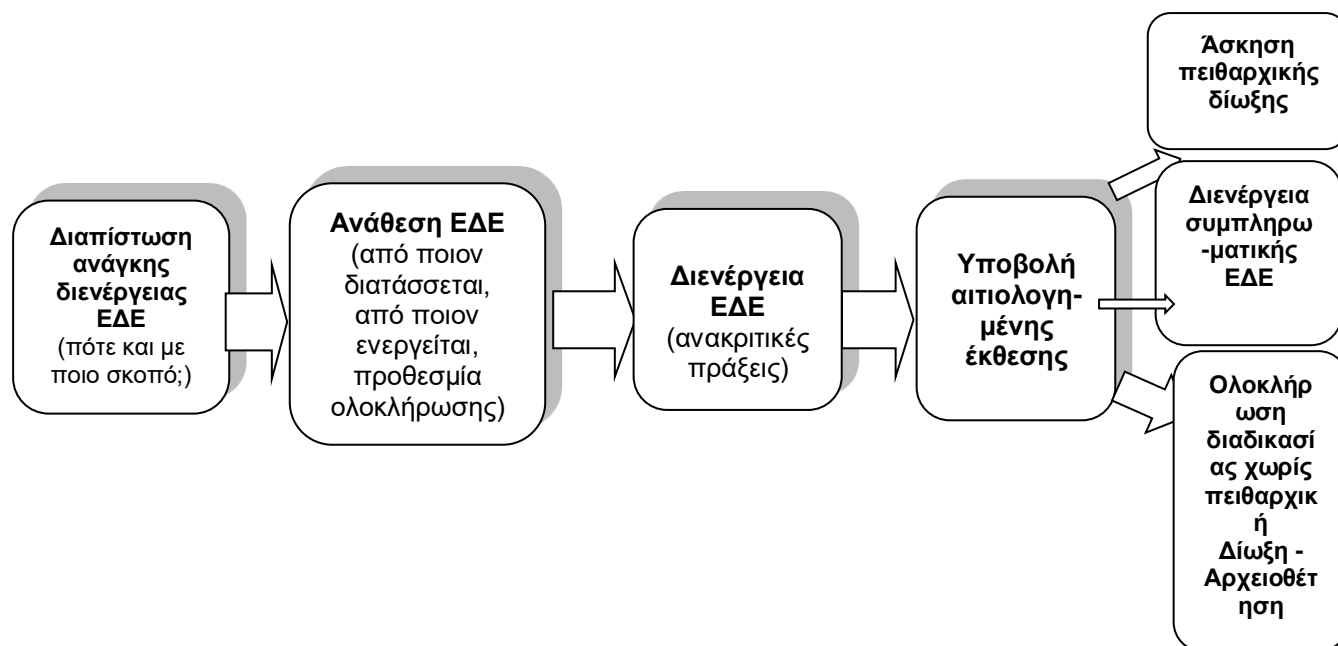
Θέμα: Παροχή οδηγιών για τη διενέργεια Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης (Ε.Δ.Ε.) σύμφωνα με το άρθρο 126 του Υπαλληλικού Κώδικα (ν.3528/2007), όπως έχει αντικατασταθεί και ισχύει

Εγκύκλιος υπ' αριθμ. ΔΙΔΑΔ/Φ.69 / 103 /οικ. 1422/ 8.1.2020 (ΑΔΑ: Ω1Γ046ΜΤΛ6-09Π) του Υπουργείου Εσωτερικών

Σε συνέχεια έγγραφων και προφορικών ερωτημάτων που υποβάλλονται στην Υπηρεσία μας σχετικά με τη διενέργεια Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης (Ε.Δ.Ε.), σύμφωνα με το άρθρο 126 του Υπαλληλικού Κώδικα (ν.3528/2007), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο δεύτερο του ν.4057/2012 (Α' 54), αλλά και αποβλέποντας στην ορθή και ομοιόμορφη εφαρμογή των οικείων διατάξεων και τη διασφάλιση της αξιοπιστίας της εν λόγω διαδικασίας ως προκαταρκτικής ενέργειας στο πλαίσιο της πειθαρχικής διαδικασίας, σας γνωρίζουμε τα εξής:

ΕΝΟΡΚΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ (Ε.Δ.Ε.) – Άρθρο 126 Υ.Κ., όπως ισχύει

Κατ' εφαρμογή των οικείων διατάξεων η διαδικασία για την ανάθεση και διενέργεια Ε.Δ.Ε. περιγράφεται ως εξής:

- Πότε διενεργείται Ε.Δ.Ε. και ποιος ο σκοπός αυτής;

Ένορκη διοικητική εξέταση (Ε.Δ.Ε.) ενεργείται κάθε φορά που η υπηρεσία έχει α) σοβαρές υπόνοιες, δηλ. πληροφορίες αξιόλογες και σημαντικές ή β) σαφείς ενδείξεις, δηλ. σοβαρές ενδείξεις που είναι καταρχήν πειστικές, για τη διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος (Ερμηνεία Υπαλληλικού Κώδικα Α.Ι. Τάχος-Ι.Λ. Συμεωνίδης, Άρθρα 106- τρίτο, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 1349 επ.).

Σκοπός της ΕΔΕ είναι η συλλογή στοιχείων (όχι άτυπη όπως στην προκαταρκτική εξέταση) για τη διαπίστωση:

- i) της τέλεσης πειθαρχικού παραπτώματος,
- ii) τον προσδιορισμό των προσώπων που τυχόν ευθύνονται και
- iii) τη διερεύνηση των συνθηκών κάτω από τις οποίες αυτό έχει τελεστεί, μεταξύ των οποίων και τη διερεύνηση των στοιχείων της υπαιτιότητας και του καταλογισμού (άρθρο 106 Υ.Κ.).

Η ΕΔΕ αποτελεί ανακριτική μέθοδο μεταξύ της προκαταρκτικής εξέτασης (άρθρο 125) και της πειθαρχικής ανάκρισης (άρθρο 127), με την οποία διευκολύνεται η διοίκηση για τυχόν εντοπισμό παραπτωμάτων και υπευθύνων, ώστε στη συνέχεια να κινηθεί, αν χρειασθεί, η πειθαρχική διαδικασία. Με αυτή διασφαλίζεται και το υπηρεσιακό κύρος αλλά και η προσωπικότητα του υπαλλήλου από αβάσιμες και αναπόδεικτες κατηγορίες και φήμες (ΝΣΚ 271/2001). Ένορκη διοικητική εξέταση (ΕΔΕ) δύναται να διαταχθεί και κατόπιν διενέργειας προκαταρκτικής εξέτασης σε περίπτωση που αυτός που ενεργεί την προκαταρκτική εξέταση κρίνει ότι το υπό εξέταση πειθαρχικό παράπτωμα χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση.

Η ένορκη διοικητική εξέταση δεν συνιστά έναρξη πειθαρχικής δίωξης και δεν διακόπτει την παραγραφή του υπό εξέταση πειθαρχικού παραπτώματος. Με το δεδομένο αυτό δεν είναι δυνατόν στον υπάλληλο, κατά του οποίου συγκεντρώνονται υπόνοιες ή ενδείξεις για

τη διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος, να αποδοθεί κατά το στάδιο της διενέργειας ΕΔΕ ο χαρακτηρισμός του κατηγορούμενου ή του πειθαρχικώς διωκόμενου. Επισημαίνεται δε ότι μέχρι την ολοκλήρωση της πειθαρχικής διαδικασίας που ενδεχομένως θα κινηθεί μετά την διενέργεια της ΕΔΕ και την έκδοση πειθαρχικής απόφασης ισχύει το τεκμήριο της αθωότητας του υπαλλήλου κατ' ανάλογη εφαρμογή του αντίστοιχου θεμελιώδους κανόνα του ποινικού δικαίου (ΝΣΚ 271/2001).

➤ Ανάθεση ΕΔΕ

Την ένορκη διοικητική εξέταση έχει δικαίωμα να διατάξει οποιοσδήποτε πειθαρχικώς προϊστάμενος, όπως ορίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 117 του Υ.Κ., όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο δεύτερο του ν.4057/2012 και τροποποιήθηκε με το άρθρο 6 παρ. 2 του ν.4325/2015 (Παράρτημα – Υπόδειγμα 1).

Η ένορκη διοικητική εξέταση ανατίθεται και ενεργείται από μόνιμο υπάλληλο, ήτοι αποκλειστικά από υπάλληλο με σχέση εργασίας δημοσίου δικαίου, με βαθμό Α' του ίδιου Υπουργείου ή νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου (άρθρο 126 παρ. 2 του Υπαλληλικού Κώδικα, όπως τροποποιήθηκε με την παρ. 1 του άρθρου 41 του ν.4590/2019) και απαγορεύεται απόλυτα η ανάθεση διενέργειας ΕΔΕ σε υπάλληλο κατώτερου βαθμού εκείνου στον οποίο αποδίδεται η πράξη. Από το συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 126 του Υ.Κ., σύμφωνα με το οποίο η ΕΔΕ ενεργείται από ισόβαθμο υπάλληλο του εξεταζόμενου και του άρθρου 97 περ. γ' του Υ.Κ., σύμφωνα με το οποίο μεταξύ υπαλλήλων του ίδιου κλάδου και βαθμού δεν υπάρχει προβάδισμα, προκύπτει ότι δεν απαιτείται ο ενεργών την

ΕΔΕ υπάλληλος να είναι και αρχαιότερος του υπαλλήλου, στον οποίο αποδίδεται η πράξη (ΔΕΦΑΘ 62/2015, 1588/2008).

Κατά την κρίση του διατάσσοντος την διενέργεια ένορκης διοικητικής εξέτασης και βάσει των συνθηκών τέλεσης του υπό διερεύνηση πειθαρχικού παραπτώματος μπορεί, για λόγους διασφάλισης της αντικειμενικότητας, η ΕΔΕ να ανατίθεται και σε μόνιμο δημόσιο υπάλληλο με βαθμό Α' άλλου Υπουργείου ή, προκειμένου για νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, του Υπουργείου που το εποπτεύει (άρθρο 126 παρ. 2 του Υπαλληλικού Κώδικα, όπως τροποποιήθηκε με την παρ. 1 του άρθρου 41 του ν.4590/2019). Επισημαίνεται ότι, δεδομένου ότι οι διατάξεις παρέχουν αυτή τη δυνατότητα, θα πρέπει οι πειθαρχικώς προϊστάμενοι σταθμίζοντας τα πραγματικά περιστατικά κάθε περίπτωσης και την ανάγκη διασφάλισης της αντικειμενικότητας να εξετάζουν εάν συντρέχει λόγος ανάθεσης διενέργειας της Ε.Δ.Ε. σε μόνιμο δημόσιο υπάλληλο άλλου Υπουργείου ή, προκειμένου για νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, του Υπουργείου που το εποπτεύει.

Αν ο υπάλληλος, στον οποίο αποδίδεται η διάπραξη του πειθαρχικού παραπτώματος, είναι προϊστάμενος οργανικής μονάδας οποιουδήποτε επιπέδου, η εντολή για διενέργεια ένορκης διοικητικής εξέτασης ανατίθεται σε προϊστάμενο τουλάχιστον ίδιου επιπέδου οργανικής μονάδας.

Επίσης, σύμφωνα με τη διάταξη της παρ. 13 του άρθρου 100 του ν.4622/2019, ο Διοικητής της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας (Ε.Α.Δ.) μπορεί να προκαλέσει τη διενέργεια Ε.Δ.Ε., το πόρισμα της οποίας, πλήρως τεκμηριωμένο, του γνωστοποιείται χωρίς καθυστέρηση. Στην περίπτωση αυτή, εάν προκύψουν πειθαρχικές ευθύνες, η

άσκηση πειθαρχικής δίωξης αποτελεί δέσμια διοικητική ενέργεια για τα αρμόδια όργανα, η οποία εκδηλώνεται εντός αποκλειστικής προθεσμίας δέκα ημερών από την περιέλευση του πορίσματος. Η ανωτέρω Ε.Δ.Ε. ενεργείται, κατόπιν εντολής του Διοικητή της Αρχής, κατά παρέκκλιση των οριζομένων στις οικείες διατάξεις του Υπαλληλικού Κώδικα, από Επιθεωρητές- Ελεγκτές της Αρχής, που ορίζονται από τον Διοικητή της Αρχής και έναν μόνιμο υπάλληλο με βαθμό τουλάχιστον Α΄ του ελεγχόμενου φορέα, αρχής ή υπηρεσίας, που προτείνεται αντίστοιχα από τον φορέα προέλευσής του, μέσα σε προθεσμία, η οποία ορίζεται στην οικεία πρόσκληση του Διοικητή της Αρχής. Αν παρέλθει άπρακτη η ταχθείσα ως άνω προθεσμία, ο Διοικητής της Αρχής αναθέτει τη διενέργεια της Ε.Δ.Ε. μόνο σε Επιθεωρητές-Ελεγκτές της Αρχής. Ο Διοικητής της Αρχής, όταν αναθέτει τη διενέργεια Ε.Δ.Ε. οφείλει να γνωστοποιεί τούτο με περιλήψη του θέματος στον αρμόδιο επιθεωρητή-ελεγκτή και στην υπηρεσία στην οποία υπηρετεί ή ανήκει οργανικά ο υπάλληλος. Κατά τα λοιπά, η Ε.Δ.Ε. διενεργείται, σύμφωνα με τις διατάξεις που διέπουν τον οικείο φορέα, εάν δε δεν υπάρχει ειδική πρόβλεψη εφαρμόζονται αναλόγως οι αντίστοιχες διατάξεις του Υπαλληλικού Κώδικα. Η άρνηση κατάθεσης σε διενεργούμενη, κατά τα ανωτέρω, Ε.Δ.Ε. αποτελεί αυτοτελές πειθαρχικό αδίκημα, το οποίο επισύρει την ποινή του προστίμου έως τις αποδοχές έξι μηνών. Αν από την Ε.Δ.Ε. που διενεργήθηκε, κατά τα ανωτέρω, διαπιστώνεται η διάπραξη πειθαρχικού αδικήματος από εκείνα που τιμωρούνται, κατά την παράγραφο 2 του άρθρου 109 του Υπαλληλικού Κώδικα, με την ποινή της οριστικής παύσης, ο Διοικητής της Αρχής (Ε.Α.Δ.) ασκεί ο ίδιος την πειθαρχική δίωξη και παραπέμπει την υπόθεση στο αρμόδιο

πειθαρχικό συμβούλιο. Οι Επιθεωρητές-Ελεγκτές που υπηρετούν στην Ε.Α.Δ. μπορούν να διεξάγουν Ε.Δ.Ε. κατόπιν σχετικής εντολής του Διοικητή της Αρχής, ο οποίος σε κάθε περίπτωση, μπορεί να ασκήσει ή να διατάξει την άσκηση πειθαρχικής δίωξης ή τη λήψη άλλων διοικητικών μέτρων, ενώ Ε.Δ.Ε. μπορεί επίσης να διενεργηθεί και κατά τη διάρκεια του ελέγχου, μετά από εισήγηση των Επιθεωρητών-Ελεγκτών και εντολή του Διοικητή της Αρχής και στην περίπτωση αυτή η Ε.Δ.Ε. διενεργείται μόνο από Επιθεωρητές-Ελεγκτές της Αρχής.

Ακόμη, σύμφωνα με την αριθ. 271/2001 γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, κατά τη διενέργεια της ΕΔΕ δεν προβλέπεται ρητώς από τις διατάξεις του άρθρου 126 του Υ.Κ. δικαίωμα του υπαλλήλου, στον οποίον αποδίδεται η διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος, να ζητήσει εξαίρεση του ενεργούντος αυτή, ενώ αντίστοιχη πρόβλεψη υπάρχει στο άρθρο 127 του Υ.Κ. για την πειθαρχική ανάκριση. Εντούτοις, εάν κατά τη διενέργεια ΕΔΕ προβληθεί και διαγνωσθεί η συνδρομή λόγων, που δικαιολογούν την εξαίρεση του διενεργούντος αυτή ή η ενεργηθείσα ΕΔΕ πάσχει εξ άλλου λόγου, αναφερόμενου είτε στο πρόσωπο του ενεργούντος αυτή είτε σε πλημμέλειες ή παραλείψεις ή παρατυπίες, που επιδρούν επί του κύρους αυτής ή δημιουργούν υπόνοιες στον κρινόμενο περί ελλείψεως αμεροληψίας και αντικειμενικότητας, πέραν ασφαλώς των δικαιολογημένων ίσως δυσαρρεσκειών από την ορθή εκτέλεση των καθηκόντων του ως διενεργούντος την ΕΔΕ, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο διατάξας την ΕΔΕ πειθαρχικός προϊστάμενος, προς τον οποίο θα διατυπωθεί εγγράφως με αίτηση εξαιρέσεως του ενδιαφερομένου τυχόν σχετικό παράπονο κατά τη διάρκεια διενέργειας της ΕΔΕ ή ακόμη και

αυτεπαγγέλτως- αν ήθελε υποπέσει στην αντίληψή του καθ' οιονδήποτε τρόπο σχετική πληροφορία-οφείλει να ελέγξει τη βασιμότητα αυτών και να προβεί στις προσηκούσες προς αποκατάσταση τυχόν αδικιών ή απλώς προς άμβλυνση δικαιολογημένων ή, έστω, πιθανολογούμενων παραπόνων ενέργειες κατ' εφαρμογή της αρχής της αμεροληψίας, ως γενικής αρχής του διοικητικού δικαίου (άρθρο 36 του Υ.Κ. - Κώλυμα Συμφέροντος και άρθρο 7 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας - ν.2690/1999).

Πάντως, η νόμιμη εκτέλεση των καθηκόντων με τις εντεύθεν δυσαρέσκεις ή δυσμενείς καταστάσεις που εκ της φύσης της διαδικασίας προκύπτουν, δεν μπορεί, χωρίς άλλα συγκεκριμένα και αποδεικνυόμενα στοιχεία, να θεμελιώσει την έννοια της έχθρας, γενικές δε και αόριστες αιτιάσεις, που δεν αποδεικνύουν κατά τρόπο συγκεκριμένο και σαφή λόγο εξαιρέσεως, δεν επιτρέπεται να ληφθούν υπόψη. Ενέργεια, πάντως, που γίνεται παρά τη συνδρομή λόγου εξαιρέσεως, συνεπάγεται ακυρότητα της σχετικής διοικητικής πράξεως, λόγω του δημιουργούμενου τεκμηρίου επηρεασμού του ενεργήσαντος οργάνου, έστω και αν δεν αποδεικνύεται ότι η ληφθείσα απόφαση είναι πραγματικά μεροληπτική.

Η ένορκη διοικητική εξέταση περατώνεται εντός δύο (2) μηνών από την ημερομηνία που κοινοποιήθηκε στον υπάλληλο η απόφαση ανάθεσης διεξαγωγής της. Ο υπάλληλος, ο οποίος διεξάγει την ένορκη διοικητική εξέταση, μπορεί να ζητήσει, με πλήρως αιτιολογημένη αίτησή του, παράταση της προθεσμίας αυτής έως ένα μήνα. Επισημαίνεται, ότι η εν λόγω προθεσμία προβλέφθηκε με τις διατάξεις του Υπαλληλικού Κώδικα (ν.3528/2007) για λόγους επιτάχυνσης των διαδικασιών,

οπότε εάν ο αναθέτων την Ε.Δ.Ε. κρίνει αιτιολογημένα ότι για λόγους δημοσίου συμφέροντος είναι επιτακτική η περάτωση της σε λιγότερο χρόνο δύναται να τάξει στον διενεργούντα την Ε.Δ.Ε. συντομότερη προθεσμία από τους δύο (2) μήνες. Σε κάθε περίπτωση ισχύει το δικαίωμα του διενεργούντος την Ε.Δ.Ε. να ζητήσει, με πλήρως αιτιολογημένη αίτησή του, παράταση της προθεσμίας αυτής έως ένα μήνα.

➤ Διενέργεια ΕΔΕ

Κατά παραπομπή των διατάξεων του άρθρου 126 του Υ.Κ., οι διατάξεις των παραγράφων 5, 7 και 8 του άρθρου 127 του Υ.Κ., καθώς και οι διατάξεις των άρθρων 129 και 131 του Υ.Κ. που εφαρμόζονται για την πειθαρχική ανάκριση, εφαρμόζονται αναλόγως και για τη διενέργεια ΕΔΕ. Σύμφωνα με αυτές:

- Η ΕΔΕ είναι μυστική.
- Η ΕΔΕ μπορεί να επεκταθεί στην έρευνα και άλλων παραπτωμάτων του ίδιου υπαλλήλου, εφόσον προκύπτουν επαρκή στοιχεία.
- Καθήκοντα γραμματέα εκτελεί υπάλληλος, ο οποίος ορίζεται από τον ενεργούντα την ΕΔΕ (Παράρτημα – Υπόδειγμα 2).

Όσον αφορά το ζήτημα της πρόσβασης στα στοιχεία της ΕΔΕ, σύμφωνα με τη γνωμοδότηση 501/2007 του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, καθώς και άλλες γνωμοδοτήσεις που έχουν εκδοθεί από το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους για το ίδιο ζήτημα (451/2012, 454/2012, 457/2012, 458/2012), η μυστικότητα της ΕΔΕ δεν αίρεται με την υποβολή της πορισματικής εκθέσεως από εκείνον που τη διενεργεί,

αλλά η διατήρησή της συνάπτεται με το εάν θα ασκηθεί συναφώς πειθαρχική δίωξη κατά των υπαλλήλων, στους οποίους η πορισματική έκθεση της ΕΔΕ αποδίδει τυχόν πειθαρχικές ευθύνες. Εάν με βάση την πορισματική έκθεση της ΕΔΕ ασκηθεί πειθαρχική δίωξη, τότε ο πειθαρχικός διωκόμενος μπορεί να αποκτήσει πρόσβαση στα στοιχεία της ΕΔΕ, πριν την υποβολή της απολογίας του, όπως ρητώς προβλέπει το άρθρο 135 παρ. 3 του Υ.Κ. Κατά το ενδιάμεσο διάστημα, μεταξύ της υποβολής της έκθεσης της ΕΔΕ και της τυχόν άσκησης πειθαρχικής δίωξης, διατηρείται η μυστικότητα της ΕΔΕ, για όσο διάστημα τα αρμόδια πειθαρχικά όργανα βρίσκονται στο στάδιο μελέτης των στοιχείων της ΕΔΕ και για το λόγο αυτό δεν είναι επιτρεπτή η πρόσβαση στα στοιχεία της ΕΔΕ (πρβλ. ΝΣΚ 221/2007, 178/2000, 610/1999). Εάν, αντιθέτως, με βάση την ως άνω έκθεση της ΕΔΕ, κριθεί από τα αρμόδια πειθαρχικά όργανα ότι δεν πρέπει να ασκηθεί πειθαρχική δίωξη κατά των εμπλεκόμενων δημοσίων υπαλλήλων και ο οικείος φάκελος τεθεί στο αρχείο, τότε πρόσβαση επί των στοιχείων αυτού μπορεί να αποκτήσει οποιοσδήποτε θεμελιώνει εύλογο ενδιαφέρον υπό τις προϋποθέσεις και τους περιορισμούς που προβλέπει το άρθρο 5 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας ή τυχόν άλλες ειδικές διατάξεις.

Κατά την εξέταση του υπαλλήλου, στον οποίο αποδίδεται η διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος, εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των άρθρων 130 παράγραφος 3 και 132 του Υ.Κ. για την εξέταση μαρτύρων και την εξέταση του υπαλλήλου, στον οποίο αποδίδεται η τέλεση πειθαρχικού παραπτώματος αντίστοιχα.

ΕΞΕΤΑΣΗ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

Με τη διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 130 του Υ.Κ. παρέχεται δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων κατά τη διάρκεια διενέργειας της ΕΔΕ και μέχρι την εξέταση του υπαλλήλου, στον οποίο αποδίδεται η τέλεση πειθαρχικού παραπτώματος, κατόπιν έγγραφης αίτησής του που απευθύνεται στον διενεργούντα την ΕΔΕ, ενώ ο διενεργών την ΕΔΕ υποχρεούται να εξετάσει τουλάχιστον πέντε από τους προτεινόμενους μάρτυρες. Η παράλειψη εξέτασης μάρτυρα που έχει προταθεί αποτελεί παράβαση ουσιώδους τύπου της διαδικασίας (Παράρτημα – Υπόδειγμα 3 και 4).

Οι μάρτυρες εξετάζονται ενόρκως κατά τις διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Η μη εμφάνιση ή η άρνηση κατάθεσης μάρτυρα χωρίς εύλογη αιτία αποτελεί πλημμέλημα και, αν αυτός είναι δημόσιος υπάλληλος, και πειθαρχικό παράπτωμα (άρθρο 107 παρ. 1 περ. λ' του ΥΚ, όπως ισχύει). Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 219 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει, που αφορά στη διαδικασία όρκου των μαρτύρων, «1. Κάθε μάρτυρας οφείλει, πριν εξετασθεί στο ακροατήριο, να δώσει τον ακόλουθο όρκο: «Δηλώνω, επικαλούμενος την τιμή και τη συνείδησή μου, ότι θα πω όλη την αλήθεια και μόνο την αλήθεια, χωρίς να προσθέσω ούτε να αποκρύψω τίποτε».

Με τις διατάξεις αυτές καθιερώνεται δικαίωμα του εξεταζόμενου υπαλλήλου να προτείνει μέχρι πέντε μάρτυρες, και αντίστοιχη υποχρέωση της Διοίκησης να εξετάσει τουλάχιστον αυτούς, αδιαφόρως αν, κατά την κρίση της, οι προταθέντες μάρτυρες είναι άσχετοι με την οικεία πειθαρχική υπόθεση ή η εξέτασή τους είναι απρόσφορη. Όμως, η εν λόγω πρόταση προς εξέταση μαρτύρων πρέπει να γίνει μέχρι το τέλος της ΕΔΕ ή, το

αργότερο, μέχρι το χρόνο της απολογίας του πειθαρχικώς διωκόμενου, εφόσον, όμως, στην τελευταία αυτή περίπτωση, δεν είχε δοθεί σε αυτόν η ευχέρεια πρότασης μαρτύρων κατά το στάδιο της ΕΔΕ (βλ. ΣΤΕ 505/2010, 2480/2008, 1758/2007, ΔΕΦΑΘ 1299/2013 κ.α.). Δεν υφίσταται υποχρέωση του διενεργούντος την ΕΔΕ να εξετάσει μάρτυρες, κατ' αντιπαράσταση, με τον ίδιο τον εξεταζόμενο κατόπιν αιτήματος του τελευταίου (ΔΕΦΑΘ 946/2015).

Επισημαίνεται, ότι σύμφωνα με την παρ. 4 του άρθρου 130 του Υ.Κ., αν η ένορκη διοικητική εξέταση δεν στρεφόταν κατά συγκεκριμένου προσώπου, το πειθαρχικό συμβούλιο, εφόσον τελικά επιληφθεί, υποχρεούται να διενεργήσει συμπληρωματική ανάκριση, προκειμένου να παρασχεθεί η δυνατότητα στον διωκόμενο να εξετασθεί ανωμοτί ή να προτείνει την εξέταση μαρτύρων, εκτός εάν αυτός δηλώσει ενώπιον του συμβουλίου ότι δεν επιθυμεί να εξετασθεί ανωμοτί ή να προτείνει την εξέταση μαρτύρων.

Επίσης, κατά τη διενέργεια της ΕΔΕ εφαρμόζονται αναλόγως και οι διατάξεις των άρθρων 129 και 131 του Υ.Κ. που αφορούν στις ανακριτικές πράξεις της αυτοψίας και του ορισμού πραγματογνωμόνων.

ΑΥΤΟΨΙΑ

Η αυτοψία διενεργείται αυτοπροσώπως από εκείνον που διενεργεί την ΕΔΕ με την παρουσία γραμματέα, με εξαίρεση την περίπτωση που η αυτοψία πρέπει να γίνει εκτός της έδρας του διενεργούντος την ΕΔΕ (άρθρο 129 παρ.1 και άρθρο 127 παρ.4 του Υ.Κ.).

Η αυτοψία δημόσιων εγγράφων ή εγγράφων ιδιωτικών που έχουν κατατεθεί σε δημόσια αρχή, διενεργείται στο γραφείο, όπου φυλάσσονται.

Έγγραφα που κατέχονται από ιδιώτη, παραδίδονται στον διενεργούντα την ΕΔΕ και επιστρέφονται υποχρεωτικώς μετά το τέλος της πειθαρχικής διαδικασίας. Κατ' εξαίρεση η αυτοψία ιδιωτικών εγγράφων, τα οποία είναι απολύτως αναγκαία για τη διεκπεραίωση τρέχουσας υπόθεσης του κατόχου τους ή άλλου προσώπου, διενεργείται από τον διενεργούντα την ΕΔΕ στον τόπο, όπου βρίσκονται. Ο διενεργών την ΕΔΕ, ύστερα από αίτηση του ιδιώτη, υποχρεούται να χορηγεί ατελώς απόδειξη παραλαβής και επίσημο αντίγραφο των εγγράφων που παραλήφθηκαν.

ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΝΩΜΟΝΕΣ

Ως πραγματογνώμονες ορίζονται από τον διενεργούντα την ΕΔΕ δημόσιοι υπάλληλοι, υπάλληλοι νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και Ο.Τ.Α., καθώς και αξιωματικοί των ενόπλων δυνάμεων, των σωμάτων ασφαλείας και του λιμενικού σώματος (Παράρτημα – Υπόδειγμα 5).

Σε περιπτώσεις που η Ε.Δ.Ε. διενεργείται για τη διερεύνηση υποθέσεων, στις οποίες εμπλέκονται ανήλικοι, συνιστάται η διενέργεια πραγματογνωμοσύνης από εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό (π.χ. παιδοψυχολόγους) προκειμένου να διαθέτουν τις κατάλληλες γνώσεις που θα συμβάλλουν στη διάγνωση και τεκμηρίωση των υπό διερεύνηση γεγονότων.

Οι πραγματογνώμονες, πριν από τη διενέργεια της πραγματογνωμοσύνης, ορκίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρο 194 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 39 παρ.1 του Ν.4055/2012). Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, αν ο πραγματογνώμονας δεν ορκισθεί σύμφωνα με τα οριζόμενα στη διάταξη αυτή, η πραγματογνωμοσύνη είναι άκυρη (Παράρτημα – Υπόδειγμα 6).

ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΟΥ ΥΠΑΛΛΗΛΟΥ ΣΤΟΝ ΟΠΟΙΟΝ ΑΠΟΔΙΔΕΤΑΙ Η ΔΙΑΠΡΑΞΗ ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΟΥ ΠΑΡΑΠΤΩΜΑΤΟΣ

Σύμφωνα με το άρθρο 132 του Υ.Κ. που εφαρμόζεται αναλόγως για τη διενέργεια ΕΔΕ, κατά την ΕΔΕ καλείται οπωσδήποτε για εξέταση ο υπάλληλος, στον οποίον αποδίδεται η διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος (Παράρτημα – Υπόδειγμα 7). Ο διενεργών την ΕΔΕ έχει υποχρέωση να καλέσει για εξέταση τον υπάλληλο, στον οποίον αποδίδεται η διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος, με ποινή ακυρότητας της διαδικασίας, καθώς η κλήση σε εξέταση αποτελεί ουσιώδη τύπο της διαδικασίας, η παράβαση του οποίου μπορεί ενδεχομένως να καλυφθεί στη συνέχεια της διαδικασίας με την εξέταση του διωκόμενου στο πλαίσιο της πειθαρχικής ανάκρισης ή την απολογία του, εφόσον ασκηθεί πειθαρχική δίωξη (ΣΕ 2245/1997, 2160/1971). (Ερμηνεία Υπαλληλικού Κώδικα Α.Ι. Τάχος-Ι.Λ. Συμεωνίδης, Άρθρα 106-τρίτο, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 1379 επ.).

Ο υπάλληλος εξετάζεται ανωμοτί και μπορεί να παρίσταται μετά δικηγόρου, όχι όμως δια δικηγόρου, δηλαδή χωρίς την παρουσία του υπαλλήλου. Η μη προσέλευση του υπαλλήλου ή η άρνησή του να εξετασθεί, δεν εμποδίζει την πρόοδο της ΕΔΕ (Παράρτημα – Υπόδειγμα 9). Επισημαίνεται ότι ναι μεν η εξέταση του διωκόμενου κατά το άρθρο 132 του Υπαλληλικού Κώδικα είναι κατ' αρχήν προφορική (σε αντιδιαστολή με την πρόβλεψη για έγγραφη υποβολή της απολογίας κατά το άρθρο 135), αυτό όμως δεν συνιστά απαγόρευση υποβολής έγγραφου υπομνήματος προκειμένου να ικανοποιηθεί το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα για προηγούμενη ακρόαση (άρθρο 20 παρ. 2 του Συντάγματος) και ως εκ τούτου το

υπόμνημα αυτό, παρότι δεν υποκαθιστά την αυτοπρόσωπη παρουσία ενώπιον του διενεργούντος την Ε.Δ.Ε., θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και να μνημονευθεί στο πόρισμα της Ε.Δ.Ε.

Σύμφωνα με το άρθρο 138 του Υ.Κ., όπως έχει αντικατασταθεί και ισχύει, το οποίο αφορά στις κοινοποιήσεις εγγράφων στον διωκόμενο ή εν προκειμένω στον υπάλληλο, στον οποίο αποδίδεται η διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος, η κλήση σε απολογία και κάθε πρόσκληση ή ειδοποίηση του εξεταζόμενου επιδίδονται με δικαστικό επιμελητή ή άλλο δημόσιο όργανο στον ίδιο προσωπικά ή στην κατοικία, που έχει δηλώσει στην υπηρεσία του, σε πρόσωπο με το οποίο συνοικεί. Για την επίδοση αυτή συντάσσεται αποδεικτικό. Εάν δεν καταστεί δυνατή η επίδοση για οποιοδήποτε λόγο, συμπεριλαμβανομένης και της περιπτώσεως αγνώστου διαμονής του εξεταζόμενου, το έγγραφο τοιχοκολλάται στο κατάστημα της υπηρεσίας του υπαλλήλου και συντάσσεται πρωτόκολλο που υπογράφεται από έναν μάρτυρα. Σε περίπτωση άρνησης παραλαβής, αυτός που διενεργεί την επίδοση συντάσσει πράξη στην οποία βεβαιώνεται η άρνηση (Παράρτημα – Υπόδειγμα 8).

Επισημαίνεται ότι σύμφωνα με τη διάταξη του εδ. β' της παρ. 1 του άρθρου 134 του Υ.Κ., όπως έχει αντικατασταθεί και ισχύει, η εξέταση του υπαλλήλου κατά το στάδιο της ένορκης διοικητικής εξέτασης ή της πειθαρχικής ανάκρισης σε καμία περίπτωση δεν αναπληρώνει την κλήση σε απολογία.

➤ Υποβολή αιτιολογημένης έκθεσης
Η ένορκη διοικητική εξέταση ολοκληρώνεται με την υποβολή αιτιολογημένης έκθεσης του υπαλλήλου που την ενεργεί. Η έκθεση αυτή υποβάλλεται, με όλα τα στοιχεία που

συγκεντρώθηκαν, στον πειθαρχικώς προϊστάμενο, ο οποίος διέταξε τη διενέργεια της εξέτασης.

Η έκθεση αυτή που πρέπει να είναι αιτιολογημένη, με την αιτιολογία να συνιστά ουσιώδη τύπο της διαδικασίας θα πρέπει να περιλαμβάνει τα εξής (Παράρτημα – Υπόδειγμα 10).

1. ΙΣΤΟΡΙΚΟ – Παρατίθεται το ιστορικό της υπόθεσης, τυχόν προκαταρκτική εξέταση που έχει προηγηθεί, η εντολή του διατάξαντα την ΕΔΕ, καθώς και τα συνοδευτικά έγγραφα και το νομικό πλαίσιο βάσει του οποίου ερευνάται η υπόθεση.

2. ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ – ΕΓΓΡΑΦΑ - Περιγράφονται οι ανακριτικές πράξεις και ενέργειες του διενεργήσαντα την ΕΔΕ (εξέταση μαρτύρων, αυτοψία, πραγματογνωμοσύνη, εξέταση του υπαλλήλου και αναφέρονται τα έγγραφα που συνοδεύουν την υπόθεση, καθώς και εκείνα τα οποία ενδεχομένως κατατέθηκαν από μάρτυρες. Επίσης, αναφέρονται και εκείνα τα οποία ενδεχομένως ο διενεργών την ΕΔΕ ζήτησε και έλαβε από διάφορες υπηρεσίες ή από ιδιώτες

3. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – Περιλαμβάνει :
α) Την ακριβή εκτίμηση των ληφθεισών μαρτυρικών καταθέσεων χωρίς να απαιτείται αντιγραφή του περιεχομένου τους, β) την ακριβή εκτίμηση των εγγράφων και όλου του αποδεικτικού υλικού γ) το συσχετισμό όλων των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν δ) το σχολιασμό όλων των παραπάνω με σκοπό την εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων και ε) τη διαβεβαίωση για το αν υπήρξε δόλος ή αμέλεια.

4. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΠΙΣΤΩΘΕΝΤΩΝ ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΩΝ ΠΑΡΑΠΤΩΜΑΤΩΝ – Γίνεται ακριβής χαρακτηρισμός των πράξεων και παραλείψεων που συνιστούν πειθαρχικά παραπτώματα ή και των ποινικών

αδικημάτων αν υπάρχουν, χωρίς να διατυπώνεται άποψη για την πιθανή ποινή που μπορεί να επιβληθεί.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- Εκτίθενται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις διαπιστώσεις. Η διατύπωσή τους πρέπει να είναι σαφής.

Εφόσον με την έκθεση διαπιστώνεται η διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος από συγκεκριμένο υπάλληλο, ο πειθαρχικώς προϊστάμενος υποχρεούται να ασκήσει πειθαρχική δίωξη εντός τριών (3) μηνών από την υποβολή της έκθεσης (άρθρο 126 παρ. 4 του Υπαλληλικού Κώδικα, όπως τροποποιήθηκε με την παρ. 2 του άρθρου 41 του ν.4590/2019), ενώ σε περίπτωση που δεν προκύπτει τέτοια διαπίστωση μπορεί να θέτει την υπόθεση στο αρχείο.

Επιπλέον, αν από το περιεχόμενο της έκθεσης της Ε.Δ.Ε. προκύπτουν αμφιβολίες ως προς τη διάπραξη πειθαρχικών παραπτωμάτων ή και ως προς τα εμπλεκόμενα σε αυτά πρόσωπα, χωρίς όμως να αίρονται οι υπόνοιες που την προκάλεσαν, μπορεί να διαταχθεί η διενέργεια συμπληρωματικής Ε.Δ.Ε. Σε περίπτωση όμως που, παρά τις όποιες αμφιβολίες, προκύπτουν σοβαρές ενδείξεις διάπραξης τέτοιων παραπτωμάτων από συγκεκριμένα πρόσωπα, θα πρέπει να επιδιώκεται η περαιτέρω διερεύνηση της υπόθεσης από το αρμόδιο πειθαρχικό συμβούλιο με τη διενέργεια πειθαρχικής ανάκρισης σύμφωνα με το άρθρο 128 του Υ.Κ. (ΝΣΚ 73/2012, 444/2012). Δεδομένου όμως ότι η Ε.Δ.Ε. ολοκληρώνεται με τη σύνταξη και υποβολή αιτιολογημένης έκθεσης, η εντολή για διεξαγωγή δεύτερης Ε.Δ.Ε. για τις ίδιες κατηγορίες αντίκειται στην αρχή της χρηστής διοίκησης (ΣτΕ 1626/1999), εκτός εάν έχουν προκύψει νεότερα στοιχεία στην ερευνόμενη υπόθεση.

Υπενθυμίζεται, ότι σύμφωνα με την αριθ. ΔΙΔΑΔ/Φ. 69/ 55 / 9899/15-4-2014 εγκύκλιο της Υπηρεσίας μας (ΑΔΑ: ΒΙΗΝΧ-ΧΧ5), η Ε.Δ.Ε., η οποία δεν συνιστά έναρξη πειθαρχικής δίωξης, δεν συμπεριλαμβάνεται στην έννοια της πειθαρχικής διαδικασίας κατά το άρθρο 114 του Υ.Κ. και δεν αναστέλλεται, μη εφαρμοζομένων στην περίπτωση αυτή των διατάξεων του άρθρου 114 του Υ.Κ., προκειμένου να επιτυγχάνεται η γρήγορη διεκπεραίωση των πειθαρχικών υποθέσεων και να μην προκαλούνται προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία των υπηρεσιών.

Οι αποδέκτες της παρούσας εγκυκλίου παρακαλούνται να την κοινοποιήσουν, με κάθε πρόσφορο τρόπο, στους υπαλλήλους και σε όλους τους φορείς που υπάγονται ή εποπτεύονται από αυτούς.

Οι Αποκεντρωμένες Διοικήσεις παρακαλούνται να κοινοποιήσουν την παρούσα στους ΟΤΑ β' βαθμού που εποπτεύουν και στα νομικά πρόσωπα αυτών, προκειμένου να διευκολυνθούν οι αρμόδιες υπηρεσίες κατά την εφαρμογή των σχετικών διατάξεων.

Η παρούσα εγκύκλιος έχει αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Εσωτερικών, www.ypes.gr, «Ανθρώπινο Δυναμικό Δημοσίου Τομέα-Ανθρώπινο Δυναμικό».

Ο Υπουργός

Παναγιώτης Θεοδωρικάκος

Στην εγκύκλιο παρατίθεται Παράρτημα με υποδείγματα εγγράφων αναγκαίων για τη διενέργεια ΕΔΕ

Β. Μισθολογική κατάταξη και εξέλιξη κατόχων μεταπτυχιακών τίτλων

Θέμα: Παροχή οδηγιών αναφορικά με την ορθή μισθολογική κατάταξη και εξέλιξη των κατόχων μεταπτυχιακών τίτλων

σπουδών, συνεπεία των αποφάσεων της Ειδικής Επιτροπής του Α.Σ.Ε.Π. του άρθρου 9 του ν.4354/2015 επί ενστάσεων του ανωτέρω προσωπικού

Εγκύκλιος υπ' αριθμ. οικ.2/77507/ΔΕΠ/ 5.11.2019 (ΑΔΑ: 6Ω2ΨΗ-ΡΧ0) του Υπουργείου Οικονομικών

Με αφορμή σωρεία ερωτημάτων διαφόρων φορέων του άρθρου 7 του ν.4354/2015 που υποβάλλονται στην Υπηρεσία μας, αναφορικά με το εν λόγω θέμα και κατόπιν επανεξέτασης όλων των ζητημάτων που άπτονται της μισθολογικής κατάταξης και εξέλιξης του εν θέματι προσωπικού, σας γνωστοποιούμε την παρούσα Εγκύκλιο για ενημέρωση και ανάλογη εφαρμογή.

Σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ.3 του άρθρου 9 του ν.4354/2015 (ΦΕΚ 176Α), όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει με τις όμοιες του άρθρου 146 του ν.4483/2017 καθώς και τις οδηγίες της αριθ.2/31029/ΔΕΠ/6.5.2016 διευκρινιστικής εγκυκλίου του Αναπληρωτή Υπουργού Οικονομικών (Α.Δ.Α.:ΩΛ9ΣΗ-0ΝΜ), επί του άρθρου 9 του ν.4354/2015, κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών ετήσιας τουλάχιστον φοίτησης, για τίτλους που έχουν χορηγηθεί μετά τη λήψη του πτυχίου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, προωθούνται κατά δύο (2) Μ.Κ. στην κατηγορία που ανήκουν, ενώ οι κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος κατά έξι (6) Μ.Κ.

Επιπλέον, σύμφωνα με τις ως άνω διατάξεις, η κατάταξη στα προωθημένα Μ.Κ., των υπαλλήλων που είναι κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών, πραγματοποιείται μόνο όταν το περιεχόμενο των εν λόγω τίτλων είναι συναφές με το αντικείμενο απασχόλησης του υπαλλήλου, όπως προκύπτει από την προκήρυξη της θέσης κατά την πλήρωση ή την περιγραφή της θέσης εργασίας από τον Οργανισμό της Υπηρεσίας. Για τη συνδρομή της προϋπόθεσης αυτής θα πρέπει να αποφαίνεται το Υπηρεσιακό Συμβούλιο ή το αρμόδιο προς διορισμό

όργανο στην περίπτωση απουσίας υπηρεσιακού συμβουλίου. Οι ενστάσεις που υποβάλλονται κατά των αποφάσεων που απορρίπτουν τη συνάφεια των μεταπτυχιακών τίτλων εξετάζονται από ειδική τριμελή επιτροπή, η οποία συγκροτείται με απόφαση του Υπουργού Διοικητικής Ανασυγκρότησης (νυν Υπουργός Εσωτερικών) για τριετή θητεία και αποτελείται από μέλη του Α.Σ.Ε.Π. που προτείνονται από τον Πρόεδρό του. Με όμοια απόφαση ρυθμίζεται κάθε θέμα σχετικό με τη λειτουργία της Επιτροπής.

Η νέα κατάταξη και τα οικονομικά αποτελέσματα αυτής ισχύουν από την ημερομηνία υποβολής της σχετικής αίτησης και όλων των απαραίτητων δικαιολογητικών.

Επιπροσθέτως, με τις διατάξεις της παρ.2 του άρθρου 26 του κεφαλαίου Β' του ν.4354/2015 (ΦΕΚ 176/τ.Α'/16.12.2015) και τις οδηγίες της αριθμ. 2/31029/ΔΕΠ/6.5.2016 διευκρινιστικής εγκυκλίου του Αναπληρωτή Υπουργού Οικονομικών (Α.Δ.Α.: ΩΛΘΣΗ-ΟΝΜ), επί του ίδιου άρθρου και νόμου, μεταξύ άλλων, ορίζεται ότι «στην περίπτωση που, κατά τη διετία 2016-2017, κατατίθενται από υπαλλήλους που διορίζονται από 1.1.2016 και εφεξής, προς αναγνώριση μεταπτυχιακοί τίτλοι σπουδών, τους οποίους κατείχαν κατά την ημερομηνία διορισμού τους, η προωθημένη μισθολογική εξέλιξη και τα οικονομικά αποτελέσματα αυτής πραγματοποιείται από την ημερομηνία αίτησης του υπαλλήλου. Στην περίπτωση που, για τους ήδη υπηρετούντες υπαλλήλους, εκκρεμούν από το έτος 2015 αιτήσεις αναγνώρισης συνάφειας για μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών, χωρίς ακόμη να έχουν κριθεί από τα αρμόδια προς τούτο όργανα, τα οικονομικά αποτελέσματα ισχύουν από την ημερομηνία έναρξης ισχύος του νέου νόμου (1.1.2016) εφόσον φυσικά μεσολαβήσει η απαιτούμενη αναγνώριση της συνάφειας από το αρμόδιο προς τούτο όργανο. Αντιθέτως, στην περίπτωση που υποβληθούν αιτήσεις για αναγνώριση μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών από 1.1.2016 και εφεξής η προωθημένη

μισθολογική κατάταξη και τα οικονομικά αποτελέσματα αυτής ισχύουν από 1.1.2018.».

Στοαριθ.ΔΙΔΑΔ/Φ.31.66/2878/11167/17.4.2019 έγγραφο του Υπουργείου Διοικητικής Ανασυγκρότησης, με το οποίο δόθηκαν διευκρινίσεις σχετικά με αποφάσεις της Ειδικής Επιτροπής του ΑΣΕΠ επί ενστάσεων υπαλλήλων για αναγνώριση μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών, με τις απόψεις του οποίου η Υπηρεσία μας είναι σύμφωνη, μεταξύ άλλων, διευκρινίστηκαν τα εξής: «Για αιτήσεις αναγνώρισης συνάφειας μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών που υποβλήθηκαν προ της έναρξης ισχύος των διατάξεων του ν.4354/2015 και απορρίφθηκαν αρμοδίως από το αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο και πάλι προ της έναρξης ισχύος των προαναφερόμενων διατάξεων, θα πρέπει να υποβληθεί εκ νέου αίτηση των ενδιαφερομένων για αναγνώριση της συνάφειας βάσει των διατάξεων του ν.4354/2015 αρχικά στο αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο και εφόσον απορριφθεί, τότε δύναται να υποβληθεί ένσταση ενώπιον της τριμελούς Επιτροπής του Α.Σ.Ε.Π., οπότε και η νέα αυτή αίτηση θα αποτελέσει το χρονικό ορόσημο για την στοιχειοθέτηση των οικονομικών αποτελεσμάτων που απορρέουν από την ενδεχόμενη αναγνώριση της συνάφειας των μεταπτυχιακών τίτλων. Εφόσον, κατά την υποβολή της σχετικής ένστασης συνυποβάλλονται νέα στοιχεία, τα οποία δεν είχαν κατατεθεί και ληφθεί υπόψη από το αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο, η ημεροχρονολογία της ένστασης αποτελεί εν προκειμένω το επίμαχο χρονικό ορόσημο.

Περαιτέρω και σε ό,τι αφορά τις δικαστικές αποφάσεις που εκδόθηκαν επί αποφάσεων του αρμόδιου υπηρεσιακού συμβουλίου, προς το περιεχόμενο των οποίων η Διοίκηση έχει ήδη συμμορφωθεί και ειδικότερα έχει απορριφθεί νομίμως η αναγνώριση συνάφειας μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών, οι ενδιαφερόμενοι δύνανται να επανέλθουν με νέα αίτησή τους στο αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο

κατ' αρχάς και εφόσον σε κάθε περίπτωση στοιχειοθετούνται νεώτερα κρίσιμα στοιχεία (π.χ. τροποποίηση των σχετικών οργανικών διατάξεων που να δικαιολογούν το βάσιμο της αιτήσεως του υπαλλήλου)».

Με σκοπό την πληρέστερη κατανόηση των παραπάνω εκτεθέντων σας παραθέτουμε τις κάτωθι περιπτώσεις μισθολογικής κατάταξης και εξέλιξης των υπαλλήλων, υπηρετούντων και νεοδιόριστων, κατόχων μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών:

α) Ως προς το υπηρετούν, κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος του ν.4354/2015, προσωπικό:

- στην περίπτωση που εκκρεμούσαν έως 31.12.2015 αιτήσεις αναγνώρισης συνάφειας για μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών και δεν είχαν κριθεί από τα αρμόδια προς τούτο όργανα, τα οικονομικά αποτελέσματα ισχύουν από την ημερομηνία έναρξης ισχύος του νέου νόμου (1.1.2016) εφόσον φυσικά μεσολάβησε η απαιτούμενη αναγνώριση της συνάφειας από το αρμόδιο προς τούτο όργανο και κατ' επέκταση χρήζει επανακατάταξης των υπαλλήλων αυτών και επανυπολογισμού της τυχόν προσωπικής τους διαφοράς.

- στην περίπτωση που εκκρεμούσαν έως 31.12.2015 αιτήσεις αναγνώρισης συνάφειας για μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών και δεν είχαν κριθεί από τα αρμόδια προς τούτο όργανα και τα ανωτέρω όργανα αποφάνθηκαν αρνητικά εντός του έτους 2016, τότε οι ενδιαφερόμενοι δύναται να ασκήσουν ένσταση ενώπιον της τριμελούς Επιτροπής του Α.Σ.Ε.Π. Στην περίπτωση που η ως άνω Επιτροπή αποφανθεί θετικά, τότε τα οικονομικά αποτελέσματα ισχύουν από 1.1.2016 και κατ'επέκταση χρήζει επανακατάταξης των υπαλλήλων αυτών και επανυπολογισμού της τυχόν προσωπικής τους διαφοράς. Στο σημείο αυτό διευκρινίζεται ότι εφόσον κατά την υποβολή της σχετικής ένστασης συνυποβάλλονται νέα στοιχεία, τα οποία δεν είχαν κατατεθεί και ληφθεί υπόψη από το αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο, η ημεροχρονολογία της ένστασης αποτελεί

εν προκειμένω το επίμαχο χρονικό ορόσημο και ως εκ τούτου δεν τίθεται θέμα επανακατάταξης αυτών.

- στην περίπτωση που υποβλήθηκαν αιτήσεις για αναγνώριση συνάφειας των μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών πριν την 1.1.2016 και απορρίφθηκαν αρμοδίως από το αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο και πάλι πριν την ανωτέρω ημερομηνία, θα πρέπει να υποβληθούν εκ νέου αιτήσεις των ενδιαφερομένων για αναγνώριση της συνάφειας αυτών, βάσει των διατάξεων του ν.4354/2015, αρχικά στο αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο και εφόσον απορριφθεί, τότε δύναται να υποβληθούν ενστάσεις ενώπιον της τριμελούς Επιτροπής του Α.Σ.Ε.Π. Στην περίπτωση που η ως άνω Επιτροπή αποφανθεί θετικά, τότε τα οικονομικά αποτελέσματα ισχύουν από 1.1.2018, με την απαραίτητη προϋπόθεση οι ως άνω νέες αιτήσεις να έχουν υποβληθεί έως και 31.12.2017.

- στην περίπτωση που υποβλήθηκαν αιτήσεις για αναγνώριση συνάφειας των μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών μετά την 1.1.2016 και έως 31.12.2017 και απορρίφθηκαν αρμοδίως από το αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο και εν συνεχεία κρίθηκε θετικά η συνάφεια αυτών από την ως άνω Επιτροπή, τόσο η προωθημένη μισθολογική εξέλιξη όσο και τα οικονομικά αποτελέσματα αυτής θα ισχύουν από 1.1.2018. β) Ως προς το προσωπικό που έχει προσληφθεί στους φορείς του άρθρου 7 του ν.4354/2015 μετά την 1.1.2016:

- στην περίπτωση που υποβλήθηκαν αιτήσεις για αναγνώριση μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών από 1.1.2016 και εφεξής τόσο η προωθημένη μισθολογική κατάταξη όσο και τα οικονομικά αποτελέσματα αυτής ισχύουν από την ημερομηνία υποβολής της εν λόγω αίτησης. Σημειώνεται ότι εφόσον κατά την υποβολή της σχετικής ένστασης συνυποβάλλονται νέα στοιχεία, τα οποία δεν είχαν κατατεθεί και ληφθεί υπόψη από το αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο, η ημεροχρονολογία της ένστασης αποτελεί εν προκειμένω το επίμαχο χρονικό ορόσημο.

Ωστόσο, τόσο για το υπηρετούν, κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος του ν.4354/2015, προσωπικό, όσο και για το προσωπικό που έχει προσληφθεί στους φορείς του άρθρου 7 του ν.4354/2015 μετά την 1.1.2016, στην περίπτωση που υποβλήθηκαν αιτήσεις για αναγνώριση συνάφειας των μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών από 1.1.2018 και εφεξής και απορρίφθηκαν αρμοδίως από το αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο και εν συνεχεία η ως άνω Επιτροπή απεφάνθη θετικά επί της συνάφειας αυτών τα οικονομικά αποτελέσματα ισχύουν από την αίτηση των υπαλλήλων. Στο σημείο αυτό διευκρινίζεται ότι εφόσον κατά την υποβολή της σχετικής ένστασης συνυποβάλλονται νέα στοιχεία, τα οποία δεν είχαν κατατεθεί και ληφθεί υπόψη από το αρμόδιο υπηρεσιακό συμβούλιο, η ημεροχρονολογία της ένστασης αποτελεί εν προκειμένω το επίμαχο χρονικό ορόσημο.

Επιπροσθέτως, διευκρινίζεται ότι στην περίπτωση κατάταξης σε προωθημένα μισθολογικά κλιμάκια, συνεπεία της αναγνώρισης συνάφειας του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών του υπαλλήλου, μειώνεται η τυχόν προσωπική διαφορά αυτού, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στις διατάξεις της παρ.1 του άρθρου 27 του ν.4354/2015.

Επίσης, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στις διατάξεις της παρ.2 του ανωτέρω άρθρου και νόμου, στις ως άνω αναφερόμενες περιπτώσεις που χρήζουν επανακατάταξης των υπαλλήλων και επανυπολογισμού της τυχόν προσωπικής τους διαφοράς, η προκύπτουσα αύξηση του βασικού μισθού λόγω χορήγησης των προωθημένων μισθολογικών κλιμακίων θα καταβληθεί σε ισόποσες δόσεις σε χρονικό διάστημα τεσσάρων (4) ετών.

Επιπλέον, σημειώνεται ότι ισχύουν οι διατάξεις περί παραγραφής των απαιτήσεων από μισθολογικές και συνταξιοδοτικές διαφορές.

Τέλος επισημαίνεται ότι σχετικά ερωτήματα που έχουν υποβληθεί στην υπηρεσία μας θεωρείται ότι απαντώνται με το παρόν, του οποίου παρακαλούμε να λάβουν γνώση όλες οι Υπηρεσίες για την άμεση και ορθή εφαρμογή των διαλαμβανομένων σε αυτό, ώστε και να αποφευχθεί η υποβολή ανάλογων ερωτημάτων στο μέλλον.

Ο Υφυπουργός Οικονομικών
Θεόδωρος Σκυλακάκης

